

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/21049> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Laarman, Charlotte

Title: Oude onbekenden : het politieke en publieke debat over postkoloniale migranten, 1945-2005

Issue Date: 2013-06-27

Noten

Voorwoord

- 1 www.maxmaaktmogelijk.nl (geraadpleegd januari 2013).

Hoofdstuk 1 Inleiding

- 1 Ook de titel van het boek van de Hindostaanse schrijfster Cándani: Cándani, *Oude onbekenden* (Haarlem 2001).
- 2 R. Brubaker, M. Loveman en P. Stamatov, 'Ethnicity as cognition', *Theory and Society* 33: 1 (2004) 31-64, 33.
- 3 G. Oostindie, *Postkoloniaal Nederland. Vijfenzestig jaar vergeten, herdenken, verdringen* (Amsterdam 2010); cbs statline: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37325&D1=0&D2=0&D3=0&D4=0&D5=152,215&D6=1&VW=T>.
- 4 Die literatuur wordt hieronder uitgebreid aangehaald.
- 5 Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*, 148-163.
- 6 H. Obdeijn en M. Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (Amsterdam 2008) 236; G. Jones, 'Dutch politicians, the Dutch nation, and the dynamics of postcolonial citizenship', in: U. Bosma (red.), *Post-colonial immigrants and identity formations in the Netherlands* (Amsterdam 2012) 27-48.
- 7 S. Bonjour, *Gezin en grens. Beleidsvorming inzake gezinsmigratie in Nederland, 1955-2005* (Amsterdam 2009); T. Walaardt, *Geruisloos Inwilligen. Argumenten en speelruimte in de Nederlandse asielprocedure, 1945-1994* (Hilversum 2012); C. van Eijl, *Tussenland. Illegaal in Nederland, 1945-2000* (Hilversum 2012).
- 8 Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*. Zie ook: M. Banton, 'The influence of colonial status upon black-white relations in England, 1948-58', *Sociology Compass* 17: 4 (1983) 546-559; D. Riley en R. Emigh, 'Post-colonial journeys: historical roots of immigration and integration', *Comparative Sociology* 1: 2 (2002) 169-191.
- 9 Voor Engeland en de (post)koloniale migratie is dit al vastgesteld. De koloniale status van migranten die naar Engeland migreerden in de jaren vijftig kon negatief voor hen uitpakken, maar ook positief. Vergelijk: Banton, 'The influence of colonial status upon black-white relations in England'; D. Ellis, "'The produce of more than one country.'" Race, identity, and discourse in post-Windrush Britain', *Journal of Narrative Theory* 31: 2 (2001) 214-232.
- 10 G. Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders. Nederlandse politici over burgers uit oost en west & Nederland, 1945-2005* (Amsterdam 2007).
- 11 T. Marshall, *Class citizenship and social development* (Londen 1964).
- 12 B. Ceuppens, 'Allochthons, colonizers and scroungers: Exclusionary populism in Belgium', *African Studies Review* 49: 2 (2006) 147-186.
- 13 B. Anderson, *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (2e editie; Londen/ New York 1991).
- 14 J. Kennedy, *De deugden van een gidsland. Burgerschap en democratie in Nederland* (Amsterdam 2005).
- 15 E. Engelen, 'Hoe openheid en bescherming te combineren? Pleidooi voor een "burgerschapstrap"', *Migrantenstudies* 20: 1 (2004) 2-21.
- 16 G. Oostindie, *Het paradijs overzee. De 'Nederlandse' Caraïben en Nederland* (Amsterdam 1997) 311.
- 17 E. Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander. De verlening van het Nederlanderschap aan vreemdelingen 1813-1992* (Amsterdam 1995) 69-72.
- 18 Zie hieronder voor uitgebreide literatuurverwijzingen.
- 19 J. Kraak, *De repatriëring uit Indonesië. Een onderzoek naar de integratie van de gerepatrieerden uit Indonesië in de Nederlandse samenleving* (Den Haag 1958); W. van Esch, *De onderwijssituatie van Surinaamse leerlingen op Rotterdamse lagere scholen* (Nijmegen 1982); J. Ellemers en R. Vaillant, *Indische Nederlanders en gerepatrieerden* (Muiderberg 1985); T. Reubsat, 'On the way up? Surinamese and Antilleans in the Dutch labour mar-

- ket', in: M. Cross en H. Entzinger (red.), *Lost illusions. Caribbeans in Britain and the Netherlands* (Londen 1988); G. Cretser, 'Intermarriage between 'white' Britons and immigrants from the New Commonwealth and Pakistan', *Journal of Comparative Family Studies* 21: 2 (1990) 227-237; J. Langebroek en P. Muus, *De Surinaamse beroepsbevolking in Nederland* (Amsterdam 1991); S. Olzak en E. West, 'Ethnic conflict and the rise and fall of ethnic newspapers', *American Journal of Sociology* 56: 4 (1991) 458-474; D. Hondius, 'Huidskleur onbelangrijk? De acceptatie van raciaal gemengde paren en de omzichtige omgang met zichtbaar verschil in naoorlogs Nederland', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 25: 2 (1998) 234-275; A. van Heelsum, *Surinaamse organisaties in Nederland. Een netwerkanalyse* (Amsterdam 2002); R. Penninx en M. Schrover, 'Bastion of bindmiddel? Organisaties van immigranten in historisch perspectief', in: J. Lucassen en A. de Ruijter (red.), *Nederland multicultureel en pluriform? Een aantal conceptuele studies* (Amsterdam 2002) 279-322; B. de Hart, 'Huwelijksmigratie, vreemdelingenrecht en integratie', *Bevolking en Gezin* 33: 2 (2004) 51-78; F. Vermeulen, 'Organisational patterns: Surinamese and Turkish associations in Amsterdam, 1960-1990', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31: 5 (2005) 951-973; A. González-Ferrer, 'Who do immigrants marry? Partner choice among single immigrants in Germany', *European Sociological Review* 22: 2 (2006) 171-18; J. van Ours en J. Veenman, 'How interethnic marriages affect the educational attainment of children; evidence from a natural experiment' (Paper gepresenteerd tijdens EALE Conference 2007 in Oslo, 7-3-2007); U. Bosma, *Terug uit de koloniën. Zestig jaar postkoloniale migranten en hun organisaties* (Amsterdam 2009); L. Lucassen en C. Laarman, 'Immigration, intermarriage and the changing face of Europe in the post war period', *The History of the Family* 14: 1 (2009) 52-68.
- 20 Onder vele anderen: W. Willems, A. Cottaar en D. van Aken, 'Indische Nederlanders. Van marginale groep tot succesvolle migranten', in: D. van Arkel, et al. (red.), *Van oost naar west: racisme als mondiale verschijnsel* (Baarn, Den Haag en Brussel 1990) 34-51; A. Derks-Tai A Pin, *Zelfportret in kleur. Het zelfbeeld van Surinaamse oudere vrouwen. Een onderzoek naar het zelfbeeld en de zelfrealisatie van Surinaamse oudere vrouwen* (Utrecht 1994); W. Willems, *Uit Indië geboren. Vier eeuwen familiegeschiedenis* (Zwolle 1997); A. Cottaar, *Ik had een neef in Den Haag. Nieuwkomers in de twintigste eeuw* (Zwolle en Den Haag 1998); P. Pattynama, 'Assimilation and masquerade. Self-construction of Indo-Dutch women', *European Journal of Women's Studies* 7: 3 (2000) 281-299; P. Pattynama, 'Migrant in eigen land. Kolonialisme, nationaliteit en levensverhaal', *Gaan en staan. Jaarboek voor vrouwengeschiedenis* 21 (2001) 36-59; W. Willems, *Uittocht uit Indië 1945-1995* (Amsterdam 2001); A. Cottaar, *Zusters uit Suriname. Naoorlogse belevenissen in de Nederlandse verpleging* (Amsterdam 2003); Y. Kopijn, 'Duizend-en-één verhalen van een nacht. Representaties en interpretaties van Indische vrouwelijkheid', *Gemengde gevoelens. Gender, etniciteit en (post)kolonialisme. Jaarboek voor vrouwengeschiedenis* 27 (2007) 107-133.
- 21 Zie voor historiografisch debat R. Wodak, R. de Cillia, M. Reisigl en K. Liebhart, *The discursive construction of national identity* (Edinburgh 1999).
- 22 P. Bourdieu en J. Thompson, *Language and symbolic power* (Cambridge 1991); Wodak, et al., *The discursive construction of national identity*, 1-3; S. Hall, 'The question of cultural identity', in: S. Hall, D. Held, D. Hubert en K. Thompson (red.), *Modernity: an introduction to modern societies* (Cambridge en Oxford 1996); J. Herrick, *The history and theory of rhetoric. An introduction* (Boston 2004) 269.
- 23 Voor literatuurverwijzing zie T. van Dijk, 'Semantics of a press panic: the Tamil "invasion"', *European Journal of Communication* 3: 2 (1988) 167-187, 169.
- 24 Zie de publicaties van T. van Dijk en publicaties in het tijdschrift *Discourse & Society*; O. Santa Ana, "Like an animal I was treated." Anti-immigrant metaphor in US public discourse', *Discourse & Society* 10: 2 (1999) 191-224; E. El Refaie, 'Metaphors we discriminate by: Naturalized themes in Austrian newspaper articles about asylum seekers', *Journal of Sociolinguistics* 5: 3 (2001) 352-371; O. Santa Ana, *Brown tide rising. Metaphors of Latinos in contemporary American public discourse* (Austin 2002).
- 25 Kraak, *De repatriëring uit Indonesië*; Willems, et al., 'Indische Nederlanders. Van marginale groep tot succesvolle migranten'; W. Manuhutu en H. Smeets (red.), *Tijdelijk verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland* (Amsterdam 1991); H. Smeets, *Molukkers in Nederland* (Utrecht 1992); W. Willems en L. Lucassen (red.), *Het onbekende vaderland. De repatriëring van Indische Nederlanders (1946-1964)* (Den Haag 1994); F. Steijlen, *RMS van ideaal tot symbool. Moluks nationalisme in Nederland 1951-1994* (Amsterdam 1996); Oostindie, *Het paradijs overzee*; Willems, *Uit Indië geboren*; H. Smeets en J. Veenman, 'More and more at home. Three generations of Moluccans in the Netherlands', in: H. Vermeulen en R. Penninx (red.), *Immigrant Integration. The Dutch case*. (Amsterdam 2000); Willems, *Uittocht uit Indië 1945-1995*; G. Beets, E. Walhout en S. Koesoebjono, 'Demografische ontwikkeling van de Molukse bevolkingsgroep in Nederland', *Maandstatistiek van de bevolking* 6 (2002) 13-17; H. Meijer, *In Indië geworteld. De twintigste eeuw* (Amsterdam 2004); F. Steijlen, 'Molukkers in Nederland: geschiedenis van een transnationale relatie', *Migrantenstudies* 4 (2004) 238-251; U. Bosma, et al., *De geschiedenis van Indische Nederlanders*; A. Cottaar (red.), *Indische leven in Nederland* (Amsterdam 2006); H. Smeets en F. Steijlen, *In Nederland gebleven. De geschiedenis van Molukkers 1951-2006* (Amsterdam en Utrecht 2006); U. Bosma, 'Sailing through Suez from the south: The emergence of an Indies-Dutch migration circuit, 1815-1940', *International Migration Review* 41:2 (2007) 511-536.
- 26 L. van Leeuwen, *Ons Indisch erfgoed* (Amsterdam 2008); Bosma, *Terug uit de koloniën*; Oostindie, *Postkolo-*

- niaal Nederland; U. Bosma, J. Lucassen en G. Oostindie (red.), *Postcolonial migrants and identity politics. Europe, Russia, Japan and the United States in comparison* (New York en Oxford 2012).
- 27 S. Legêne, 'Bringing history home. Postcolonial immigrants and the Dutch cultural arena', *BMGN-LHCR* 126: 2 (2001) 54-70.
- 28 U. Bosma, 'Introduction. Post-colonial immigrants and identity formations in the Netherlands', in: U. Bosma (red.), *Post-colonial immigrants and identity formations in the Netherlands* (Amsterdam 2012) 7-26.
- 29 E. Boehmer en F. Gouda, 'Postcolonial studies in the context of the 'diasporic' Netherlands', in: M. Keown, D. Murphy, en J. Procter (red.), *Comparing postcolonial diasporas* (Houndsmill Basingstoke 2009) 37-55.
- 30 J. Schuster, *Poortwachters over immigranten. Het debat over immigratie in het naoorlogse Groot-Brittannië en Nederland* (Amsterdam 1999); Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*.
- 31 Aanhangsel Eerste Kamer, 1959-1960 nummer 9; Handelingen Tweede Kamer (HTK), 1960-1961, 2858; HTK, 1960-1961, 2448 en 2460; Handelingen Eerste Kamer (HEK), 1960-1961, 2190; HEK, 1960-1961 (13-12-1960) 73; HEK, 1960-1961, 2189; 'Spijtoptanten inpassen in arbeidsproces', *Elseviers Weekblad* (23-7-1960); 'Redt liever die man die vrouw, dat kind. Onder de bruggen van genadeloos Djakarta sterven Nederlanders', *De Telegraaf* (23-1-1960); ingezonden brieven, *De Telegraaf* (26-1-1960); *Leeuwarder Courant* (8-8-1960 en 11-8-1960).
- 32 Wodak, et al., *The discursive construction of national identity*, 4.
- 33 S. Mills, *Discourse* (Londen en New York 1997) 105. Uitzonderingen zijn: A. Brysk, C. Parsons en W. Sandholtz, 'After empire: national identity and post-colonial families of nations', *European Journal of International Relations* 8: 2 (2002) 267-305; Riley en Emigh, 'Post-colonial journeys'.
- 34 Zie bijvoorbeeld: F. Gouda, 'The gendered rhetoric of colonialism and anti-colonialism in twentieth-century Indonesia', *Indonesia* 55 (1993) 1-22; F. Gouda, 'Good mothers, Medeas, or Jezebels. Feminine imagery in colonial and anticolonial rhetoric in the Dutch East Indies, 1900-1942', in: J. Clancy-Smith en F. Gouda (red.), *Domesticating the empire. Race, gender, and family life in French and Dutch colonialism* (Charlottesville en Londen 1998) 236-255; F. Gouda, *What's to be done with gender and post-colonial studies?* (Amsterdam 2001); R. Cribbs, 'The historical roots of Indonesia's New Order. Beyond the colonial comparison', in: E. Aspinall en G. Fealy (red.), *Soeharto's New Order and its legacy. Essays in honour of Harold Crouch* (Canberra 2010).
- 35 Zie bijvoorbeeld: Bosma, *Terug uit de koloniën*; Cottaar, *Zusters uit Suriname*; A. van Heelsum, *De etnisch-culturele positie van de tweede generatie Surinamers* (Amsterdam 1997); A. van Heelsum, *Surinaamse organisaties in Nederland. Een netwerkanalyse*; Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*; Manuhutu en Smeets, *Tijdelijk verblijf*; Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*; Willems, *Uittocht uit Indië 1945-1995*; Willems en Lucassen, *Het onbekende vaderland*; A. Stoler, 'Rethinking colonial categories: European communities and the boundaries of rule', *Comparative Studies in Society and History* 31: 1 (1989) 134-161.
- 36 Vergelijk: Frankrijk: N. Bancel, P. Blanchard en S. Lemaire, 'Introduction. La fracture coloniale: une crise française', in: P. Blanchard, N. Bancel en S. Lemaire (red.), *La fracture coloniale. La société française au prisme de l'héritage colonial* (Parijs 2005) 12-14. Nederland: U. Bosma, R. Raben en W. Willems, *De geschiedenis van Indische Nederlanders* (Amsterdam 2006); G. Oostindie (red.), *Dutch colonialism, migration and cultural heritage* (Leiden 2008); Willems, *Uit Indië geboren*.
- 37 Bancel, e.a., 'Introduction. La fracture coloniale: une crise française', 12-14.
- 38 A. Cottaar en W. Willems, *Indische Nederlanders. Een onderzoek naar beeldvorming* (Den Haag 1984); R. Habiboe, 'De overkomst van de Molukkers en de Nederlandse dagbladpers', in: W. Manuhutu en H. Smeets (red.), *Tijdelijk verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland, 1951* (Amsterdam 1991) 103-106; M. Jongmans, 'De soep wordt niet zo heet gegeten als ze wordt opgediend'. Regulering van Antilliaanse immigratie, het debat over de toelating van Antillianen tot Nederland, 1970-2000. Een historische en juridische analyse op basis van overheidspublicaties, krantenknipsels en juridische documentatie (Doctoraalscriptie Katholieke Universiteit Nijmegen, Nijmegen 2003); K. Vos, *Indië tabeh. Opmattingen in kranten van Indische Nederlanders in Indonesië over de repatriëring (1950-1958)* (Masterscriptie Universiteit Rotterdam, 2007); R. Veerman, *De Nederlandse pers in de jaren 1950-1951 en de komst van de Molukse ex-KNIL-militairen naar Nederland* (Scriptie Instituut voor Geschiedenis, 2012 Universiteit Leiden).
- 39 C. Tilly, *Durable inequality* (Berkeley, Los Angeles en Londen 1998).
- 40 H. Lutz, 'Zonder blikken of blozen. Het standpunt van de (nieuw-)realisten', *Tijdschrift van genderstudies* 5: 3 (2002) 7-17; E. Boris, 'On the importance of naming: gender, race and the writing of policy history', *The Journal of Policy History* 17:1 (2005) 72-92; A. Phoenix en P. Pattynama, 'Intersectionality', *European Journal of Women's Studies* 13 (2006) 187-192; K. Davis, 'Intersectionality as buzzword. A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful', *Feminist theory* 9 (2008) 67-85.
- 41 N. Yuval-Davis, 'Introduction: framing the questions', in: N. Yuval-Davis, *Politics of belonging: intersectional contestations* (Los Angeles 2011) 1-45.
- 42 M. Schrover, *Om de meisjes, voor de meisjes. Een historisch perspectief op problematisering en bagatellisering van onderwerpen die te maken hebben met migratie en integratie* (Leiden 2011).
- 43 R. Doty, 'Immigration and national identity: constructing the nation', *Review of International Studies* 22: 3

- (1996) 235-255, 240.
- 44 S. Ahmed, C. Castaneda, A. Fortier en M. Sheller (red.), *Uprootings/regroundings. Questions of home and migration* (Oxford en New York 2003); B. Reiter, 'Portugal: national pride and imperial neurosis', *Race Class* 47 (2005) 79-91; S. Bastos en J. Bastos, "'Our colonisers were better than yours.'" Identity debates in greater London', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31: 1 (2005) 79-98; S. Small en J. Solomos, 'Race, immigration and politics in Britain: Changing Policy Agendas and conceptual paradigms 1940s-20002', *International Journal of Comparative Sociology* 47: 3-4 (2006) 235-257, 239.
 - 45 A. Stoler, *Race and the education of desire. Foucault's history of sexuality and the colonial order of things* (Durham 1995).
 - 46 B. Anderson, 'Long-distance nationalism', in: B. Anderson (red.), *The spectre of comparisons: Nationalism, Southeast Asia, and the world* (London 1988); R. Silberman, R. Alba en I. Fournier, 'Segmented assimilation in France? Discrimination in the labour market against the second generation', *Ethnic and Racial Studies* 30: 1 (2007) 1-27; L. Pawley, 'Cultural citizenship', *Sociology Compass* 2: 2 (2008) 594-608.
 - 47 E. Said, *Orientalism* (New York 1979); P. Gilroy, 'Cultural studies and ethnic absolutism', in: L. Grossberg, C. Nelson en P. Treichler (red.), *Cultural studies* (New York 1992) 187-198; Stoler, 'Rethinking colonial categories'; A. Stoler, *Carnal knowledge and imperial power. Race and the intimate in colonial rule* (Berkeley en Los Angeles 2002).
 - 48 F. Cooper en A. Stoler (red.), *Tensions of empire: colonial cultures in a bourgeois world* (Berkeley en Los Angeles 1997).
 - 49 J. Miège en C. Dubois (red.), *L'Europe retrouvée. Les migrations de la décolonisation* (Parijs 1994); A. Smith, 'Introduction. Europe's invisible migrants', in: A. Smith (red.), *Europe's invisible migrants* (Amsterdam 2003) 9-32.
 - 50 Ahmed, et al. (red.), *Uprootings/regroundings*; Reiter, 'Portugal: national pride and imperial neurosis', 79-91; Bastos en Bastos, "'Our colonisers were better than yours'"; Small en Solomos, 'Race, immigration and politics in Britain', 239.
 - 51 Reiter, 'Portugal: national pride and imperial neurosis'; Small en Solomos, 'Race, immigration and politics in Britain', 239.
 - 52 Er is wel een andere publicatie met de term imagined family, maar het wordt hier in een heel andere context gebruikt. De definitie hier luidt namelijk: 'the families we wish we could have if only we had the time and the room for them', J. Gillis, *Our imagined families: The myths and rituals we live by. The Emory Center for Myth and Ritual in American Life. Working paper 7* (2002) http://www.marial.emory.edu/pdfs/wp007_02.pdf.
 - 53 F. Gouda, 'Beelden van (on)mannelijkheid in de koloniale cultuur van Nedelands-Indië, 1900-1949', *Sociologie* 3:1 (2007) 64-80; Gouda, 'The Gendered Rhetoric of Colonialism and Anti-Colonialism'; E. Locher-Scholten, 'Orientalism and the rhetoric of family: Javanese servants in European household manuals and children's fiction', *Indonesia* 58 (1994) 19-39; H. Alatas, *The myth of the lazy native: a study of the image of the Malays, Filipinos and Javanese from the 16th to the 20th century and its function in the ideology of colonial capitalism* (Londen 1977).
 - 54 Anderson, *Imagined communities*, 4-12.
 - 55 L. Hunt, *The family romance of the French revolution* (Berkeley en Los Angeles 1992) 8; Gouda, *What's to be done with gender and post-colonial studies?*, 12; B. Ramusack, 'Cultural missionaries, maternal imperialists, feminist allies. British women activists in India, 1865-1945', in: N. Chaudhuri en M. Strobel (red.), *Western women and imperialism: complicity and resistance* (Indiana 1992) 119-136; Stoler, *Race and the education of desire*, 150-151; Alatas, *The myth of the lazy native*; Gouda, 'The Gendered Rhetoric of Colonialism and Anti-Colonialism'; Stoler, *Carnal knowledge and imperial power*, 210.
 - 56 Locher-Scholten, 'Orientalism and the rhetoric of family', 19-39; Gouda, 'The Gendered Rhetoric of Colonialism and Anti-Colonialism'; A. McClintock, *Imperial leather. Race, gender and sexuality in the colonial contest* (New York en Londen 1995).
 - 57 McClintock, *Imperial leather*, 48.
 - 58 Hunt, *The family romance of the French revolution*.
 - 59 F. Proschan, 'Eunuch mandarins, soldats mamzelles, effeminate boys, and graceless women. French colonial constructions of Vietnamese genders', *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 8: 4 (2002) 435-467; Gouda, 'Good mothers, Medeas, or Jezebels'; Locher-Scholten, 'Orientalism and the rhetoric of family'.
 - 60 Zie voor eenzelfde benadering: Brysk, et al., 'After Empire'.
 - 61 Walaardt, *Geruisloos inwilligen*.
 - 62 L. Flores, 'Creating discursive space through a rhetoric of difference: Chicana feminists craft a homeland', *Quarterly Journal of Speech* 82: 2 (1996) 142-156.
 - 63 M. Bal, *Travelling concepts in humanities. A rough guide* (Toronto 2002); B. Neumann en F. Tygstrup, 'Traveling concepts in English studies', *European Journal of English Studies* 13: 1 (2009) 1-12; M. Frank, 'Imaginative geography as a travelling concept', *European Journal of English Studies* 13: 1 (2009) 61-77.
 - 64 C. Forsdick, 'Traveling concept: post-colonial approaches to exoticism', *Paragrapgh* 24 (2001) 12-29.

- 65 R. Rhodes, *Understanding governance. Policy networks, governance, reflexivity and accountability* (Buckingham 1997); A. Betts, *Conceptualising interconnections in global governance: the case of refugee protection*, Oxford: rsc Working Paper 38, 2006.
- 66 S. Huntington, *The clash of civilizations and the remaking of world order* (New York 1996).
- 67 Pattynama, 'Assimilation and masquerade', 281-299.
- 68 T. van Dijk, 'Discourse analysis: its development and application to the structures of news', *Journal of Communication* 33: 2 (1983) 20-43; Van Dijk, 'Semantics of a press panic'.
- 69 G. Lakoff, 'Metaphor, morality, and politics, or, why Conservatives have left Liberals in the dust', *Social Research* 62:2 (1995) 177-214; G. Lakoff en M. Johnson, *Metaphors we live by* (Chicago 1981).
- 70 G. Lakoff, 'Metaphor, morality, and politics'; M. Rosello, 'Fortress Europe and its metaphors: Immigration and law', *CES Working Paper* 3:1 (1999); A. Musolff, 'Political imagery of Europe: A house without exit doors?', *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 21: 3 (2000) 216-229; G. Lakoff, *Moral politics: how liberals and conservatives think* (Chicago 2002); D. Bigo, 'Security and immigration: toward a critique of the governmentality of unease', *Alternatives: Global, Local, Political (Supplement)* 27: 1 (2002) 63-92; G. O'Brien, 'Indigestible food, conquering hordes, and waste materials: Metaphors of immigrants and the early immigration restriction debate in the United States', *Metaphor and symbol* 18: 1 (2003) 33-47; J. Charteris-Black, *Politicians and rhetoric: the persuasive power of metaphor* (Houndmills, Basingstoke en Hampshire 2005); J. Charteris-Black, 'Britain as a container: immigration metaphors in the 2005 election campaign', *Discourse & Society* 17: 5 (2006) 563-581.
- 71 Santa Ana, "'Like an animal I was treated'"; El Refaie, 'Metaphors we discriminate by'; Santa Ana, *Brown tide rising*.
- 72 J. Charteris-Black, *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis* (Houndmills Basingstoke en Hampshire 2004).
- 73 Zie voor de UK: Ellis, "'The produce of more than one country'".
- 74 Santa Ana, "'Like an animal I was treated'"; El Refaie, 'Metaphors we discriminate by'; Santa Ana, *Brown tide rising*.
- 75 Zie bijvoorbeeld het krantenartikel: 'Minister van Agt: Surinaamse stroom moet ingedamd', *Het Parool* (20-12-1972).
- 76 'Aan de invasie van Surinamers en Antillianen dient een halt te worden toegeroepen', in: 'Immigratiebeleid moet anders', *NRC Handelsblad* (6-12-1974); 'Leger repatriandi': minister van Justitie Van Oven, in: *HEK*, 1955-1956 (29-2-1956) 2230.
- 77 El Refaie, 'Metaphors we discriminate by'; Santa Ana, "'Like an animal I was treated'".
- 78 Santa Ana, "'Like an animal I was treated'".
- 79 D. Scheufele, 'Framing as a theory of media effects', *Journal of Communication* 49: 1 (1999) 103-122; B. van Gorp, 'Where is the frame? Victims and intruders in the Belgian press coverage of the asylum issue', *European Journal of Communication* 20: 4 (2005) 485-508; H. Bauder, 'Media discourse and the new German immigration law', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34: 1 (2008) 95-112; J. Matthes en M. Kohring, 'The content analysis of media frames: Toward improving reliability and validity', *Journal of Communication* 58: 2 (2008) 258-279.
- 80 Betts, *Conceptualising interconnections in global governance*; A. Betts, *International cooperation in the global refugee regime*, GEG Working Paper 44 (Oxford 2008).
- 81 J. Dubbelman, 'Inleiding', in: J. Dubbelman en J. Tanja (red.), *Vreemd Gespuis* (Amsterdam 1987) 1-13; D. Bronkhorst, *Een tijd van komen. De geschiedenis van vluchtelingen in Nederland* (Amsterdam 1990) 2-19, 138; M. Leenders, *Ongenode gasten: van traditioneel asielrecht naar immigratiebeleid, 1815-1938* (1993); T. Gerritsen, 'The tradition of human rights and humanitarian action in the Netherlands', *RSQ* 26: 4 (2007) 214-219, 214.
- 82 Corwin, 'The numbers game', 223-297.
- 83 P. Nora, 'Between memory and history: les lieux de mémoire', *Representations* (1989) 7-25; J. Jordi en M. Hamoumou, *Les harkis, une mémoire enfouie* (1999); Pattynama, 'The colonial past in the postcolonial present'; G. Oostindie, *Slavernij, canon en trauma* (inaugurale lezing Professor G. Oostindie, Universiteit Leiden, 19-10-2007); T. Blickstein, 'Forgetful "Sites of Memory." Immigration Museums and the Uses of Public Memory', *The New School Psychology Bulletin* 6:2 (2009) 15-31; Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*.
- 84 Deze werden gedeeltelijk verzameld door student-assistent Daan Loeff.
- 85 Charteris-Black, *Corpus approaches to critical metaphor analysis*.
- 86 El Refaie, 'Metaphors we discriminate by', 368-369.
- 87 J. Gelman Taylor, *The social world of Batavia* (Madison en Londen 1983) 144-158; Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders*; B. Müller, *Op de wipstoel. De niet-gewettigde inheemse vrouw van de blanke Europeaan in Nederlands-Indië (1890 tot 1940). Een literatuuronderzoek naar beeldvorming en werkelijkheid* (Amsterdam 1995); M. Bal, 'Verteltheorie als instrument voor ideologiekritiek', *Spektator. Tijdschrift voor Neerlandistiek* 13: 4 (1983-4) 266-580.
- 88 A. Paasman, 'Wat bezielde de literaire kolonisten? Het beeld van de Westindische kolonist in de literatuur

- 1670-1830', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 1: 2 (1982) 44-62; A. Paasman, *Reinhart: Nederlandse literatuur en slavernij ten tijde van de Verlichting* (Leiden 1984); M. van Kempen, "'Van grouwelijke monsters en kinderen gods'. De Nederlands-koloniale literatuur over Suriname", in: T. D'haen (red.), *Europa buitengaats. Koloniale en postkoloniale literaturen in Europese talen* (Amsterdam 2002) 160-198; M. van Kempen, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur. Deel 1: 1596-1957 & de orale literatuur* (Breda 2003); M. van Kempen, 'Literatuur van niet-surinamers over suriname. Een nieuwe materiaalverzameling, thrillers en slavernij teksten', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 24: 2 (2005) 323-343; R. Ammerlaan, "'Want al was zijn huis ook zwart, teërgevoelig was zijn hart.' Beeldvorming over zwarten en slavernij in kinderboeken, 1807-1863', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 24: 1 (2005) 39-51; M. Botman, 'Jetta. De tragische mulattin tussen barbaarsheid en beschaving', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 24: 1 (2005) 52-65; M. van Kempen, *Noorddoostpassanten: 400 jaar Nederlandse verhaalkunst over Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba* (Amsterdam 2005).
- 89 Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders*; Müller, *Op de wipstoel*; L. Dorr, 'Arm in arm. Gender, Eugenics, and Virginia's Racial Integrity Acts of the 1920s', *Journal of Women's History* 11: 1 (1999) 143-166; L. Caplan, 'Iconographies of Anglo-Indian women: Gender constructs and contrasts in a changing society', *Modern Asian Studies* 34: 4 (2000) 863-892; K. Morris, 'Jamaica Kincaid's voracious bodies. Engendering a Carib(bean) woman', *Callaloo* 25:3 (2002) 954-968; D. Ghosh, 'Gender and colonialism: expansion or marginalization?', *The Historical Journal* 47: 3 (2004) 737-755; M. Shapiro, 'Securing the American ethnoscape. Official surveys and literary interventions', *Worlds & Knowledges Otherwise* 1: 1 (2004) 1-31; Y. Goyal, 'The gender of diaspora in Toni Morrison's tar baby', *Modern Fiction Studies* 52: 2 (2006) 393-414; C. Hezser, "'Are you protestant jews of roman catholic jews?'" Literary representations of being Jewish in Ireland', *Modern Judaism* 25: 2 (2005) 159-187.
- 90 R. Nieuwenhuys, *Oost-Indische spiegel. Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven vanaf de eerste jaren der Compagnie tot op heden* (Amsterdam 1978); biografische info op www.damescompartment.nl.
- 91 Nieuwenhuys, *Oost-Indische spiegel*.
- 92 M. Kruseman, *Huwelijk in Indië* (Den Haag 1873); M. van Java, *De familie van de resident* (Leiden 1875); M. Frank, *Bijna verloren* (Schiedam 1880); A. Foore, *De Van Sons* (Den Haag 1881); M. van Java, *Herme-lijn* (Schiedam 1885); P. Daum, *Goena-Goena* (Leiden 1887); A. Foore, *Bogoriana* (Haarlem 1890); Adinda (pseudoniem van T. van Hoven), *Vrouwen lief en leed onder de tropen* (s.l. 1892); P. Daum, *Nummer elf: oorspronkelijke Indische roman* (Leiden 1893); M. van Java, *Herfststraden* (Schiedam 1896); L. Couperus, *Stille kracht* (Amsterdam z.j.); L. de B.B., *Janneke de Pionierster* (Amsterdam 1904); T. van Hoven, *Vervreemd: een Indische roman* (Amersfoort 1906); S. Franke *Njai Sarina: een roman* (Amsterdam 1941); L. Szekely, *Rimboe* (Amsterdam 1949); J. de Boer, *Kruis of munt* (Den Haag 1949).
- 93 Toegankelijk via www.statengeneraaldigitaal.nl.
- 94 Schuster, *Poortwachters over immigranten*; Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*.
- 95 NA, IND (5.023.5027), Beleidsarchief Immigratie- en Naturalisatiedienst en Voorgangers; N.A., Commissariaat Ambonezenzorg (CAZ); Utrechts Archief, Nederlandse hervormde kerk, Centraal Comité van Kerkelijk en Particulier initiatief voor sociale zorg ten behoeve van gerepatrieerden (CCKP) (1405); NA, Ministerie van Justitie: Molukse acties (1970-2000) (2.09.93); NA, Nationale Actie Steunt Spijtoptanten Indonesië (NASSI), 1949-1969 (2.20.27); NA, Ministerie van Maatschappelijk Werk (2.27.02); NA, International Social Service (2.19.059), Werkgroep huwelijk en gezin, inv. nrs. 152-162.

Hoofdstuk 2 Nederlands-Indië

- 1 HEK 1953-1954 (25-3-1954).
- 2 Bosma, *Terug uit de koloniën*, 70; Bosma, et al., *De geschiedenis van Indische Nederlanders*, 199 e.v.
- 3 F. Gaastra, *De geschiedenis van de V.O.C.* (Zutphen 1991); U. Bosma en R. Raben, *De oude Indische wereld 1500-1920* (Amsterdam 2003); C. Laarman, 'Dutch colonization and settlement', in: Immanuel Ness (red.), *The Encyclopedia of global human migration* (Chicester 2013) 1271-1275.
- 4 Gaastra, *De geschiedenis van de V.O.C.*, 83.
- 5 G. Beets, E. van Imhoff en C. Huisman, 'Demografie van de Indische Nederlanders, 1930-2001', *Bevolkingstrends* 1 (2003) 58-66, 60.
- 6 E. Locher-Scholten, 'Interraciale ontmoetingen naar sekse in Nederlands-Indië. De onmacht van het getal', in: E. Captain, M. Hellevoort en M. van der Klein (red.), *Vertrouwd en vreemd. Ontmoetingen tussen Nederland, Indië en Indonesië* (Hilversum 2000) 17; Beets, et al., 'Demografie van de Indische Nederlanders', 93-94.
- 7 Bosma en Raben, *Being "Dutch" in the Indies*.
- 8 Bosma, 'Sailing through Suez from the South', 511-536; U. Bosma, 'Nederlands Nieuw-Guinea en de late

- empire builders*, *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 6:3 (2009) 2-25.
- 9 Bosma en Raben, *De oude Indische wereld 1500-1920*, 42-44, 53-55; A. Stoler, 'Sexual affronts and racial frontiers: European identities and the cultural politica of exclusion in colonial Southeast Asia', in: A. Coombes en A. Brah (red.), *Hybridity and its discontents. Politics, science, culture* (Londen en New York 2000).
 - 10 Meijer, *In Indië geworteld*, 38.
 - 11 M. Bossenbroek, *Volk voor Indië. De werving van Europese militairen voor de Nederlandse koloniale dienst 1814-1909* (Amsterdam 1992) 273.
 - 12 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 31-32.
 - 13 C. van Eijl en M. Schrover, 'Inleiding', in: M. Schrover (red.), *Bronnen betreffende de registratie van vreemdelingen in Nederland in de negentiende en twintigste eeuw* (Den Haag 2002) 7-33; P. Christiaans en M. Schrover, 'Het oudpaspoortarchief (1950-1959)', in: M. Schrover (red.), *Bronnen betreffende de registratie van vreemdelingen in Nederland in de negentiende en twintigste eeuw* (Den Haag 2002) 156-176; Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*.
 - 14 Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*, 69-72; Christiaans en Schrover, 'Het oudpaspoortarchief (1950-1959)', 160.
 - 15 Christiaans en Schrover, 'Het oudpaspoortarchief (1950-1959)'.
 - 16 Voor nationaliteitswetgeving zie: Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*.
 - 17 B. de Hart, 'Maria Toet en andere verhalen. De nationaliteit van de gehuwde vrouw en de constructie van de natiestaat', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* (1999) 183-206.
 - 18 Wet van 28-7-1850, *Staatsblad* nr. 44.
 - 19 Uitvoering van artikel 7 der Grondwet, Memorie van toelichting XXXIV.3, 396.
 - 20 Zie ook: Pattynama, 'Migrant in eigen land', 39.
 - 21 Uitvoering van Artikel 7 der Grondwet (Algemeen Verslag der Commissie van Rapporteurs) (1 juni 1850), 408.
 - 22 НТК (zitting 10 juli) bijblad van de Nederlandsche staats-courant 1849-1850, 7.
 - 23 НТК, 1849-1850, (10-7-1850) 14.
 - 24 НТК, 1849-1850, (10-7-1850) 14.
 - 25 НТК, 1849-1850, (11-7-1850) 5.
 - 26 Wet van 12-12-1892, *Staatsblad* nr. 268; НЕК, 1892-1893 (10-12-1892) 98.
 - 27 Dit gold ook voor Nederlandse vrouwen die met een 'inlandse' man trouwden, zie B. de Hart, "De werkelijkste van alle gemengde huwelijken." De Gemengde Huwelijken Regeling Nederlands-Indië 1898 en de Rijkswet op het Nederlandschap 1892 vergeleken', *Gaan en staan. Jaarboek voor vrouwengeschiedenis* 21 (2001) 60-80.
 - 28 Christiaans en Schrover, 'Het oudpaspoortarchief (1950-1959)'.
 - 29 Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*, 72; НТК, 1909-1910 (22-12-1909) 1264-1276.
 - 30 Cooper en Stoler (red.), *Tensions of Empire*, 3-4.
 - 31 Bosma en Raben, *Being "Dutch" in the Indies*, 258-338.
 - 32 Alatas, *The myth of the lazy native*.
 - 33 Alatas, *The myth of the lazy native*, 61.
 - 34 J. Jong, *Van batig slot naar ereschuld: de discussie over de financiële verhouding tussen Nederland en Indië en de hervorming van de Nederlandse koloniale politiek 1860-1900* (Groningen 1989).
 - 35 Multatuli, *Max Havelaar, of de koffij-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij* (Amsterdam 1860).
 - 36 Alatas, *The myth of the lazy native*, 66.
 - 37 НТК, 1862-1863 (1 Juli) 278.
 - 38 H. van den Doel, *Zo ver de wereld strekt. De geschiedenis van Nederland overzee vanaf 1800* (Amsterdam 2011) 78.
 - 39 НТК, 1851-1852 (8 december) 464.
 - 40 Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten*, 176-208.
 - 41 H. van den Doel, *Afscheid van Indië. De val van het Nederlandse imperium in Azië* (Amsterdam 2000) 20-25, 372-272.
 - 42 НТК, 1901-1902 (21 november 1901).
 - 43 Bloembergen en Raben, 'Wegen naar het nieuwe Indië, 1890-1950', 12; U. Bosma, *Karel Zaalberg. journalist en strijder voor de Indo* (Leiden 1997).
 - 44 Cooper en Stoler (red.), *Tensions of Empire*.
 - 45 Nieuwenhuys, *Oost-Indische spiegel*, 310.
 - 46 Van Deventer, 'Een eereschuld', *De Gids* 63:III (1899) 215-228 en 249-252.
 - 47 Van Deventer, 'Een eereschuld', 249-252.
 - 48 Bloembergen en Raben, 'Wegen naar het nieuwe Indië, 1890-1950', 9-11.
 - 49 Van Deventer, 'Een eereschuld', 252-253.
 - 50 Troonrede Koningin Wilhelmina, 17 september 1901. <http://www.troonredes.nl/1901/09>, geraadpleegd september 2011.

- 51 HTK (21-11-1901) 108 en 123; HTK (20-11-1901) 84-89.
- 52 C. Fasseur, *Geld en geweten. 1. De negentiende eeuw* (Den Haag 1980); H. Smit, *Gezag is gezag ...: kanttekeningen bij de houding van de gereformeerden in de Indonesische kwestie* (Hilversum 2006) 173-174; P. Brooshoof, *De ethische koers in de koloniale politiek* (Amsterdam 1901).
- 53 HTK, 1907-1908 (5-11-1907) 192 en 196; HTK, 1901-1902 (22-11-1901) 116; HTK, 1904-1905 (26-11-1904) 276.
- 54 A. Kuyper, *Ons Program* (Amsterdam 1880) 964, vergelijk 969; zie ook: Gouda, 'The Gendered Rhetoric of Colonialism and Anti-Colonialism'.
- 55 H. van Kol, 'Ontwerp-program voor de Nederlandsche koloniale politiek (congres SDAP 1901)', *De Nieuwe Tijd. Sociaaldemocratisch Maandschrift* 6 (1901) 197-220.
- 56 Van den Doel, *Zo ver de wereld strekt*, 151; Van Kol, 'Ontwerp-program'.
- 57 Van Kol, 'Ontwerp-program'.
- 58 HTK, 1918-1919, (8-4-1919) 2082-2083, 2098.
- 59 Niet al deze artikelen zijn voor dit proefschrift onderzocht. Deze aantallen geven aan dat er veel meer over inlanders werd geschreven dan over Indische Nederlanders.
- 60 Bosma en Raben, *De oude Indische wereld 1500-1920*, 223-249, 299-310; Meijer, *In Indië geworteld*, 40-51.
- 61 Zie ook Meijer, *In Indië geworteld*, 44.
- 62 HTK, 1901-1902, Kamerstuk TK, 1901-1902, Kamerstuknummer 4 ondernummer 46, 69; HTK, 1901-1902 (21-11-1901) 108; C. van Deventer, 'Indië en de democratie', *De Gids* (1902) 264-298, 297.
- 63 *Sumatra Courant* (7-5-1897).
- 64 'De achterstelling van den Indo-Europeaan in Ned.-Oost-Indië', *De Tijd* (4-9-1917).
- 65 Bosma en Raben, *Being "Dutch" in the Indies*, 258.
- 66 'Het onoverkomenlijke bezwaar. De Indo-Europeaan, die geen ambachtsman wil zijn', *Algemeen Handelsblad* (28-4-1929).
- 67 HTK, 1906-1907 (16-11-1906) 353; HTK, 1902-1903 (19-11-1902) 132; HTK, 1898-1899 (22-11-1898).
- 68 HTK, 1906-1907 (16-11-1906) 353.
- 69 HTK, 1902-1903 (21-11-1902) 161.
- 70 Bosma, *Terug uit de koloniën*, 70.
- 71 Gelman Taylor, *The social world of Batavia, 144-158*; Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders*; Müller, *Op de wipstoel*.
- 72 Handelingen Staten Generaal. <http://www.statengeneraaldigitaal.nl.geraadpleegd> september 2011
- 73 Koninklijke bibliotheek, historische kranten. <http://kranten.kb.nl.geraadpleegd> september 2011.
- 74 'Indië in den vreemde', *Algemeen Handelsblad* (9-11-1926); zie ook 'Indische reisindrukken', *Het Vaderland* (19-12-1931).
- 75 HTK, 1904-1905 (22-11-1904) 185.
- 76 Slechts een kleine greep: HEK, 1913-1914 (30-12-1913) 97; HTK, 1908-1909 (24-3-1909) 1880; HTK, 1908-1909 (6-11-1908) 309; HTK 1898-1899 (22-11-1898) 165; HTK, 1937-1938 (25-2-1938) 1244; HTK, 1880-1881, (16-11-1880) 381-382; HTK, 1912-1913 (20-11-1912) 703; HTK, 1917-1918 (15-2-1918) 1437; HTK, 1909-1910 (11-11-1909) 188; HTK, 1884-1885 (19-5-1885) 888.
- 77 HTK, 1898-1899 (22-11-1898) 163.
- 78 HTK, 1913-1914 (17-11-1913) 180.
- 79 Enkele voorbeelden: 'De tucht in het Ned-Ind. Leger', *Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad* (5-11-1930); 'Het oplossings-tempo bij de Indische problemen ondernemersraad voor Ned.-Indië. Openingsrede van Prof. mr. M. W. F. Treub', *Het Vaderland* (26-05-1928); 'Uit onze oost', *Algemeen Handelsblad* (18-2-1928); 'Boeatan in de Gothische zaal', *Het Vaderland* (2-6-1924); HTK, 1923-1924 (16-10-1923) 94; HTK, 1900-1901 (17-12-1900) 766; HTK, 1888-1889 (28-11-1888) 319; HEK, 1888-1889 (26-1-1889) 179; 'Peutjoet - Atjehs doodenakkers. Vervulling van een eereplicht', *Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad* (8-8-1937); HTK, 1927-1928 (20-3-1928) 1795.
- 80 HTK, 1886-1887 (23-6-1887) 2138; HEK, 1921-1922 (30-3-1922) 548; HTK, 1875-1876, (12-11-1875) 347; HTK, 1915-1916 (16-11-1915) 156; HTK, 1888-1889 (28-11-1888) 319; HTK, 1927-1928 (20-3-1928) 1795.
- 81 HTK, 1908-1909 (24-3-1909) 1880.
- 82 Gouda, 'Beelden van (on)mannelijkheid in de koloniale cultuur van Nederlands-Indië, 1900-1949'.
- 83 Gouda, 'The Gendered Rhetoric of Colonialism and Anti-Colonialism'; HTK, 1913-1914 (14-11-1913) 155; HTK, 1897-1898 (16-11-1897) 109; HTK, 1917-1918 (15-2-1918) 1437; HTK, 1937-1938 (25-2-1938) 1244; HTK, 1913-1914 (14-11-1913) 155; HTK, 1913-1914 (11-11-1913) 92.
- 84 HTK, 1913-1914 (11-11-1913) 92.
- 85 HTK, 1897-1898 (16-11-1897) 109-110.
- 86 'De Javaansche bannelingen', *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspartij* (27-10-1913).
- 87 Zie onder andere: Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders*; P. Pattynama, 'Secrets and danger: interracial sexuality in Louis Couperus's *The hidden force* and Dutch colonial culture around 1900', in: J. Clancy-Smith en F. Gouda (red.), *Domesticating the empire: race, gender, and family life in French and Dutch colonialism* (Charlottesville 1998) 84-107; P. Pattynama, 'Max Havelaar, of de invloed van de populaire media op de

- herinnering aan Indië', *Indische Letteren* 21:3 (2006) 169-185; P. Pattynama, '... de baai ... de binnenbaai ...' (Amsterdam 2007); P. Boudewijn, Nonna's, sinjo's en hun warme bloed. De representatie van Indo-Europeaan in de Indisch-Nederlandse letterkunde van 1860 tot 1915 (Master scriptie Universiteit Groningen, 2011).
- 88 Pattynama, '... de baai ... de binnenbaai ...'.
- 89 Dit gold ook voor andere koloniën, zoals Brits-India en het Franse Indo-China. Gouda, 'Beelden van (on)mannelijkheid in de koloniale cultuur van Nedelands-Indië, 1900-1949'.
- 90 M. Sinha, 'Giving masculinity a history: some contributions from the historiography of colonial India', *Gender and history* 11: 3 (1999) 445-460; Proschan, 'Eunuch mandarins, soldats mamzelles, effeminate boys, and graceless women'; M. Sinha, *Colonial masculinity: The 'manly Englishman' and the 'effeminate Bengali' in the late nineteenth century* (Manchester 1995).
- 91 Pattynama, 'Secrets and danger', 87-88.
- 92 Couperus, *De stille kracht*, 50.
- 93 Couperus, *De stille kracht*, 80-82.
- 94 Zie bijvoorbeeld Frank, *Bijna verloren*, 137.
- 95 Daum, 'Goena-Goena', 20.
- 96 Székely, *Rimboe*.
- 97 De B.B., *Janneke de pionierster*, 164.
- 98 Franke, *Njai Sarina: roman*, 117.
- 99 Adinda, *Vrouwen lief en leed onder de tropen*, 312.
- 100 Pattynama, '... de baai ... de binnenbaai ...', 9.
- 101 Boudewijn, Nonna's, sinjo's en hun warme bloed.
- 102 Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders*; Boudewijn, Nonna's, sinjo's en hun warme bloed.
- 103 Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders*, 45-48; Kruseman, *Een huwelijk in Indië*, 48; Foore, *De Van Sons. Een verhaal uit Indie*, 110; Couperus, *De stille kracht*, 16-17.
- 104 Couperus, *De stille kracht*, 89-90.
- 105 Zie bijvoorbeeld: Van Java, *Hermelijn*.
- 106 Daum, 'Goena-Goena', 33.
- 107 Boudewijn, Nonna's, sinjo's en hun warme bloed. Zie bijvoorbeeld; Hoven, *Vervreemd*, 13; Daum, 'Goena-goena', 9.
- 108 Hoven, *Vervreemd*, 7.
- 109 Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders*.
- 110 Stoler, 'Carnal knowledge'.
- 111 Stoler, 'Rethinking colonial categories', 138.
- 112 F. Gouda, *Dutch culture overseas. Colonial practice in the Netherlands Indies 1900-1942* (Amsterdam 1995).
- 113 Geciteerd in: N. Lucas, 'Trouwverbod, inlandse huishoudsters en Europese vrouwen. Het concubinaat in de planterswereld aan Sumatra's Oostkust 1860-1940', *Vrouwen in de Nederlandse koloniën. Jaarboek voor vrouwengeschiedenis* 7 (1986) 78-91, 92.
- 114 Bosma en Raben, *De oude Indische wereld 1500-1920*, 217.
- 115 Zie bijvoorbeeld: W. Koot, *Het concubinaat* (Soerabaia 1905) 14.
- 116 F. Colombijn, 'Waarom een villa moeilijker te slopen is dan het Jan Pieterszoon Coen-monument. Sociale veranderingen in de Indonesische stad tijdens de dekolonisatie', *Leidschrift* 21: 2 (2006) 91-107, 99.
- 117 Bosma en Raben, *De oude Indische wereld 1500-1920*, 280; Brooshooft, *De ethische koers in de koloniale politiek*, 114-115.
- 118 Stoler, 'Rethinking colonial categories'; Bosma en Raben, *De oude Indische wereld 1500-1920*, 216; Zie ook: *Rapport der pauperisme-commissie, ingesteld bij artikel 2 van het regeeringsbesluit van 29 juni 1902 no 9* (Batavia 1903). Voor de Britse koloniën: P. Levine, *Prostitution, race & politics. Policing venereal disease in the British empire* (New York en Londen 2003) 235.
- 119 A. Stoler, 'Perceptions of protest: defining the dangerous in colonial Sumatra', *American Ethnologist* 12: 4 (1985) 642-658; Stoler, 'Sexual affronts and racial frontiers'.
- 120 *Handelingen der Nederlandsch-Indische Juristen-vereeniging* (Batavia en Noordwijk 1887) 48; J. Nederburgh, *Wetgeving voor Nederlandsch-Indië. Officiële bescheiden, met enige aantekeningen. I Gemengde huwelijken* (Batavia 1899) 20; De Hart, "'De verwerpelijke van alle gemengde huwelijken'".
- 121 Kamerstukken TK, 1931-1940, Indisch Verslag.
- 122 *Handelingen der Nederlandsch-Indische juristen-vereeniging* (1887) 58.
- 123 'Staatsblad van Nederlandsch-Indië 1898 158, 23; Nederburgh, *Wetgeving voor Nederlandsch-Indië*.
- 124 Nederburgh, *Wetgeving voor Nederlandsch-Indië*, 20.
- 125 L. van den Berg, 'Praeadvies van Mr. L.W.C. van den Berg', in: *Handelingen der Nederlandsch-Indische Juristen-vereeniging* (Batavia en Noordwijk 1887) 48-55.
- 126 *Handelingen der Nederlandsch-Indische juristen-vereeniging*, 44-45.
- 127 Nederburgh, *Wetgeving voor Nederlandsch-Indië*, 19.

- 128 *Handelingen der Nederlandsch-Indische juristen-vereeniging*, 68.
 129 Van den Berg, 'Praeadvies van Mr. L.W.C. van den Berg', 56.
 130 Nieuwenhuys, *Oost-Indische spiegel*, 235.
 131 Hoven, *Vervreemd*, 98.
 132 Hoven, *Vervreemd*, 99-100.
 133 Frank, *Bijna verloren*, 125-126, 144-145; Adinda, *Vrouwen lief en leed onder de tropen: roman*.
 134 Müller, *Op de wipstoel*, 27.
 135 Daum, *Nummer elf*, 198.
 136 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 27.
 137 Idem, 31.
 138 Voor deze analyse zijn alleen Nederlandse kranten en geen Indische kranten gebruikt, aangezien deze laatste de beeldvorming in Nederland minder zullen hebben beïnvloed.
 139 HTK, 1929-1930 (26-2-1930) 1492.
 140 R. Chauvel, *Nationalists, soldiers and separatists. The Ambonese islands from colonialism to revolt 1880-1950* (Leiden 1990) 39-49; J. de Moor, 'Met klewang en karabijn: militaire geschiedenis van Nederlands-Indië (1815-1949)', in: J. Bruijn en C. Wels (red.), *Met man en macht. De militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000* (Amsterdam 2003) 199-244.
 141 'De pers', *Algemeen Handelsblad* (12-8-1897); zie ook: 'De hoofdstandplaats Amboina', *Het Nieuws van den Dag* (17-1-1898).
 142 D. Bartels, 'From black Dutchmen to white Moluccans: ethnic metamorphosis of an East-Indonesian minority in the Netherlands' (Paper gepresenteerd tijdens First Conference on Maluku Research in University of Hawaii, 16-18 maart 1990); Chauvel, *Nationalists, soldiers and separatists*, 39-49.
 143 Chauvel, *Nationalists, soldiers and separatists*, 39-49; De Moor, 'Met klewang en karabijn'.
 144 Zie bijvoorbeeld: HTK, 1917-1918, (5-3-1918) 1713; HEK, 1917-1918, (30-5-1918) 544; HTK, 1917-1918, (5-3-1918) 1713; 'Oost-Indië. Het gouvernement der Molukken', *Nieuwe Rotterdamse Courant* (21-9-1928).
 145 Bosma en Raben, *De oude Indische wereld 1500-1920*, 165, 262.
 146 'Katholieke missie op Nieuw-Guinea', *De Tijd* (27-4-1912).
 147 Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 69-73.
 148 E. Captain, *Achter het kawat was Nederland: Indische oorlogservaringen en -herinneringen 1942-1995* (Kampen 2002); E. van Imhoff, G. Beets en C. Huisman, 'Indische Nederlanders 1930-2001: een demografische reconstructie', *Bevolking en Gezin* 32 (2003) 85-124; Meijer, *In Indië geworteld*; E. Captain, 'The lady and the gentleman: constructions of Europeaness in the diaries of civilian internees in the Dutch East Indies', in: J. Coté en L. Westerbeek (red.), *Recalling the Indies. Colonial culture & postcolonial identities* (Amsterdam 2005) 205-226.
 149 Captain, 'The lady and the gentleman'.
 150 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 36-37.
 151 Van den Doel, *Afscheid van Indië*; J. Burgers, *De garoeda en de ooievaar. Indonesië van kolonie tot nationale staat* (Leiden 2010).
 152 J. Lindblad, 'Van Javasche Bank naar Bank Indonesia. Voorbeeld uit de praktijk van indonesianisatie', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 1: 1 (2004) 28-46; J. Lindblad, 'De economische dekolonisatie van Indonesië', in: E. Bogaerts en R. Raben (red.), *Van Indië naar Indonesië* (Amsterdam 2006) 91-106.
 153 Gouda, 'The Gendered Rhetoric of Colonialism and Anti-Colonialism'.
 154 Bosma (red.), *Post-colonial immigrants and identity formations in the Netherlands*; Bosma, *Terug uit de koloniën*; Bosma, et al., *De geschiedenis van Indische Nederlanders*.

Hoofdstuk 3 Indische Nederlanders

- 1 'Atlantis veilig thuis – zestig baby's rijker', *Het Vrije Volk* (10-7-1950) 1.
 2 'Wij kunnen uw bezielende voorbeeld niet missen', *Het Vrije Volk* (7-1-1946) 1.
 3 Meijer, *In Indië geworteld*, 317.
 4 C. Laarman, 'Representations of postcolonial migrants in discussions on intermarriage in the Netherlands, 1945-2005', in: U. Bosma (red.), *Post-colonial immigrants and identity formations in the Netherlands* (Amsterdam 2012) 49-75; R. Boeijen, 'Edgar Regensburg: "Indisch? Leuk meer niet"', *Moesson* 41:6 (1996) 18-21; A. de Haak, 'Mensen, rassen en kwaliteiten', *Tong Tong* 16:23 (1971) 11; 'Assimilatie', *Tong Tong* 3:19 (1959) 3.
 5 HTK 1945-1946 (6-5-1946) 189-725
 6 HEK, 1953-1954 (25-1954) 3207.
 7 Idem.
 8 W. Willems en L. Lucassen, 'Indische Nederlanders in een migratie-perspectief' in: W. Willems en L. Lucassen (red.), *Het onbekende vaderland. De repatriëring van Indische Nederlanders 1946-1964* (Den Haag 1994) 3-11, 7.
 9 J. Coté and L. Westerbeek (red.), *Recalling the Indies: colonial memories and postcolonial identities* (Amster-

- dam 2005).
- 10 J. Coté, 'The Indisch Dutch in post-war Australia', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 7: 2 (2010) 103-124.
 - 11 Uit de notulen van de besprekingen in Pretoria op 27 januari 1958 geciteerd in: W. Willems, *Het water van Nederland gedronken* (Amsterdam 1998) 26.
 - 12 B. Rijkschroeff, *Een ervaring rijker. De Indische immigranten in de Verenigde Staten van Amerika* (Delft 1989), 35; G. Kwik, *The Indos in Southern California* (New York 1989); B. Rijkschroeff, 'The Dutch-Indonesians in the United States: A case of double emigration', in: R. Kroes en H. Neuschäfer (red.), *The Dutch in North-America: their community and cultural continuity* (Amsterdam 1991) 422-440; H. Beaulieu-Boon, *So far away from home: engaging the silenced colonial. The Indies Diaspora in North America* (Leiden 2009).
 - 13 Rijkschroeff, *Een ervaring rijker*, 32-33.
 - 14 Willems, *De uittocht*, 252-276.
 - 15 НЕК, 1959-1960 (16-2-1960).
 - 16 Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 172.
 - 17 J. Pekelder, "Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten." Regering en parlement over de komst van de Indische Nederlanders in de jaren vijftig', *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* 1 (1999) 88-103.
 - 18 Pekelder, "Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten", 89.
 - 19 Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 97-105; Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 161-164; Pekelder, "Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten".
 - 20 Nationaal Archief (NA), Ministeries AOK en AZ, Kabinet van de minister-president, nota voor de Raad van Ministers betreffende het in 1959 te voeren beleid inzake de toelating in Nederland van personen van niet-Nederlandse nationaliteit uit Indonesië, ter fine van vestiging, 26-1-1959; НТК, 1960-1961 (8-12-1960) 2475.
 - 21 P. Werner, *Verslag van de commissie ter bestudering van het Indo-Europese vraagstuk in Indonesië* (s.l. 1952) 28; zie ook Brandenburg, НЕК, 1950-1951 (6-12-1950) 233.
 - 22 Utrechts archief (UA), Protestantse kerk in Nederland (PKN): Nederlandse hervormde kerk (NHK): centraal comité van kerkelijk en particulier initiatief voor sociale zorg ten behoeve van gerepatrieerden (ССКР) (1405), 300, stukken betreffende "Europese" en "Indische" Nederlanders uit Indonesië, 1952-1963.
 - 23 Werner, *Verslag van de commissie ter bestudering van het Indo-Europese vraagstuk in Indonesië*, 28.
 - 24 Werner, *Verslag van de commissie ter bestudering van het Indo-Europese vraagstuk in Indonesië*, 31-32.
 - 25 A. Ringeling, *Beleidsvrijheid van ambtenaren. Het spijtoptantenprobleem als illustratie van de activiteiten van ambtenaren bij de uitvoering van beleid* (Alphen aan den Rijn 1978) 90-93; E. Heijs, 'De Nederlandse nationaliteit van Indische Nederlanders. Een historische terugblik', in: W. Willems en L. Lucassen (red.), *Het onbekende vaderland. De repatriëring van Indische Nederlanders* (Den Haag 1994) 58-66, 65.
 - 26 'De commissie acht het dan ook bepaald noodzakelijk, dat het vertrek naar Nederland zal worden gereguleerder en tevens een of andere modus zal worden gevonden om bedoeld vertrek zonnig te kunnen verhinderen', in: Werner, *Verslag van de commissie ter bestudering van het Indo-Europese vraagstuk in Indonesië*, 29; 'Woorden van hart tot hart tot Indische Nederlanders', *Java Bode* (8 december 1951); Kamerstuk EK, 1952-1953, 2800XIIA, ondernummer 13; Pekelder, "Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten".
 - 27 Werner, *Verslag van de commissie ter bestudering van het Indo-Europese vraagstuk in Indonesië*, 33.
 - 28 Bosma, *Terug uit de koloniën*, 137.
 - 29 Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 104-105.
 - 30 'Uit het rapport-Werner (I). Vooruitzichten van Indische Nederlanders', *NRC* (20-10-1952); 'Uit het rapport-Werner (II). Indische Nederlanders zo veel mogelijk in Indonesië', *NRC* (21-10-1952); 'De Indische Nederlanders', *NRC* (22-10-1952). In *de Volkskrant, De Telegraaf, Waarheid, Haagsche Courant* en *Het Parool* geen berichten over dit rapport. Zie ook Pekelder, "Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten".
 - 31 НТК, 1952-1953 (25-3-1953); НТК, 1953-1954 (10-11-1953); Kamerstuk TK, 1952-1953, 2800 XII A, ondernummer 12, 2.
 - 32 UA, NHK, СССР, inv. nr. 345, plakboeken met krantenknipsels 1952; 'Uit het rapport-Werner (I). Vooruitzichten van Indische Nederlanders', *NRC* (20-10-1952); 'Uit het rapport-Werner (II). Indische Nederlanders zo veel mogelijk in Indonesië', *NRC* (21-10-1952); 'De Indische Nederlanders', *NRC* (22-10-1952). In *de Volkskrant, De Telegraaf, Waarheid, Haagsche Courant* en *Het Parool* geen berichten over dit rapport.
 - 33 НТК, 1952-1953 (25-3-1953) 3529; zie ook de titel van het artikel van Pekelder over dit debat: Pekelder, "Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten".
 - 34 НТК, 1952-1953 (25-3-1953) 3508.
 - 35 Kamerstuk TK, 1952-1953 2800 XII A ondernummer 1, 5; 'Om de Indische Nederlanders. Hun positie is moeilijk, maar niet onhoudbaar', *De Opmars* (11-12-1953).
 - 36 Kamerstuk TK, 1952-1953, 2800 XII A ondernummer 12, 2.
 - 37 Pekelder, "Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten", 92

- 38 NA, IND (5.023.5027), Beleidsarchief Immigratie- en Naturalisatiedienst en Voorgangers, inv. nr. 78, Indonesische spijtoptanten 1951-1963.
- 39 Pekelder, “Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten”, 92.
- 40 HTK, 1953-1954 (15-11-1953) 3073, 3081; Kamerstuk EK, 1952-1953, 2800 XII A ondernummer 131A.
- 41 De KNP bestond van 1948 tot 1955 en keerde zich vooral tegen het kabinetsbeleid in zake Nederlands-Indië.
- 42 Zie ook W. Lemaire, *De nood der spijtoptanten in Indonesië. Een gewetenszaak voor onze natie* (Den Haag 1960).
- 43 Pekelder, “Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten”, 96.
- 44 Vos, Indië tabeh.
- 45 ‘De Indische Nederlanders’, *Nieuwe Haagsche Courant* (22-1-1954); ‘De Indische Nederlander (I). Volksgroep van 260.000 zielen met wier rechten gespeeld wordt’, *Nieuwe Haagsche Courant* (30-1-1954); ‘De Indische Nederlander (II). Rassenvoordelen leidden tot menonwaardige praktijken’, *Nieuwe Haagsche Courant* (6-2-1954); ‘De Indische Nederlander (III). Hij voelde zich meer Nederlander dan Oosterling’, *Nieuwe Haagsche Courant* (13-2-1954).
- 46 ‘De Indische Nederlanders’, *Nieuwe Haagsche courant* (22-1-1954).
- 47 ‘De Indische Nederlander (III). Hij voelde zich meer Nederlander dan Oosterling’, *Nieuwe Haagsche Courant* (13-2-1954).
- 48 HTK, 1953-1954 (10-11-1953) 3092; Pekelder, “Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten”, 96.
- 49 ‘De Indische Nederlander (I). Volksgroep van 260.000 zielen met wier rechten gespeeld wordt’, *Nieuwe Haagsche Courant* (30-1-1954).
- 50 HTK, 1953-1954 (12-11-1953) 3139.
- 51 HTK, 1953-1954 (17-11-1953) 3182; ‘Indische Nederlanders worden tegen zichzelf beschermd. Regering vreest massale overtocht’, *Zeeuwsch Dagblad*, (18-11-1953).
- 52 ‘De positie van 125.000 Indische Nederlanders’, *Zeeuwsch Dagblad* (13-11-1953).
- 53 C. Holtz de Gosse, ‘Spijtoptant’, *Tong Tong* 7:2 (1962) 2.
- 54 Meijer, *In Indië geworteld*, 302-306.
- 55 ‘Woorden van hart tot hart tot Indische Nederlanders’, *Java Bode* (8-12-1951).
- 56 S. Gautama, ‘Nederlandse internationaal-privaatrechtelijke rechtspraak met betrekking tot Indonesië’, *Netherlands International Law Review* 15 (1968) 133-178; Pattynama, ‘Migrant in eigen land’.
- 57 B. Rijksschroef en G. Kwa, *Spijtoptanten en Achterblijvers* (Den Haag 2011).
- 58 H. Meijer, “Een hemeltergende toestand”. De maatschappelijke positie van Indische Nederlanders in Indonesië, 1950-1957”, in: W. Willems en J. de Moor, *Het einde van Indië. Indische Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en de dekolonisatie* (Den Haag 1995) 239-255, 240; Willems, *De uittocht uit Indië 1945-1995*, 137.
- 59 ‘Premier Drees op Oudejaarsavond: Geen groter diensten dan zij die nu op hun post blijven’, *Nieuwe Courant* (2-1-1951) 1.
- 60 Rijksschroef en Kwa, *Spijtoptanten en Achterblijvers*, 43.
- 61 Meijer, “Een hemeltergende toestand”, 246-247.
- 62 V. van de Loo, *Familie gebleven. Hulp aan landgenoten in Indonesië* (De Rijp 2008) 59-61.
- 63 ‘Gewetenszaak voor onze natie. De zaak der spijtoptanten’, *Nieuwsblad van het Noorden* (3-6-1960).
- 64 ‘Woorden van hart tot hart tot Indische Nederlanders’, *Java Bode* (8-12-1951).
- 65 ‘Hulp gevraagd voor ‘spijtoptanten’, *Friese Koerier* (6-4-1960).
- 66 Meijer, *In Indië geworteld*, 339.
- 67 Aanhangel EK, 1956-1957, nummer 2001; NA, IND, inv. nr. 119, Naturalisatie van personen in Indonesië.
- 68 ‘De repatriëring der spijtoptanten’, *Nieuwsblad van het Noorden* (25-4-1961).
- 69 Aanhangel EK, 1956-1957, nummer 2001.
- 70 Rijksschroef en Kwa, *Spijtoptanten en Achterblijvers*, 92.
- 71 ‘Tussen wal en schip’, aflevering Andere Tijden. Uitgezonden door de VPRO op 8 oktober 2011 (<http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2011-2012/Tussen-wal-en-schip.html>).
- 72 ‘Verblijfsvergunning voor twintig verstekelingen’, *Nieuwe Leidsche Courant* (12-8-1958) 1.
- 73 ‘Huiverende repatrianten’, *Het Vrije Volk* (27-5-1958) 20.
- 74 ‘Verstekelingen in „koude oorlog” tegen Indonesië’, *De Waarheid* (11-10-1958).
- 75 ‘Minister Samkalden: Geen bevoorrecht van verstekelingen’, *Nieuwsblad van het Noorden* (16-10-1958).
- 76 ‘Protesten tegen terugzenden van verstekelingen’ *Nieuwsblad van het Noorden* (9-10-1958).
- 77 A. Bo en M. Leenders, ‘Ethische kwesties en verzuiling’ in: P. van der Heijden en J. Brouwer, *Het kabinet Drees IV en het kabinet Beel II. Het einde van de rooms-rode coalitie* (Den Haag 2004) 175-190; Rijksschroef en Kwa, *Spijtoptanten en Achterblijvers*, 85; ‘Tussen wal en schip’.
- 78 Ringeling, *Beleidsvrijheid van ambtenaren*, 93-103; Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*, 128-132.
- 79 Dossier karpaaan, NCRV, 1961; discussie met Tjalie Robinson, Minister van justitie Beerman.
- 80 H. Wassenaar-Jellesma, *Van oost naar west: relaas van de repatriëring van 1945 tot en met 1966* (‘s-Gravenhage

- 1969); Lemaire, *De nood der spijtoptanten in Indonesië*.
- 81 Ringeling, *Beleidsvrijheid van ambtenaren*.
- 82 NA, IND, inv. nr. 3416, statistieken.
- 83 Ringeling, *Beleidsvrijheid van ambtenaren, 157-166*.
- 84 Walaardt, *Geruisloos inwilligen*.
- 85 Lemaire, *De nood der spijtoptanten in Indonesië*.
- 86 W. Willems, *Tjalie Robinson. Biografie van een Indo-schrijver* (Amsterdam 2008).
- 87 Van Eijl, *Tussenland. Illegaal in Nederland*.
- 88 Ringeling, *Beleidsvrijheid van ambtenaren, 146-158*.
- 89 NA, IND, inv. nr. 66; Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 366.
- 90 Ringeling, *Beleidsvrijheid van ambtenaren, 142-143*.
- 91 Idem.
- 92 J. Ramaker, “‘Hier is een schuld te voldoen!’ Het huisvestingsbeleid voor repatrianten, vergeleken met joodse vluchtelingen”, in: W. Willems en L. Lucassen (red.), *Het onbekende vaderland. De repatriëring van Indische Nederlanders (1946-1964)* (Den Haag 1994) 108-120, 116.
- 93 Ringeling, *Beleidsvrijheid van ambtenaren, 104*.
- 94 Zie ook: Pekelder, “Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten”.
- 95 Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 364.
- 96 E. Laclau, *On populistic reason* (Londen 2005) 110.
- 97 P. van der Veur, ‘Eurasian Dilemma in Indonesia’, *The Journal of Asian Studies* 20:1 (1960) 45-60, 60.
- 98 HEK, 1955-1956 (29-2-1956) 2230; Kamerstuk EK, 1956-1957, 4500 IV ondernummer 88, 5; HEK, 1955-1956 (28-2-1956) 2202.
- 99 HEK, 1959-1960 (9-2-1960) 2088.
- 100 Kamerstuk EK, 1955-1956, 4100 IV ondernummer 85, 4; Kamerstuk TK, 1956-1957, 4500 III ondernummer 10, 12; HTK, 1958-1959 (6-11-1958) 2142; “‘Blijf! Verloochen je moeder niet”, maar ... Voor spijtoptanten is het leven in Indonesië ondraaglijk’, *Amersfoortse Courant* (22-12-1961).
- 101 Kamerstuk EK, 1955-1956, 4100 IV ondernummer 85, 4; zie ook Kamerstuk TK, 1956-1957, 4500 III ondernummer 10, 12.
- 102 HTK, 1958-1959 (6-11-1958) 2142.
- 103 ‘In Heerlens Pancratiushuis talrijke punten aan de orde op A.R.-forum voor gerepatrieerden’, *Limburgsch Dagblad* (14-5-1963).
- 104 Schrover, *Om de meisjes, voor de meisjes*.
- 105 ‘Rassenvooroordeel besluit ons land’, *Vrij Nederland* (31-5-1958) 5.
- 106 HTK, 1958-1959 (6-11-1958) 2142.
- 107 HTK, 1958-1959 (18-11-1958).
- 108 HTK, 1958-1959 (18-11-1958) 2220.
- 109 M. Schrover, ‘Family in Dutch Migration Policy 1945-2005’, *The History of the Family* 14 (2009) 191-202.
- 110 HTK, 1958-1959 (12-11-1958) 2181.
- 111 ‘Selectie gewenst’, *Algemeen Handelsblad* (2-2-1960); ‘Beleid is veel te ruim’, *De Tijd* (14-9-1961).
- 112 ‘Selectie gewenst’, *Algemeen Handelsblad* (2-2-1960).
- 113 ‘De eerste Indisch-gasten terug in Nederland’, *Zierikzeesch Nieuwsblad* (5-1-1946) 2.
- 114 ‘Wat Nederland beleefde in het jaar 1950’, *Leidsche courant* (30-12-195) 5.
- 115 ‘Thuishaven der gerepatrieerden’, *Het Vrije Volk* (6-11-1950) 2.
- 116 ‘Koningin luncte en sprak met gerepatrieerden’, *Nieuwe Leidsche Courant* (30-9-1953) 5; *Kinderen van ons eigen volk. Plant hen in uw hart* (Den Haag 1959) x.
- 117 Zie hoofdstuk 4. ‘The nation as a family’ in: G. Lakoff, *Thinking points. Communicating our American values and vision*. (2006) 49-101. http://georgelakoff.files.wordpress.com/2010/12/thinkingpoints_complete.pdf.
- 118 ‘Juliana greets Indonesian exiles’, *New York Times* (21-1-1958).
- 119 ‘First Dutch Refugees Arrive in Singapore’, *The Washington Post and Times Herald* (11-12-1957).
- 120 ‘De week in de sleutelstad’, *Nieuwe Leidsche Courant* (8-11-1947); ‘Bruine broeders in de koude’, *Provinciale Zeeuwse Courant* (13-1-1951); ‘Bruine broeders in de kou? Gerepatrieerden in Zeeland allerminst ontevreden’, *Provinciale Zeeuwse courant* (31-1-1951); ‘Bruine broeders in de kou? (II) Wat de dienst Maatschappelijke Zorg tot stand bracht’, *Provinciale Zeeuwse Courant* (1-2-1951); ‘Ingezonden stukken. De eerste taak’, *Nieuwe Leidsche Courant* (19-7-1952).
- 121 ‘Thuishaven der gerepatrieerden’, *Het Vrije Volk* (6-11-1950) 2; ‘Het armoedige leven onzer bruine broeders in de “woon-oorden”’, *Schager Courant* (26-1-1951); ‘Gerepatrieerden voelen zich al thuis in Markelo’, *Dagblad van het Oosten*; ‘Het Nieuwe vaderland’, *Beatrijs* (25-1-1952).
- 122 Van Dijk, ‘Semantics of a Press Panic’, Santa Ana, “‘Like an Animal I was Treated”’; El Refaie, ‘Metaphors we discriminate by’; Santa Ana, *Brown tide rising*; Ahmed, *Uprootings/regrounding*.
- 123 ‘Exodus’, ‘uittocht’.
- 124 ‘(ont)wortelen’, ‘overplanten’, ‘wortelschieten’, ‘loten van de westerse stam’, ‘stamland’, ‘afstamming’. Zie in

- de academische literatuur: Ahmed, *Uprootings/regrounding*; O. Handlin, *The uprooted* (Philadelphia 1990).
- 125 'Stroom', 'toevloed'.
- 126 Pekelder, "'Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten'", 100.
- 127 HEK, 1959-1960 (16-2-1960) 2122.
- 128 HTK, 1960-1961 (8-12-1960) 2475.
- 129 HTK, 1960-1961 (12-7-1961) 2857.
- 130 'Indonesische dwang ontoelaatbaar', *Het Vrije Volk* (2-1-1958) 7.
- 131 *Peel en Maas* (22-5-1981) 10; 'Indische Nederlanders vormden meerderheid aan boord', *Algemeen Handelsblad* (1-9-1962).
- 132 *Kinderen van ons eigen volk. Plant hen in uw hart*.
- 133 'Voor gerepatrieerdenzorg is zeer veel geld nodig', *Leeuwarder Courant* (11-1-1958).
- 134 'Huiverende repatrianten in warm gastvrij Budel', *Het Vrije Volk* (21-1-1958) 4.
- 135 'Zullen Irma, Peter en Juliette ooit hun vader terug zien?', *Zeeuwisch Dagblad* (3-2-1958) 4.
- 136 "'Daar is het'", zei de man', *Het Vrije Volk* (27-1-1958) 2.
- 137 'Koningin blijf in Budel over door mist', *Het Vrije Volk* (31-1-1958) 1.
- 138 'Repatrianten in het Loo', *Het Vrije Volk* (4-2-1958) 4.
- 139 'De tragedie van de "Vogelvrije Kinderen"', *De Telegraaf* (25-1-1958); zie ook: 'Gerepatrieerden uit Indonesië. Verlieten moederland en kwamen in vaderland', *Leidsch Dagblad* (17-3-1958) 7.
- 140 'Kunt u het juridische bewijs leveren werkelijk Nederlander te zijn?' *Het Vaderland* (12-4-1958) 4; vergelijkbaar: "'Spijtoptanten": beurt afwachten. Regering blijft verantwoordelijk, maar betrokkenen voor een deel ook', *Haagsche Courant* (24-5-1958) 14.
- 141 'Laatste kans', *De Telegraaf* (30-1-1960).
- 142 'Toch zijn ook zij Nederlanders. Toch is voor hen ook Nederland het vaderland, waarop zij in moeilijke omstandigheden een beroep mogen en moeten doen. Zeer terecht heet de Koningin bij de aankomst van het eerste schip in Rotterdam gezegd: "Dit is uw eigen huis." In: 'Naar hun eigen land', *Het Vrije Volk* (21-1-1958) 2.
- 143 'Indische Nederlanders raken thuis in Zeelands dreven', *Zeeuwisch Dagblad* (10-4-1954); 'Singapore; nog niet thuis, maar wel veilig', *Het Vrije Volk* (27-12-1957) 1; 'Zet uw hart wijd voor ze open!', *Margriet* (15-2-1958) 20-23; 'Kerkelijke contactavond voor gerepatrieerden in Lisse', *Nieuwe Leidsche Courant* (4-6-1959) 4; *Kinderen van ons eigen volk. Plant hen in uw hart*, 5.
- 144 'Wat wacht haar?', *Het Vrije Volk* (15-1-1958).
- 145 'Repatrianten vragen VOOR alles: woning – werk – begrip', *Het Vrije Volk* (15-1-1958) 5. Zie ook: 'Vele prominenten voor spijtoptanten in de bres', *De Telegraaf* (30-1-1960).
- 146 Ringeling, *Beleidsvrijheid van ambtenaren*, 100-101.
- 147 HTK, 1955-1956 (23-11-1955) 2248; vergelijk Minister van Justitie Beerman: HTK, 1960-1961 (12-7-1961) 2873; Minister van Justitie Van Oven: HEK, 1955-1956 (29-2-1956) 2230.
- 148 HTK, 1959-1960 (19-11-1959) 2145.
- 149 'Per maand 350 spijtoptanten verwacht', *Het Vrije Volk* (3-9-1962).
- 150 Zie voor voorbeelden: Walaardt, *Geruisloos inwilligen*; Van Eijl, *Tussenland*.
- 151 'Redt liever die man die vrouw, dat kind. Onder de bruggen van genadeloos Djakarta sterven Nederlanders', *De Telegraaf* (23-1-1960); 'Ongekend grote stroom reacties. Nederlanders willen "dat kind" redden', *De Telegraaf* (27-1-1960).
- 152 'Ongekend grote stroom reacties. Nederlanders willen "dat kind" redden', *De Telegraaf* (27-1-1960).
- 153 'De tragiek van de 9000 spijtoptanten. Verachting en haat in Indonesië, onverschilligheid in Nederland', *Trouw* (20-2-1960).
- 154 'Redt liever die man die vrouw, dat kind. Onder de bruggen van genadeloos Djakarta sterven Nederlanders', *De Telegraaf* (23-1-1960); ingezonden brieven, *De Telegraaf* (26-1-1960); Op 27-1 en 28-1-1960 publiceert Telegraaf een artikel over de vele ingezonden brieven en reacties naar aanleiding van het artikel op 23 januari; HEK, 1960-1961 (7-3-1961) 2189.
- 155 'Een zaak van leven en dood', *Elsevier* (13-2-1960); 'Spijtoptanten', *Nieuwe Provinciale Groninger Courant* (23-3-1960); Cammelbeek: HEK, 1960-1961 (7-3-1961) 2212-2213; 'Regering laat duizenden spijtoptanten in de kou', *Het Vrije Volk* (8-7-1961); Van Dis: HTK, 1961-1962 (22-11-1961) 2163.
- 156 HEK, 1955-1956, (28-2-1956) 2202.
- 157 'Spijtoptanten en oorlogsmisdadigers', *De Waarheid* (10-2-1960).
- 158 Aanhangsel EK, 1959-1960, nummer 9.
- 159 De Vos van Steenwijk (vvd): HEK, 1960-1961, 2439 en 2460; HTK, 1960-1961, 2190; 'Spijtoptanten inpassen in arbeidsproces', *Elseviers Weekblad* (23-7-1960); *Leeuwarder Courant* (8-8-1960 en 11-8-1960).
- 160 HTK, 1960-1961 (12-7-1961) 2858; zie ook: *Leeuwarder Courant* (8-8-1960 en 11-8-1960); HTK, 1960-1961 (7-12-1960) 2448 en 2460; De Vos van Steenwijk: HEK, 1960-1961 (13-12-1960) 73; HEK, 1960-1961 (7-3-1961) 2190.
- 161 'Spijtoptanten inpassen in arbeidsproces', *Elseviers Weekblad* (23-7-1960).

- 162 'Nassi: Waarom keus voor Italianen en geen spijtoptanten?', *Het Vrije Volk* (9-8-1960).
- 163 'De Quay: geen spijtoptanten voor Italianen', *Het Vrije Volk* (9-9-1960).
- 164 'Zij zakken af naar kampong niveau', in: "Blijf! Verloochen je moeder niet", maar ... Voor spijtoptanten is het leven in Indonesië ondraaglijk', *Amersfoortse Courant* (22-12-1961). Zie ook: 'Stamgenoten verkeren in een noodsituatie', *Het Centrum* (7-2-1961); 'Berooide spijtoptanten eindelijk in vaderland', *De Telegraaf* (30-9-1961); 'Alles wat hun rest is trots', *De Telegraaf* (3-4-1967); Bosma en Raben, *Being "Dutch" in the Indies*, 220-223.
- 165 'Redt liever die man, die vrouw, dat kind. Onder de bruggen van genadeloos Djakarta sterven Nederlanders', *De Telegraaf* (23-1-1960). Zie ook: 'Alles wat hun rest is trots', *De Telegraaf* (3-4-1967).
- 166 T. Robinson, 'Een zaak van leven en dood', *Elsevier* (13-2-1960).
- 167 NA, MaWe (2.27.02) inv. nr. 1013, Spijtoptanten, Brief aan Min. Just. 11-4-1960 van Min. Buza.
- 168 NA, Mawe (2.27.02) inv. nr. 1013, Spijtoptanten, Brief aan Min. Just. 11-4-1960 van Min. Buza.
- 169 NA, MaWe (2.27.02) inv. nr. 1013, Spijtoptanten, Uittreksel uit de notulen van de vergadering [ministerraad] dd 24-6-1960.
- 170 'Om de spijtoptanten. Naar een politiek conflict?', *De Tijd-Maasbode* (18-8-1961).
- 171 Schrover, 'Family in Dutch Migration Policy 1945-2005'; G. Mak, 'Verschil als uitgangspunt. Een inbreng van vrouwenstudies op het terrein van (lokale) migratiegeschiedenis', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 27: 4 (2000) 343-362.
- 172 Zie ook Meijer, *In Indië geworteld*, 356-358.
- 173 'Bedreiging van het vroegere Ned. blijverskind in Indonesië', *Nieuwe Haagse Courant* (10-4-1952 en 23-4-1952); 'Hoe leven wij in Indonesië? Nederlander nog "rijke oom" maar Indo-groep verpaupert', *Het Vrije Volk* (4-6-1952); 'Honderdduizend Indische Nederlanders bedreigd met verpaupering', *de Volkskrant* (9-6-1952); 'Indische Nederlanders in Indonesië', *Algemeen Handelsblad* (1-5-1954); 'De tragedie van de "Vogelvrije kinderen"', *De Telegraaf* (25-1-1958); 'Ogen nog gesloten voor schrijnende ellende', *Algemeen Dagblad* (12-5-1958); 'In Indonesië verkommern loten van de Nederlandse stam', *Algemeen Dagblad* (10-5-1958); 'Voor de zoveelste maal: spijtoptanten', *Het Binnenhof* (9-2-1961); 'Vrouw wacht al ruim een jaar op toelating tot Nederland', *Het Parool* (26-11-1959); 'Redt liever die man, die vrouw, dat kind. Onder de bruggen van genadeloos Djakarta sterven Nederlanders', *De Telegraaf* (23-1-1960); T. Robinson, 'Een zaak van leven en dood', *Elsevier* (13-2-1960); 'De tragiek van de 9000 spijtoptanten. Verachting en haat in Indonesië, onverschilligheid in Nederland', *Trouw* (20-2-1960); 'Spijtoptanten. Gevecht met ambtelijke molens', *Haagsche Post* (27-2-1960); 'Toestand spijtoptanten in Indonesië wordt steeds nijpender', *Amersfoortse Courant* (18-2-1961); 'Spijtoptanten zijn vogelvrijverklaard', *Ons Noorden* (10-3-1961); 'Het leven en lijden van de spijtoptanten', *Wereldkroniek* (13-5-1961); "Blijf! Verloochen je moeder niet", maar ... voor spijtoptanten is het leven in Indonesië ondraaglijk', *Amersfoortse Courant* (22-12-1961).
- 174 NA, IND, inv. nr. 78, Indonesische spijtoptanten. 1951-1963, met name Fonteijn aan secretaris generaal 8-4-1961 (de nood der spijtoptanten); Meijer, *In Indië geworteld*, 356.
- 175 Schrover, 'Family in Dutch Migration Policy 1945-2005'; Mak, 'Verschil als uitgangspunt'.
- 176 NA, NASSI, inv. nr. 322, Stukken betreffende een door de NCRV uitgezonden televisiedrama "dossier Karpaan" van Hans Keuls en de daarop volgende acties van het NASSI Juni-oktober 1961.
- 177 NA, IND, inv. nr. 78, Indonesische spijtoptanten. 1951 - 1963, brief van Jvr. Wttewaall van Stoetwegen aan minister Beerman; NA, archief Kabinet van de Minister-President (2.03.01) inv. nr. 403, Stukken betreffende het Nederlandse toelatingsbeleid inzake Indonesische staatsburgers, naar aanleiding van anti-Nederlandse acties in Indonesië, 1958; NA, Archief kabinet van de Minister-President, inv. nr. 404, Stukken betreffende het beleid inzake de toelating van personen van niet-Nederlandse nationaliteit uit Indonesië., 1959-1962.
- 178 'Toestand spijtoptanten in Indonesië wordt steeds nijpender', *Amersfoortse Courant* (18-2-1961); 'De tragiek van de 9000 spijtoptanten. Verachting en haat in Indonesië, onverschilligheid in Nederland', *Trouw* (20-2-1960); NA, IND, inv. nr. 26, ССРР kort verslag betreffende de verstekelingen, cc/309 (2-1-1959); NA, IND, inv. nr. 78, Indonesische spijtoptanten. 1951-1963, brief aan de heer Boudewijn, 10 juli 1961; 'Haatcampagne laat weer op', *Onbekende krant* (7-2-1962); 'Het drama van de spijtoptanten. Nationale schande kan nog worden uitgewist', *Nieuwe Haagsche Courant* (19-6-1963); 'Ondanks toezeggingen bleef soepel beleid uit. Veel Indische Nederlanders blijft toegang ontzegd', *Het Vrije Volk* (18-4-1964); 'Alles wat hun rest is trots', *De Telegraaf* (3-4-1967).
- 179 'Stamgenoten verkeren in een noodsituatie', *Het Centrum* (7-2-1961).
- 180 NA, IND, inv. nr. 78, Brief aan Wttewaall van Stoetwegen, geen datum.
- 181 Zie bijvoorbeeld: 'De tragiek van de 9000 spijtoptanten. Verachting en haat in Indonesië, onverschilligheid in Nederland', *Trouw* (20-2-1960); 'Alles wat hun rest is trots', *De Telegraaf* (3-4-1967).
- 182 'Alles wat hun rest is trots', *De Telegraaf* (3-4-1967).
- 183 'Indonesische gerepatrieerden zoeken werk', *Gazet van Limburg* (27-1-1952).
- 184 *Nieuwsblad van het Noorden* (9-5-1961).
- 185 'Minister Beerman antwoordt Kamer: Niet ruimer, wél soepeler beleid voor spijtoptanten', *Het Vrije Volk*

- (15-2-1952).
- 186 NA, IND, inv. nr. 258, Bericht vanuit Jakarta. Codebericht (10-7-1958) aan Van Boetelaer, Minister van Buitenlandse Zaken; NA, IND, inv. nr. 258, Schijnscheidingen in Indonesië. 1958-1960.
- 187 I. Maas, M. van Leeuwen, K. Mandemakers, *Honderdvijftig jaar levenslopen: de historische Steekproef Nederlandse Bevolking* (Amsterdam 2008) 82-85.
- 188 'Ogen nog gesloten voor schrijnende ellende', *Algemeen Dagblad* (12-5-1958); 'Voor de zoveelste maal: spijtoptanten', *Het Binnenhof* (9-2-1961).
- 189 NA, IND, inv. nr. 258, Codebericht (10-7-1958) aan Van Boetelaer, min. van bz.
- 190 HEK, 1957-1958 (25-2-1958) 3025.
- 191 'Indische Nederlanders in Indonesië', *Algemeen Handelsblad* (1-5-1954); 'Zet uw hart wijd voor ze open', *Margriet* (15-2-1958) 20-23, 22; HEK, 1959-1960 (9-2-1960) 2096; 'Berooide spijtoptanten eindelijk in vaderland', *De Telegraaf* (30-9-1961).
- 192 'De tragedie van de "Vogelvrije kinderen"', *De Telegraaf* (25-1-1958).
- 193 'Redt liever die man, die vrouw, dat kind. Onder de bruggen van genadeloos Djakarta sterven Nederlanders', *De Telegraaf* (23-1-1960); hetzelfde verhaal in: 'Spijtoptanten. Gevecht met ambtelijke molens', *Haagsche Post* (27-2-1960).
- 194 'Haatcampagne laait weer op', onbekende krant (7-2-1962).
- 195 'Geen herhaling', *De Telegraaf* (3-8-1962).
- 196 Cottaar, *Ik had een neef in Den Haag*, 100-102; Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders*, 129-130; S. Boon en E. van Geleuken, *Ik wilde eigenlijk niet gaan. De repatriëring van Indische Nederlanders 1946-1964* (Den Haag 1993); Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 232.
- 197 Schrover, *Om de meisjes, voor de meisjes*.
- 198 C. Bagley, *The Dutch plural society. A comparative study in race relations* (Londen 1973).
- 199 K. Groenendijk, 'Verboden voor Tukkers. Reacties op de rellen tussen Italianen, Spanjaarden en Twentenaars in 1961', in: F. Bovenkerk, F. Buijs en H. Tromp (red.), *Wetenschap en partijdigheid. Opstellen voor André J.F. Köbben* (Assen/ Maastricht 1990) 55-95.
- 200 Idem, 55.
- 201 'Gewonde bij veldslag tussen Indo's en Surinamers', *De Waarheid* (6-4-1959).
- 202 T. de Boer-Lasschuyt, 'Eurasian repatriants in Holland', *R.E.M.P. Bulletin* 8:2 (1960) 23-45, 25.
- 203 De Boer-Lasschuyt, 'Eurasian repatriants in Holland', 25; 'Onverdraagzaamheid dient zich aan', *Haagsch Dagblad* (17-5-1958).
- 204 'Indische Nederlanders in Den Haag slaags', *Trouw* (12-5-1958); 'Schermutselingen van jongelui in Den Haag', *Het Parool* (12-5-1958); 'Vechtpartijen tussen Hagenaars en Indische Nederlanders. Massaal treffen in het weekeinde', *Het Vaderland* (12-5-1958); 'Ontoelaatbare straatschenderij door opgeschoten jeugd', *Haagsche Courant* (12-5-1958); 'Rassenhaat uit jaloezie. "Jeugdoorlog" om Haagse meisjes', *De Telegraaf* (13-5-1958); 'Haagse politie arreestert veertig jongens', *Nieuwe Rotterdamse Courant* (14-5-1958); 'Voorzorgsmaatregel van de politie: inval in cafetaria aan Goudenregenstraat', *Haagsche Courant* (14-5-1958); 'Veertig Hagenaars in de cel', *de Volkskrant* (14-5-1958); 'Strijdlustige jongelui vonden geen tegenstanders', *Haagsche Courant* (16-5-1958); 'De achtergronden van de relletjes in Den Haag', *Nieuwe Rotterdamse Courant* (17-5-1958); 'Rust tussen Haagse en gerepatriëerde jongelui weergekeerd', *Haagsche Courant* (19-5-1958); 'Jeugd begraaf de strijdbijl', *Het Vaderland* (19-5-1958); 'Jeugdoorlog in Den Haag nadert einde', *De Telegraaf* (19-5-1958); 'Jeugdoorlog in Den Haag', *Haagsche Post* (24-5-1958).
- 205 www.statengeneraaldigitaal.nl, geraadpleegd september 2011.
- 206 'Rassenhaat uit jaloezie. "Jeugdoorlog" om Haagse meisjes', *De Telegraaf* (13-5-1958).
- 207 'Voorzorgsmaatregel van de politie: inval in cafetaria aan Goudenregenstraat', *Haagsche Courant* (14-5-1958); 'Plotselinge oplossing voor controverser. Bendeleiders drukken elkaar de hand: strijd op asfalt voorbij', *Haagsch Dagblad* (19-5-1958).
- 208 'Relletjes van Haagse Indische jongens', *Tong Tong* 2:20 (1958) 1.
- 209 'Rassenhaat uit jaloezie. "Jeugdoorlog" om Haagse meisjes', *De Telegraaf* (13-5-1958).
- 210 'Strijd tussen blank en bruin om Haagse blondines Repatriantjes vallen voorbijgangers aan met messen', *Leeuwarder Courant* (13-5-1958).
- 211 Idem.
- 212 'Jeugdoorlog in Den Haag', *Haagsche Post* (24-5-1958).
- 213 'Vechtende jongelui in Den Haag', *NRC* (13-5-1958).
- 214 'Blanke jongens jaloers op 'bruine indringers'', *Het Vrije Volk* (14-6-1958).
- 215 Idem.
- 216 'Haagse verzoening met bal na', *Vrij Nederland* (24-5-1958); zie ook: 'Leiders Haagse jongensbende sluiten vrede', *Het Parool* (19-5-1958).
- 217 'Haagse jeugd tekende vrede met evacués', *Nieuwe Leidsche Courant* (19-5-1958) 5.
- 218 'Relletjes in Den Haag blijven voortduren', *Nieuwe Leidsche Courant* (16-5-1958) 5.
- 219 'Herrieschoppers te Den Haag schudden elkaar de hand. Het "conflict" tussen blank en bruin', *Leeuwarder*

- Courant* (19-5-1958).
- 220 R. Winder, *Bloody foreigners. The story of immigration to Britain* (Brown 2004) 278-281; E. Pilkington, *Beyond the mother country. West Indians and the Notting Hill white riots* (Londen 1988).
- 221 *Daily Telegraph* (1-10-1958), geciteerd in: Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders*, 127.
- 222 NA, MaWe (2.27.02), 1098, Rapport van een onderzoek naar gerepatrieerden: 'De aanpassing van gezinnen met een gedeeltelijk oosterse oriëntatie', met bijlage 1959, 48.
- 223 'Schermutselingen van jongelui in Den Haag', *Het Parool* (12-5-1958).
- 224 H. Vossen, 'Indorock en Nederbeat. Popmuziek en jeugdcultuur', in: H. Vossen, M. Schwegman en P. Wester (red.), *Vertrouwde patronen, nieuwe dromen. Nederland naar een modern-industriële samenleving 1948-197* (IJsselstein 1992) 116-117.
- 225 Idem.
- 226 'Jeugdoorlog in Den Haag', *Haagsche Post* (24-5-1958); G. Mak, *Sporen van verplaatsing. Honderd jaar nieuwkomers in Overijssel* (Kampen 2000) 145; Groenendijk, 'Verboden voor Tukkers'.
- 227 'Rassenvooroordeel besluipt ons land', *Vrij Nederland* (31-5-1958).
- 228 'Wij spraken met', *Het Vaderland* (13-5-1958) 3.
- 229 'Onverdraagzaamheid dient zich aan', *Haagsch Dagblad* (17-5-1958).
- 230 'De gespannen toestand tussen Haagse en gerepatrieerde jongelui', *Haagse Courant* (13-5-1958); 'Spijtoptanten: beurt afwachten', *Haagsche Courant* (24-5-1958).
- 231 'De gespannen toestand tussen Haagse en gerepatrieerde jongelui', *Haagse Courant* (13-5-1958).

Hoofdstuk 4 Molukkers

- 1 'De Ambonezen', *Noord Bevelands Nieuws- en advertentieblad* (25-8-1951).
- 2 'Onjuiste voorlichting', *De stem van Ambon* (December 1967).
- 3 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 76.
- 4 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 55-56.
- 5 Zie voor literatuur: H. van Amersfoort, 'De Molukkers', in: H. Verwey-Jonker (red.), *Allochtonen in Nederland* (Den Haag 1973); R. Penninx, 'Naar een algemeen minderhedenbeleid. Schets van de sociale positie in Nederland van Molukkers, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders en mediterrane werknemers en een inventarisatie van het Nederlandse overheidsbeleid. Voorstudie', in: R. Penninx en T. Quene (red.), *Etnische minderheden* (Den Haag 1979) 1-174; J. Veenman, *De arbeidsmarktproblematiek van Molukkers* (Rotterdam 1985); N. van Wijk, 'Ambon of Belanda?' *Een studie over Molukkers in Woerden, de enige gemeente in Nederland waar Molukkers na opheffing van de plaatselijke kampen verspreid zijn gehuisvest* (Leiden 1985); F. Siwabessy en N. van Wijk, 'Molukkers en gemengde huwelijken', *Migrantenstudies* 3 (1986) 23-37; J. Veenman, 'Molukkers in Nederland: een demografische speurtocht', *Migrantenstudies* 5: 3 (1989) 6-17; A. Wessels en F. Steijlen, *Uit de schaduw. Een verkennend onderzoek onder Molukkers in Amsterdam* (Utrecht 1989); D. Bartels, *Ambon is op Schiphol. Socialisatie, identiteitsontwikkeling en emancipatie bij Molukkers in Nederland* (Leiden 1990); J. Veenman, *De arbeidsmarktpositie van allochtonen in Nederland, in het bijzonder van Molukkers* (Groningen 1990); M. Belslerang en W. Manuhutu, "'De zoveelste schakel'", in: W. Manuhutu en H. Smeets (red.), *Tijdelijk verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland, 1951* (Amsterdam 1991) 88-101; H. Smeets, 'De plaats van keuze', in: W. Manuhutu en H. Smeets (red.), *Tijdelijk verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland, 1951* (Amsterdam 1991) 7-16; E. Rinsampessy, *Saudara Bersaudara. Molukse identiteit in procesen van cultuurverandering* (Assen 1992); Beets, et al., 'Demografische ontwikkeling van de Molukse bevolkingsgroep in Nederland'; K. van Benda-Beckmann en F. Laetemia-Tomatata, *De emancipatie van Molukse vrouwen in Nederland* (Utrecht 1992); Smeets, *Molukkers in Nederland*; Steijlen, *RMS van ideaal tot symbool*; Smeets en Veenman, 'More and more at home'; C. Harmsen en L. Steenhof, 'Eerste generatie Molukkers in Nederland', *Maandstatistiek van de Bevolking* 12 (2001) 28-30; J. Veenman, *Molukse jongeren in Nederland: integratie met de rem erop* (Assen 2001); M. Tuynman, 'Stereotypen over de gemengde liefde. Nederlands-Indische en Nederlands-Molukse huwelijken', in: E. Captain, M. Hellevoort en M. van der Klein (red.), *Vertrouwd en vreemd. Ontmoetingen tussen Nederland, Indië en Indonesië* (Hilversum 2000) 51-64; Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 358-359; Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 94; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 242-246; Bartels, 'From black Dutchmen to white Moluccans'; Van Ours en Veenman, 'How interethnic marriages affect the educational attainment of children'.
- 6 J. Veenman (red.), *De sociale integratie van Molukkers* (Lelystad 1994); Veenman, *Molukse jongeren in Nederland: integratie met de rem erop*; Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*.
- 7 'Ambonezen wensen wel terugkeer, geen gedwongen assimilatie', *Het Vaderland* (26-4-1958); 'Vragen over terugkeer Ambonezen', *Het Parool* (9-8-1961); 'Repatrianten op Ambon aangekomen', *Het Parool* (11-9-1961); 'Weer Molukkers terug naar Indonesië', *Het Parool* (5-6-1969).
- 8 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 76.
- 9 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*; Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*.

- 10 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 120-122; Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 173.
- 11 Kamerstuk TK, 1977-1978, 14915 ondernummer 2.
- 12 Kamerstuk TK, 1977-1978, 14915 ondernummer 2, 8.
- 13 Zie voor literatuur en meer info: Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 22-32.
- 14 Onder meer uit knipselkrant Ministerie van Justitie: NA, Ministerie van justitie: Molukse Acties (2.09.93) inv. nr. 64 en 137.
- 15 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 45-47; Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 358.
- 16 Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 350, 358.
- 17 HTK, 1950-1951 (25-5-1950) o.a. 865.
- 18 Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 358. Kabinet Drees I werd gevormd door PvdA, KVP, CHU, VVD.
- 19 HTK, 1950-1951 (25-5-1950) 1864. Op 25-4-1950 was RMS uitgeroepen.
- 20 Welter: HTK, 1950-1951 (25-5-1950) 1872-1875; Van de Wetering: HTK, 1950-1951 (25-5-1950) 1885; Zandt: HTK, 1950-1951 (25-5-1950) 1890; Tilanus: HTK, 1949-1950 (6-12-1949) 824.
- 21 Zie ook bijvoorbeeld: *Nieuwe Leidsche Courant* (27-5-1950) 3.
- 22 HTK, 1950-1951 (25-5-1950) 1864; zie ook Van de Wetering: HTK, 1950-1951 (25-5-1950) 1885; Zandt: HTK, 1950-1951 (25-5-1950) 1890; 815; HTK, 1949-1950 (15-9-1950) 2503.
- 23 HTK, 1950-1951 (25-5-1950) o.a. 1865.
- 24 HTK, 1949-1950 (15-9-1950) 2503.
- 25 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*.
- 26 HTK, 1950-1951 (25-5-1950) 1862.
- 27 HTK, 1950-1951 (26-5-1950) 1896.
- 28 'Verklaring te Djakarta. R.I.S. wil Nederland voor opstand verantwoordelijk stellen', *Algemeen Handelsblad* (15-5-1950).
- 29 B. van Kaam, *Ambon door de eeuwen* (Baarn 1977) 150.
- 30 'Trouw wordt met bloed betaald', *De spiegel, Christelijk Nationaal Weekblad* 3 (1950) 12-13.
- 31 Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 358.
- 32 'Het Trieste verhaal', *Zeeuwisch Dagblad* (28-4-1953); vergelijk: 'Ambon heeft recht op hulp. Vergadering "Door de Eeuwen Trouw", *Leeuwarder Courant* (31-1-1951).
- 33 'Regering wijst Indonesië op zijn plichten. "Ambon is geen Nederlandse zaak, maar wel wensen wij een vreedzame oplossing"', *Het Vrije Volk* (4-11-1950).
- 34 Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 358.
- 35 'Uit andere bladen', *Leeuwarder Courant* (5-10-1950).
- 36 T. Spijkerboer, 'Freedom and constraint in adjudication. Dutch courts on aliens law 1946-1967', in: A. Böcker, T. Havinga, P. Minderhoud en H. van de Put (red.), *Migration Law and Sociology of Law* (Nijmegen 2008) 345-354.
- 37 Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 358; 'Het probleem van de komende Ambonezen', *NRC* (8-3-1951).
- 38 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 109.
- 39 J. de Moor, *Westerling's oorlog. Indonesië 1945-1950. De geschiedenis van de commando's en parachutisten in Nederlands-Indië*, 410-412, 427.
- 40 *Nieuwe Leidsche Courant* (11-1-1950) 5.
- 41 *Het Parool* (12-1-1950) 1.
- 42 *Het Parool* (18-1-1950) 3.
- 43 Minister Drees: HTK, 1950-1951, (15-11-1950) 476.
- 44 De Moor, *Westerling's oorlog*, 435-436.
- 45 'Dutch speed end of Indies army tie', *New York Times* (3-5-1950) 20.
- 46 'Vijfduizend soldaten moeten langer in Indonesië blijven', *Het Vrije Volk* (9-12-1950); HTK, 1950-1951 (14-12-1950) 906-911; 'Min. 's Jacob: militairen vóór 1 April thuis', *de Volkskrant* (15-12-1950); 'Na 1 januari 1951 nog 4000 Nederlandse militairen in Indonesië', *Trouw* (15-12-1950); 'Terugkeer-termijn van militairen uit Indonesië 3 maanden verlengd', *Het Vrije Volk* (15-12-1950).
- 47 HTK, 1950-1951 (14-12-1950) 908; 'Terugkeer-termijn van militairen uit Indonesië 3 maanden verlengd', *Het Vrije Volk* (15-12-1950); 'Schip met Ambonezen mag niet vertrekken', *Het Parool* (16-12-1950); 'Schip met Ambonezen mag niet vertrekken', *Het Parool* (16-12-1950); 'Kort geding tegen Nederlandse staat. Ex-KNIL-militairen willen niet weerloos naar Ambon', *Algemeen Handelsblad* (16-12-1950).
- 48 Kamerstuk TK, 1950-1951, 1900 XIII B ondernummer 9, 10.
- 49 Kamerstuk TK, 1950-1951, 1900 XIII B ondernummer 9, 10.
- 50 'Oude-KNIL militairen naar Boeroe?', *Trouw* (1-8-1950); 'Nieuwe beschuldigingen tegen Nederland', *De Telegraaf* (3-8-1950); 'Opheffing KNIL op 26 juli', *Het Vrije Volk* (9-5-1950); 'KNIL-troepen op Ambon dragen symbolisch hun wapens over', *Het Vrije Volk* (19-5-1950).
- 51 In de betekenis van migrant naar Nederland. Wel repatriant naar Ambon.
- 52 *Algemeen Handelsblad*, *NRC*, *VK*, *Het Parool*, *De Tijd*, *Het Vrije Volk*.

- 53 13 artikelen in *Algemeen Handelsblad* (3), *NRC* (1), *Het Vrije Volk* (2), *Leidsche Courant* (1)
- 54 11 artikelen, *Trouw* (2), *Algemeen Handelsblad* (3), *Het Parool* (2), *NRC* (2), *De Tijd* (1), *Leidsch Dagblad* (1).
- 55 'Uitspraak in kort geding', *Het Parool* (21-12-1950), vergelijk 'Geen dwang bij vervoer van Ambonezen', *de Volkskrant* (22-12-1950).
- 56 Habiboe, 'De overkomst van de Molukkers en de Nederlandse dagbladpers', 103-106.
- 57 'Ver van hun vaderland...', *De Spiegel. Christelijk Nationaal Weekblad* 27 (1951) 12-14.
- 58 Dubbelman, 'Inleiding'; Bronkhorst, *Een tijd van komen*, 2-19, 138; Leenders, *Ongenode gasten*; Gerritsen, 'The tradition of human rights and humanitarian action in the Netherlands', 214.
- 59 HTK, 1950-1951 (5-6-1951) 1974.
- 60 HTK, 1950-1951 (5-6-1951) 1991.
- 61 HTK, 1950-1951 (5-6-1951) 1991.
- 62 'Ambonezen in ons land. Welkome gasten te Amersfoort', *Algemeen Handelsblad* (22-3-1951); 'Natte sneeuw begroette de ruim duizend Ambonezen bij hun debarcatie', *Het Parool* (22-3-1951).
- 63 'Het probleem van de komende Ambonezen', *NRC* (8-3-1951) 2; zie ook 'Ambonezen ook later niet naar Nieuw-Guinea', *Het Vrije Volk* (8-3-1951).
- 64 Aanhangel TK, 1950-1951, vraag no. 159, 219; 'Ambonezen zijn in een geprikkelde stemming', *Leeuwarder Courant* (10-8-1951).
- 65 HEK, 1950-1951 (8-8-1951) 889.
- 66 HEK, 1950-1951 (9-8-1951) 897.
- 67 NA, CAZ, inv. nr. 112, Krantenknipsels betreffende de Ambonezen in Nederland. 1956-1957. 'Huisvesting voor de Ambonezen wordt beter. Zelfverzorging moet bevoordeling boven Nederlandse arbeiders opheffen', *Gelders Dagblad* (2-2-1956) 'Ambonezen moeten straks voor zichzelf zorgen', *Dagblad van het Oosten* (3-2-1956); 'Ambonezen krijgen betere huisvesting', *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* (3-2-1956); 'Huisvesting voor Ambonezen wordt wat beter. Afkeer van zelfverzorging', *Tubantia* (3-2-1956); 'Ambonezen leven onder geestelijke druk. Zestienduizend "logés" verlangen zekerheid omtrent hun toekomst', *Dagblad de Stem van vrijdag* (3-2-1956); 'Goede verzorging, zelfs welvaart, kan heimwee van de Ambonezen niet doden', *De Gelderlander* (datum onbekend); 'Ambonezen moeten voor zichzelf gaan zorgen', *Nieuws van de Dag* (3-2-1956); 'Banjak dingin! Erg koud!', *De Tijd* (4-2-1956); 'Tijdelijk wordt nu semi-permanent. Nieuwe woonoorden voor Ambonezen in aanbouw', *Algemeen Dagblad* (4-2-1956); 'De Ambonezen zullen straks voor zichzelf moeten zorgen. Het eigen keukentje blijkt niet gewaardeerd te worden', *Leeuwarder Courant* (4-2-1956); 'Minister Van Thiel vraagt begrip voor moeilijkheden', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (6-2-1956); 'Gezinskeukentjes voor de Ambonezen', *Trouw* (8-2-1956).
- 68 'Banjak dingin! Erg koud!', *De Tijd* (4-2-56); zie ook: 'Ambonezen leven onder geestelijke druk. Zestienduizend "logés" verlangen zekerheid omtrent hun toekomst', *Dagblad de Stem van Vrijdag* (3-2-1956); 'Huisvesting voor de Ambonezen wordt beter. Zelfverzorging moet bevoordeling boven Nederlandse arbeiders opheffen', *Gelders Dagblad* (2-2-1956). Iemand schreef aan minister van Thiel: 'Excellentie, ik zou graag Ambonees willen worden', in: 'Gezinskeukentjes voor de Ambonezen', *Trouw* (8-2-56).
- 69 'De Ambonezen zullen straks voor zichzelf moeten zorgen. Het eigen keukentje blijkt niet gewaardeerd te worden', *Leeuwarder Courant* (4-2-1956).
- 70 'Negen gezinnen uit kamp "Havendorp" overgebracht naar Burghsluis', *Zeeuws Dagblad* (12-11-1955).
- 71 'Voor ruim f2000 schade door actie Middelburgse Ambonezen', *Provinciale Zeeuwse Courant* (4-1-1956); 'Ook in Steenwijkerwold moeilijkheden met Ambonezen', *Zierikzeesche Nieuwsbode* (7-8-1956).
- 72 'De schuldigen', *De stem van Ambon* (7-6-1957).
- 73 NA, CAZ, 1217, Enkele voorlopige beschouwingen naar aanleiding van het verrichte werk inzake de maatschappelijke inventarisering en begeleiding van, buiten de woonoorden en woonwijken gehuisveste, Ambonese gezinnen. 1961.
- 74 NA, CAZ, 1217, enige voorlopige beschouwingen naar aanleiding van het verrichte werk inzake de maatschappelijke inventarisering en begeleiding van, buiten de woonoorden en woonwijken gehuisveste, Ambonese gezinnen. 1961, 12.
- 75 Zie hoofdstuk 3; Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 175.
- 76 NA, CAZ, 5841, Enkele voorlopige aantekeningen bij de verkregen resultaten van het ingestelde onderzoek naar de sociale- en maatschappelijke omstandigheden van de Ambonese gezinnen, gehuisvest in de woonwijken. Min. MaWe, 8; Verwey-Jonker, *Ambonezen in Nederland*.
- 77 NA, CAZ, 305, verslag 2-11-1962, 305 18-3-63.
- 78 Bartels, *Ambon is op Schiphol*, 437.
- 79 NA, CAZ, 5694, Inspectie Zuid 1958-1965 (20-8-62).
- 80 NA, CAZ, 5694, Inspectie Zuid 1958-1965 (20-8-62).
- 81 NA, CAZ, 5694, Inspectie Zuid 1958-1965 (17-6-59).
- 82 Smeets, 'De organisatie van de Ambonezenzorg'.
- 83 (nota aan ministerraad 23-10-57) in Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, noot 35 bladzijde 125.
- 84 NA, CAZ, inv nr. 5694, Inspectie Zuid 1958 - 1965 (21-2-1964).

- 85 NA, CAZ, inv. nr. 5694, Inspectie Zuid 1958 – 1965 (21-2-1964).
- 86 HEK, 1957-1958 (25-2-1958) 3022.
- 87 HEK, 1957-1958 (25-2-1958) 3022.
- 88 HEK, 1957-1958 (26-2-1958) 3049.
- 89 NA, CAZ, 8453, Stukken betreffende het opleggen van een woonverbod aan Nederlanders voor de diverse woonoorden. 1951 – 1958.
- 90 NA, CAZ, inv. nr. 8453, Stukken betreffende het opleggen van een woonverbod aan Nederlanders voor de diverse woonoorden 1951-1958, brief van moeder aan de Minister van Justitie 17-4-1956.
- 91 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 112; Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*.
- 92 *Het Vrije Volk* (5); *NRC* (3); *Het Parool* (1); *Nieuwe Leidsche Courant* (1); *De Gelderlander* (3); *Leeuwarder Courant* (4); *Zierikzeesche Courant* (1); *Zierikzeesche Nieuwsbode* (1).
- 93 De keuze voor het woord *kris* is in deze context opmerkelijk aangezien dit een Javaans wapen is. Logischer was geweest dat er werd gesproken van een *klewang*. Kranten gebruikten echter het woord *kris*.
- 94 'Ambonezen ten dele naar ander kamp', *Het Vrije Volk* (7-8-1951).
- 95 'Ambonezenkamp door politie bezet', *Het Parool* (6-8-1951); 'Ambonezen maken rumoer in Middelburg', *NRC* (6-8-1951).
- 96 'Middelburg is van tachtig raddraaiers verlost', *Nieuw Leidsche Courant* (7-8-1951).
- 97 *Het Vrije Volk* (3); *NRC* (2); *Woerdens Nieuwsblad* (1); *Leeuwarder Courant* (2); *Noord-Bevelands Nieuws- en Advertentieblad* (1).
- 98 'Woerden en Middelburg', *Het Vrije Volk* (9-8-1951).
- 99 'Oorzaak: opzweperij en verveling', *Leeuwarder Courant* (8-8-1951).
- 100 'Gevecht in Ambonees kamp Schattenberg', *Het Vrije Volk* (13-8-1951).
- 101 'Negen gewonden in Ambonees kamp', *Het Vrije Volk* (20-8-1951).
- 102 'Ambonezen belegeren verschanste Keiëzen', *Het Vrije Volk* (20-8-1951).
- 103 'Uitgaansplanntje aanleiding tot het Vughtse gevecht', *Het Vrije Volk* (21-8-1951).
- 104 'Ambonezen wilden Keiëzen liquideren', *Het Vrije Volk* (24-8-1951).
- 105 'Ranselpartij in kamp brengt Ambonezen voor de rechter', *Het Vrije Volk* (18-1-1952).
- 106 'Aan de orde en discipline in de woonoorden ontbreekt veel', *Zierikzeesche Nieuwsbode* (22-10-1952) 2.
- 107 'Jongeren toegang tot sociëteit ontzegt. Twee politiemannen gewond bij relletjes in Geleen', *Leeuwarder Courant* (27-6-1966).
- 108 'Kort-om', *De Stem van Ambon* (juni/juli 1967).
- 109 'Jong Ambon neemt fakkel over', *de Volkskrant* (20-1-1967).
- 110 'De overgenomen fakkel', *De Stem van Ambon* (februari 1967).
- 111 'Ambonezen slaags met Krimpenaren', *Provinciale Zeeuwse Courant* (19-8-1968).
- 112 'Kerkconflict onder Ambonezen', *De Vrije Zeeuw* (18-10-1968).
- 113 '10 Ambonezen namen wraak voor vriend', *Provinciale Zeeuwse Courant* (29-11-1968).
- 114 'Ambonezen lokten Middelburse politiewagen in hinderlaag', *Provinciale Zeeuwse Courant* (30-11-1968).
- 115 'Hollandse nieuwe ... wormvrij?', *De Stem van Ambon* (februari 1968).
- 116 'Besprekingen over repatriëring van Ambonezen', *Provinciale Zeeuwse Courant* (22-8-1968).
- 117 'Straatgevecht met Ambonnezen na uitzetting van familie in Foxhol', *Nieuwsblad van het Noorden* (2-4-1969).
- 118 'Turken in Arnhem leveren slag met Ambonnezen', *Nieuwsblad van het Noorden* (8-12-1969) 3.
- 119 'Zeven Ambonezen in arrest na ingooien van café-ruiten', *Het Parool* (13-7-1970) 1.
- 120 'Het luchtige gemak waarmee sommigen in Ambonese kring de dood van de Wassenaarse hoofdagent afdoen als een vervelend, maar onbelangrijk incidentje, betekent een uiterst bedenkelijk normverval', in: 'Commentaar. Partizanen van Ambon', *Het Parool* (1-9-1970); 'Ambonezen solidair met bezetters. Gejuich bij de beeldbuis', *Het Parool* (1-9-1970).
- 121 'Nederlandse Ambonezen in Den Haag achter actie', *Het Parool* (31-8-1970).
- 122 'Gejuich bij de beeldbuis', *Het Parool* (1-9-1970).
- 123 'Molukkers en politie slaags bij betogingen', *Het Parool* (28-9-1970).
- 124 'Bij bezoek Soeharto 44 mensen opgepakt', *Het Vrije Volk* (4-9-1970).
- 125 "'Nederlanders achteruit": brulde de marechaussee met de wapenstok', *Het Vrije Volk* (4-9-1970).
- 126 'Ambonezen gelastten tweetal overvallen af', *Het Parool* (15-12-1950).
- 127 'De bvd heeft in geen enkel opzicht gefaald', *Het Parool* (2-9-1970).
- 128 'Apeldoornse politie slaags met Ambonezen op markt', *Het Vrije Volk* (21-9-1970).
- 129 'Ambonezen en politie slaags in Maastricht', *Het Parool* (22-9-1970).
- 130 'Zestig Ambonezen slaags met politie', *Het Vrije Volk* (25-9-1970).
- 131 'Drie Zuidmolukkers blijven in arrest na rel in Tilburg', *Het Parool* (29-9-1970).
- 132 'Dode bij veldslag in Roermond', *de Volkskrant* (2-8-1971).
- 133 'Meer en erger "Roermonden" onvermijdelijk', *Zierikzeesche Nieuwsbode* (10-8-1971) 7; Groenendijk, 'Verboden voor Tukkers', 55.

- 134 'Integratie Ambonezen moet in eigen kring beginnen', *de Volkskrant* (3-8-1971).
- 135 'Uitspraken uit menigte geven te denken', *de Volkskrant* (3-8-1971).
- 136 'Wij worden vaak achtergesteld', *de Volkskrant* (6-8-1971).
- 137 "'Hier worden we als dieren behandeld'", *De Haagse Post* (24-8-1971).
- 138 'Conducteur laat wagons met Ambonezen staan', *de Volkskrant* (13-8-1971).
- 139 'Zuidmolukker ernstig gewond bij vechtpartij', *de Volkskrant* (16-8-1971).
- 140 'Vechtpartijen met Ambonezen in Zevenaar en Beek', *Leeuwarder Courant* (27-9-1971).
- 141 'Vreemde selectie van nos-nieuwspersdienst', *Zelfbeschikking* (december 1970).
- 142 'Op de grens van twee jaren', *Zelfbeschikking* (december 1970).
- 143 'Ruzie Zuidmolukkers-Italianen. Fabriek zit met 12 man minder', *Haagse Courant* (8-6-1972).
- 144 'Arrestaties na rellen in Waalwijk blijven nog uit', *De Vrije Zeeuw* (18-4-1972).
- 145 'Twee agenten gewond bij Vlissingse rellen', *Provinciale Zeeuwse Courant* (6-5-1972).
- 146 'Ernstige rassenproblemen voor Ambonezen op komst', *Provinciaal Zeeuwse Courant* (22-7-1972).
- 147 'Terugkeer Ambonezen blijft moeilijk', *Provinciale Zeeuwse Courant* (15-1-1972).
- 148 'Nasleep volksgericht: twee Ambonese gezinnen willen elders wonen', *De Vrije Zeeuw* (7-3-1972).
- 149 'Negen Zuidmolukkers ontkennen rol bij rel', *de Volkskrant* (23-6-1972).
- 150 Smeets en Steijlen, In Nederland gebleven; zie wel: A. Schmidt, J. de Graaf en G. Teeling, Zuidmoluks terrorisme, de media en de publieke opinie (Leiden 1982).
- 151 F. Steijlen, 'Hostage-taking actions by Moluccans in the Netherlands', *Ethnos-Nation* 4 (1996) 97-111, 102-106; Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*.
- 152 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 231.
- 153 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 224.
- 154 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 227-228; 'Ambonezen in hongerstaking', *Het Parool* (9-12-1970); 'Vrijspreek gevraagd in gijzelingscomplot', *Het Parool* (19-11-1975); 'Molukkers tonen voor hof dat ze de strijd moe zijn', *Het Parool* (21-11-1975).
- 155 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 235-236.
- 156 'Gedegen verhaal over treinkaping', *Leeuwarder Courant* (21-2-1975) 4; 'Uitstekende acteurs in eneroverende kapingsfilm', *Leeuwarder Courant* (21-2-1975); P. Bootsma, H. Dortmans en R. Roelofs, *De Molukse Acties: Treinkapingen en Gijzelingen 1970-1978* (Amsterdam 2000).
- 157 'Elk half jaar misdaad met gijzelaars', *Nieuwsblad van het Noorden* (3-12-1975)
- 158 'Harde acties van Molukkers zijn al jaren voorspeld', *Nieuwsblad van het Noorden* (13-12-1975).
- 159 Zie ook: NA, Ministerie van Justitie: Molukse acties (2.09.93) inv. nrs. 48-126.
- 160 "'Treinkapers zijn gewoon bandieten'", *Nieuwsblad van het Noorden* (3-12-1975).
- 161 'Indicenten in Beilen tussen Zuidmolukkers en familie gegijzelden', *Leeuwarder Courant* (4-12-1975).
- 162 'Ministerie van justitie', *Parool* (4-12-1975).
- 163 'Molukken', *Het Parool* (7-2-1975).
- 164 HTK, 1975-1976 (12-2-1976) 2831, 2858.
- 165 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*.
- 166 'De jongens hebben zich aan MIJ overgegeven', *Het Vrije Volk* (15-12-1975).
- 167 Zie bijvoorbeeld: 'Overgave was tot in de puntjes geregeld. Draaiboek voorzag niet in ontbrekende sleutel', *Het Vrije Volk* (20-12-1975); 'Molukkers strijken vlag; einde recordgijzeling', *Het Vrije Volk* (20-12-1975); Ook al in: 'Rust in gijzelingszaken', *Het Parool* (10-12-1975); Kamerlid Schakel (ARP): HTK, 1975-1976 (12-2-1976) 2818.
- 168 Kamerstuk TK, 1975-1976, 13756 ondernummer 2, 1-2.
- 169 NRC (4-12-1975); *de Volkskrant* (6-12-1975).
- 170 T. Pollman "'De Molukkers waren afgezet op een tussenstation waar geen enkele trein meer langs kwam.'" Van de demobilisatie van het KNIL tot CRM', *Vrij Nederland*, 36: 50 (13-12-1975).
- 171 'Verblinde fanatici', *De Telegraaf* (6-12-1975).
- 172 'Onderhandelingen gedurende het weekeinde vastgelopen. Weinig beweging in de gijzelingszaken', *Het Parool* (8-12-1975); 'Assen gespannen na rel in Molukkers-wijk', *Het Vrije Volk* (9-12-1975).
- 173 'Beilen is in vesting veranderd', *Het Parool* (5-12-1975); 'Amsterdamse buurt vijftien dagen in staat van beleg', *Het Parool* (19-12-1975).
- 174 'Bewaking crisiscentrum en trein verscherpt', *Het Vrije Volk* (8-12-1975).
- 175 Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*.
- 176 Zie ook citaat aan het begin van dit hoofdstuk.
- 177 Zie bijvoorbeeld het stuk van journalist G. Vaders die tevens gijzelaar was geweest: 'Te veel vragen blijven na het gijzelingsrapport', *Nieuwsblad van het Noorden* (19-1-1976).
- 178 'Soort verbodering tussen gegijzelden en treinkapers gaande', *Leeuwarder Courant* (10-12-1975).
- 179 'Gijzelaars en bezetters namen huilend afscheid', *Nieuwsblad van het Noorden* (20-12-1975).
- 180 'Reactie van het kabinet op kritiek Vaders', *Nieuwsblad van het Noorden* (16-12-1975).
- 181 'Hans Prins vertolkt gevoelens van gijzelaars in trein. "Totaal in de steek gelaten"', *Het Parool* (16-12-1975);

- 'Kaperskus als afscheid', *Het Parool* (10-12-1975); "'Dokter" Prins vertelt z'n dramatische verhaal', *Het Vrije Volk* (16-12-1975); 'Gijzelaar Wessel van Pijlen: "Ik heb begrip voor de RMs"', *Het Parool* (20-12-1975); 'Gijzelaar Laurier: "Ze wilden mij doodschieten"', *Het Vrije Volk* (15-12-1975).
- 182 'Hans prins vertolkt gevoelens van gijzelaars in trein. "Totaal in de steek gelaten"', *Het Parool* (16-12-1975).
- 183 'Kapers aanvaarden consequenties', *Trouw* (13-3-1976).
- 184 'Hans prins vertolkt gevoelens van gijzelaars in trein. "Totaal in de steek gelaten"', *Het Parool* (16-12-1975).
- 185 *Washington post*: rebels (3), gunmen (9), terrorists (2), extremists (2), militants (1), bandits (1), guerillas (2); *Guardian*: rebels (1), gunmen (4), terrorists (4), hijackers (2), extremists (1); *New York Times*: gunmen (3, vanaf 8-12), terrorists (10), hijackers (3), guerillas (1); *Observer*: gunmen (2), terrorists (4), (east) Asians (9).
- 186 *New York Times* (4-12-1975); 'Moluccans feel betrayed', *Observer* (7-12-1975); *Washington Post* (5-12-1975).
- 187 'Moluccans feel betrayed', *Observer* (7-12-1975).
- 188 'For Dutch, reckoning from past', *New York Times* (7-12-1975).
- 189 Kamerstuk TK, 1975-1976, 13756 ondernummer 2; НТК, 1975-1976 (12-2-1976).
- 190 'In Bovensmilde was gisteren al dreiging merkbaar', *Leeuwarder Courant* (23-5-1977).
- 191 'De angstige sfeer van een jaar geleden', *Nieuwsblad van het Noorden* (20-5-1978).
- 192 'Zuidmolukkers: kinderen laten we niet vrij', *Nieuwsblad van het Noorden* (25-45-1977); 'De angstige sfeer van een jaar geleden', *Nieuwsblad van het Noorden* (20-5-1978).
- 193 Zie ook: NA, Ministerie van Justitie: Molukse acties, inv. nrs. 127-211.
- 194 'Dat ze nu juist deze school moesten pakken', *Het Vrije Volk* (24-5-1977).
- 195 'Trein en school ontzet na grootscheepse actie. Acht doden', *Het Vrije Volk* (11-6-1977).
- 196 НТК, 1977 (23-6-1977) 175.
- 197 НТК, 1977 (23-6-1977) 175.
- 198 НТК, 1977 (23-6-1977) 182.
- 199 NA, Min Jus (2.09.93), inv. nr. 137.
- 200 'Terror in Dutch school', *The Washington Post* (27-5-1977).
- 201 'Islanders fear reprisals by the Indonesians', *New York Times* (26-5-1977).
- 202 'Flags signal Moluccan anger over attack by Dutch', *New York Times* (12-6-1977).
- 203 'Moluccan funeral turns into protest', *New York Times* (15-6-1977).
- 204 Kamerstuk TK, 1977-1978, 14915 ondernummer 2, 7.
- 205 Kamerstuk TK, 1977-1978, 14915 ondernummer 2, 30.
- 206 Kamerstuk TK, 1977-1978, 14915 ondernummer 2, 8.

Hoofdstuk 5 De kolonie Suriname, 1621-1970

- 1 H. Buddingh', *Geschiedenis van Suriname* (Utrecht 1995) 15-25.
- 2 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 23-24, 114-115; Laarman, 'Dutch colonization and settlement'.
- 3 R. Hoeft, 'Asian contract labourers. Nationalism, creolization, adaptation, and resistance', in: W. Hoogbergen (red.), *Born out of resistance. On Caribbean cultural creativity* (Utrecht 1995) 213-229; R. Hoeft, *In place of slavery. A social history of British Indian and Javanese laborers in Suriname* (Gainesville 1998); S. van Walsum, *De schaduw van de grens. Het Nederlandse vreemdelingenrecht en de sociale zekerheid van Javaanse Surinamers* (Arnhem 2000); E.W. Bal en K. Sinha-Kerkhoff, 'Hindostaanse Surinamers en India', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 22: 2 (2003) 214-234; K. Sinha-Kerkhoff en E. Bal, 'Eternal call of the Ganga': 'Reconnecting with people of Indian origin in Surinam', *Economic and Political Weekly* 38 (2003) 4008-4021; E.W. Bal en K. Sinha-Kerkhoff, 'Religious identity, territory, and partition: India and its Muslim diaspora in Surinam and the Netherlands', *Nationalism and Ethnic Politics* 14: 2 (2008) 155-188; C. Choenni, *Integratie Hindostani Stijl? Over de migratie, geschiedenis en diaspora van Hindostanen* (Amsterdam 2011).
- 4 E. Bakker, L. Dalhuisen, R. Donk, M. Hassankhan en F. Steegh, *Geschiedenis van Suriname. Van stam tot staat* (Zutphen 1998) 25; W. Klooster, 'Jews in Surinam and Curacao', in: P. Bernardini en N. Fiering (red.), *The Jew and the expansion of Europe to the west, 1400-1800* (2001) 350-368; H. Lommerse, 'Population figures', in: G. Oostindie (red.), *Dutch colonialism, migration and cultural heritage* (Leiden 2008) 325-326; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 80; W. Vink, 'Jews in Surinam', in: M. Avrum Ehrlich (red.), *Encyclopedia of the Jewish diaspora: origins, experiences and culture Volume II* (2008) 738.
- 5 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 25.
- 6 Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*.
- 7 *Surinaamsch verslag. Statistisch jaaroverzicht van Suriname 1931-1950* ('s-Gravenhage 1931-1950).
- 8 R. van Welie, 'Patterns of slave trading and slavery in the Dutch colonial world', in: G. Oostindie (red.), *Dutch colonialism, migration and cultural heritage* (Leiden 2008) 255-260, 171.
- 9 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 32.
- 10 Nationaal archief: <http://www.gahetna.nl/collectie/index/ntoo340/achtergrond/manumissies-praktijk>.

- 11 P. Emmer, *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850* (Amsterdam 2003) 64-66.
- 12 Van den Doel, *Zo ver de wereld strekt*, 25.
- 13 M. Janse, *De afschaffers. Publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880* (Amsterdam 2007) 180-183.
- 14 Emmer, *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850*, 204-205.
- 15 Van den Doel, *Zo ver de wereld strekt*, 86; Oostindie, *Het paradijs overzee*, 40.
- 16 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 50-53; R. van Lier, *Samenleving in een grensgebied. Een sociaal-historische studie van Suriname* (Deventer 1971) 142.
- 17 H. Ramssoedh, 'Klassenstrijd versus verbroederingspolitiek. Het politieke leiderschap van Jagan en Lachmon', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 16: 2 (1997) 155-170, 157-159.
- 18 H. Lamur en J. Vriezen, 'Chinese kontraktanten in Suriname', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 4: 2 (1985) 169-179; J. Ankum-Houwink, 'Chinese kontraktarbeiders in Suriname in de 19e eeuw', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 4: 2 (1985) 181-186; W. Man A Hing, 'Chinese plantage-arbeiders in de negentiende eeuw', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 19: 2 (2000) 120-136.
- 19 Hoeft, 'Asian contract labourers'; C. Choenni, 'Van Brits-Indië naar Suriname', in: C. Choenni en K. Adhin (red.), *Hindostanen. Van Brits-Indische emigranten via Suriname tot burgers van Nederland* (Den Haag 2003) 20-53.
- 20 Choenni, 'Van Brits-Indië naar Suriname', 32-33.
- 21 Hoeft, 'Asian contract labourers', 218.
- 22 M. van Niekerk, 'Afro-Caribbeans and Indo-Caribbeans in the Netherlands: premigration legacies and social mobility', *International Migration Review* 38:1 (2004) 158-183, 164; Hoeft, *In place of slavery*.
- 23 Hoeft, 'Asian contract labourers'; Hoeft, *In place of slavery*; Choenni, 'Van Brits-Indië naar Suriname'.
- 24 Hoeft, 'Asian contract labourers', 220.
- 25 A. de Waal Malefijt, *The Javanese population of Surinam* (s.l. 1960); A. de Waal Malefijt, *The Javanese of Surinam. Segment of a plural society* (Assen 1963); G. van Wengen, *The cultural inheritance of the Javanese in Surinam* (Leiden 1975); D. van der Bersselaar, *De komst van contractarbeiders uit Azië. Hindoestanen en Javanen in Suriname* (Leiden 1991); Hoeft, *In place of slavery*; Van Walsum, *De schaduw van de grens*, 30; T. Termorshuizen, 'Indentured labour in the Dutch coloniale empire, 1800-1940', in: G. Oostindie (red.), *Dutch colonialism, migration and cultural heritage* (Leiden 2008) 261-314, 298-300; Hoeft, 'Asian contract labourers'.
- 26 F. Derveld, 'Hoe dachten de planters en overige bevolkingsgroepen over de Javanen?', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 1: 2 (1982) 23-43, 25.
- 27 Lommerse, 'Population figures', 329.
- 28 Van Walsum, *De schaduw van de grens*, 31-32.
- 29 Hoeft, 'Asian contract labourers'.
- 30 Hoeft, 'Asian contract labourers'; Hoeft, *In place of slavery*; Van Walsum, *De schaduw van de grens*, 36-38.
- 31 Idem.
- 32 H. van Amersfoort en M. van Niekerk, 'Immigration as a colonial inheritance. Post-colonial immigrants in the Netherlands, 1945-2002', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32: 3 (2006) 323-346.
- 33 De Hart, 'Maria Toet en andere verhalen', 183-206.
- 34 Wet van 28-7-1850, *Staatsblad* nr. 44.
- 35 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 60-61
- 36 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 83-84.
- 37 Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*.
- 38 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 185-190.
- 39 Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*, 34.
- 40 Zie voor een overzicht van de koloniale literatuur over Suriname: Van Kempen, "'Vanrouwelijke monsters en kinderen gods"; A. Blakely, *Blacks in the Dutch world. The evolution of racial imagery in an modern society* (Bloomington en Indianapolis 1993) 181; M. van Kempen, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur. Deel 3* (Paramaribo 2002) 217; S. Huigen, 'Reisliteratuur tussen representatie en identiteit', *Neerlandistiek.nl* (2007).
- 41 Van Kempen, 'Literatuur van niet-surinamers over suriname'; Van Kempen, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur. Deel 3*, 217.
- 42 Van Kempen, "'Vanrouwelijke monsters en kinderen gods"', 173.
- 43 Van Kempen, "'Vanrouwelijke monsters en kinderen gods"', 164; Paasman, *Reinhart: Nederlandse literatuur en slavernij ten tijde van de Verlichting*.
- 44 Nederlandse vertaling: J. Stedman, *Reize naar Surinamen* (Leiden 1799).
- 45 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 81-83.
- 46 Stedman, *Reize naar Surinamen*.

- 47 Stedman, *Reize naar Surinamen*, 84.
- 48 Janse, *De afschaffers*.
- 49 Blakely, *Blacks in the Dutch world*, 201; J. Blaak, *Geletterde levens. Dagelijks lezen en schrijven in de vroegmoderne tijd in Nederland 1624-1770* (Hilversum 2004).
- 50 H. Wijngaarde, 'Curiositeit of cultuurdrager: Surinamers op de Internationale koloniale en uitvoerhandel tentoonstelling te Amsterdam in 1883', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 19: 2 (2000) 153-166.
- 51 J. Nederveen Pieterse, *White on black. Images of Africa and blacks in western popular culture* (New Haven en Londen 1992).
- 52 Zie: Nederveen Pieterse, *White on black*. Zie ook voor verwijzingen; Paasman, Reinhart: *Nederlandse literatuur en slavernij ten tijde van de Verlichting* 24-25; S. Hira, 'Mythe en koloniale beeldvorming in Suriname', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 1: 2 (1982) 9-22; Oostindie, *Het paradijs overzee*; B. Paasman, 'Mens of dier? De beeldvorming over negers in de tijd voor de rassentheorieën', in: J. Dubbelman en J. Tanja (red.) *Vreemd gespuis* (Baarn en Den Haag 1987) 92-107; H. van Amersfoort, 'Van William Kegge tot Ruud Gullit. De Surinaamse migratie naar Nederland: realiteit, beeldvorming en beleid', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 100:3 (1987) 475-490; E. Kolfin, 'De muze met een missie: Verbeeldingen van slavernij in de West 1650-1860', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 16: 1 (1997) 5-20; Ammerlaan, "'Want al was zijn huid ook zwart, teergevoelig was zijn hart'"; P. Gomes, *Over "natuurgenoeten" en "onwillige honden". Beeldvorming als instrument voor uitbuiting en onderdrukking in Suriname 1842-1862* (Amsterdam 2003); L. Hogervorst, 'Is de slaaf slecht bedeed in het onderwijs? Een onderzoek naar beeldvorming rond slavernij in de naoorlogse Nederlandse geschiedenisboekjes', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 25: 2 (2006) 56-67; J. Kapelle en D. Tang, *Zwart. Sambo, Tien kleine nikkertjes, Pijpje Drop, Pompernikkel en anderen. Het beeld van de zwarte mens in de Nederlandse illustratiekunst 1880-1980* (Harderwijk 2008).
- 53 Van Kempen, "'Van grouwelijke monsters en kinderen gods'", 173-174.
- 54 Paasman, 'Wat bezielde de literaire kolonisten?'
- 55 Gomes, *Over "natuurgenoeten" en "onwillige honden"*; Ammerlaan, "'Want al was zijn huid ook zwart, teergevoelig was zijn hart'", 41-43; Janse, *De afschaffers*.
- 56 Ammerlaan, "'Want al was zijn huid ook zwart, teergevoelig was zijn hart'", 41-43; Gomes, *Over "natuurgenoeten" en "onwillige honden"*.
- 57 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 50-53; ook in de Franse West-Indische koloniën: M. Cottias, 'Gender and republican citizenship in the French West Indies, 1848-1945', *Slavery & Abolition* 26: 2 (2005) 233-245, 233-234.
- 58 W. van Hoëvell, *Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet* (Zaltbommel 1854); Van Lier stelde dat het boek van Van Hoëvell het meest gelezen boek was over de kwestie van de afschaffing van de slavernij, Van Lier, *Samenleving in een grensgebied*, 131-132; Van Kempen, 'Literatuur van niet-surinamers over suriname'; Van Kempen, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur. Deel 3*, 259.
- 59 Janse, *De afschaffers*, 114; Ammerlaan, "'Want al was zijn huid ook zwart, teergevoelig was zijn hart'", 41.
- 60 Ammerlaan, "'Want al was zijn huid ook zwart, teergevoelig was zijn hart'"; Janse, *De afschaffers*.
- 61 Samenvatting van de literatuur: W. Foster, *Gender, mastery and slavery: from European to Atlantic world frontiers* (Houndmills, Basingstoke en Hampshire 2010).
- 62 H. Neus-van der Putten, *Susanna du Plessis. Portret van een slavenmeesteres* (Amsterdam 2003); H. Neus-van der Putten, 'Een quaad gerugt?: het verhaal van Alida en Susanna du Plessis', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 21: 2 (2002) 305-317; Stedman, *Reize naar Surinamen*.
- 63 M. Teenstra, *De Neger-slaven in de kolonie Suriname en de uitbreiding van het Christendom onder de heidensche bevolking* (Dordrecht 1842) XV.
- 64 Van Hoëvell, *Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet*, 1-2.
- 65 Kwamina, *Jetta. Schetsen en beelden uit een vreemd land* (Amsterdam 1869); Botman, 'Jetta. De tragische mulattin tussen barbaarsheid en beschaving'.
- 66 Kwamina, *Jetta. Schetsen en beelden uit een vreemd land*; M. van Kempen, 'Het struikelblok van Coba of "Wat hoort er tot de vroegste Surinaamse letteren?"', in: E. Leijnse en M. van Kempen (red.), *Tussenfiguren. Schrijvers tussen de culturen* (Amsterdam 1998) 63-81.
- 67 Botman, 'Jetta. De tragische mulattin tussen barbaarsheid en beschaving'.
- 68 Kwamina, *Jetta. Schetsen en beelden uit een vreemd land*, 56.
- 69 Kwamina, *Jetta. Schetsen en beelden uit een vreemd land*, 150-151.
- 70 Botman, 'Jetta. De tragische mulattin tussen barbaarsheid en beschaving', 59-61.
- 71 'Hoe witter hoe meer kansen', *De Waarheid* (9-12-1982).
- 72 Van Kempen, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur. Deel 3*, 373-374.
- 73 Zie bijvoorbeeld: НТК, 1933-1934 (14-2-1934) 1236.
- 74 <http://kranten.kb.nl>, Zoektermen 'surina' en 'creo' of 'neger'.
- 75 НТК, 1935-1936 (19-2-1936) 1369.

- 76 <http://www.statengeneraaldigitaal.nl>. Handelingen 1880-1945 doorzocht met zoektermen surina* en Creol* of surina* en neger*. Zie bijvoorbeeld HEK 1913-1914 (20-3-1914) 486 e.v.; HEK, 1916-1917 (15-12-1916) 132.
- 77 HTK, 1907-1908 (18-11-1907) 474.
- 78 HEK, 1916-1917 (15-12-1916) 132.
- 79 Van Kempen, “Van grouwelijcke monsters en kinderen gods”.
- 80 Van Kempen, “Van grouwelijcke monsters en kinderen gods”, 178.
- 81 ‘Groot Surinaamsch belang’, *Algemeen Handelsblad* (12-6-1928).
- 82 Van Amersfoort, ‘Van William Kegge tot Ruud Gullit’.
- 83 Oostindie, G. en E. Maduro, *In het land van de overheersers II Antillianen en Surinamers in Nederland, 1634/1667-1954* (Dordrecht en Cinnaminson 1986) 6-8.
- 84 Oostindie en Maduro, *In het land van de overheersers*, 14.
- 85 E. Captain en G. Jones, *Oorlogserfgoed overzee. De erfenis van de Tweede Wereldoorlog in Aruba, Curaçao, Indonesië en Suriname* (Amsterdam 2010).
- 86 Oostindie en Maduro, *In het land van de overheersers*, 9.
- 87 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 220-222, 250.
- 88 Oostindie en Maduro, *In het land van de overheersers*, 30, 35.
- 89 Oostindie en Maduro, *In het land van de overheersers*, 35.
- 90 B. Sedoc-Dahlberg, *Surinaamse studenten in Nederland. Een onderzoek rond de problematiek van de toekomstige intellectuele kadervorming in Suriname 1971*.
- 91 Sedoc-Dahlberg, *Surinaamse studenten in Nederland*, 72-81.
- 92 R. Kagie, *De eerste neger* (Amsterdam 2006).
- 93 Oostindie en Maduro, *In het land van de overheersers*, 92-98.
- 94 Nederveen Pieterse, *White on black*, 139-140.
- 95 HTK, 1937-1938 (18-11-1937) 282-283.
- 96 Kranten.kb.nl. Zoektermen ‘jazz’ en ‘neger*’: 303 artikelen; ‘jazz’ en ‘zwart*’: 213 artikelen.
- 97 Kranten.kb.nl. Zoektermen ‘jazz’ en ‘surina*’.
- 98 J. Rasula, ‘Jazz as decal for the European Avant-Garde’, in: H. Raphael-Hernandez (red.), *Blackening Europe. The African American presence* (New York en Londen 2004) 13-34.
- 99 Zie bijvoorbeeld een krantenartikel in *Het Vaderland*: ‘Het Hawkins-Johnson trio’, *Het Vaderland* (30-1-1939). Zie ook: R. Kagie, ‘De huidskleur van de jazz’, in: R. Buikema en M. Meijer (red.), *Cultuur en migratie in beweging. Kunsten in beweging 1900-1980* (Den Haag 2003) 95-110, 95-96.
- 100 Zie ook: Nederveen Pieterse, *White on black*, 140; ‘Max Woiski and his Harlem speights in de nieuwe Negro Palace te Rotterdam’, *Jazzwereld* 9: 11 (1939) 10.
- 101 Oostindie en Maduro, *In het land van de overheersers*, 51.
- 102 Nederveen Pieterse, *White on black*
- 103 Kagie, ‘De huidskleur van de jazz’, 102.
- 104 Dit schreef *Het Vaderland* in de zomer van 1933, geciteerd in: ‘Pornografische muziek?’, *De Jazzwereld* 3: 8 (1933) 17; ‘In den dierentuin’, *Het Vaderland* (13-11-1933); ‘Negerdansen’, *Het Centrum* (2-3-1928); ‘Negermuziek’, *Algemeen Handelsblad* (2-7-1927). Zie ook K. Wouters, *Ongewenschte muziek. De bestrijding van jazz en moderne amusementsmuziek in Duitsland en Nederland 1920-1945* (Den Haag 1999) 7; Kagie, ‘De huidskleur van de jazz’, 99; H. Openneer, *Kid Dynamite. De legende leeft* (Zutphen 1995); A. Cottaar, ‘Cornelis Kogeldans en Carmen van Vliet: Surinaamse modellen aan de Rijksacademie’, in: W. Willems (red.), *De kunst van het overleven. Levensverhalen uit de twintigste eeuw* (Den Haag 2004) 56-83; Oostindie en Maduro, *In het land van de overheersers*, 91.
- 105 Kagie, ‘De huidskleur van de jazz’, 101; HTK, 1937-1938 (18-11-1937) 282-283; ‘Begroeting van Binnenl. Zaken’, *Het Vaderland* (19-11-1937); ‘Minderjarige meisjes geschaakt’, *De Tribune* (17-2-1936); ‘Een gevolg van de overdreven aanbidding van jazzmusici’, *Het Vaderland* (28-2-1936).
- 106 Nederveen Pieterse, *White on black*, 172-187; J. Terborg, *Liefde & conflict. Seksualiteit en gender in de Afro-Surinaamse familie* (Amsterdam 2002) 44-45; Blakely, *Blacks in the Dutch world*, 172.
- 107 ‘Harlem in London, een onverwachte ontmoeting’, *De Jazzwereld* 5: 3 (1935) 11.
- 108 G. Mak, ‘Seksueel vreemdelingenverkeer’, *Gaan en staan, Jaarboek voor vrouwengeschiedenis* 21 (2001) 101-122; L. Tabili, ‘Women “of a very low type”: crossing racial boundaries in imperial Britain’, in: L. Frader en S. Rose (red.), *Gender and class in modern Europe* (Ithaca en Londen 1996) 165-190; zie ook hoofdstuk twee.
- 109 Kagie, ‘De huidskleur van de jazz’, 99.
- 110 Geciteerd in: Openneer, *Kid Dynamite*, 33-34.
- 111 Aanhangsel TK 1937 nummer 24, 30; Oostindie en Maduro, *In het land van de overheersers*, 91.
- 112 HTK, 1937-1938, 282.
- 113 Openneer, *Kid Dynamite*, 27.
- 114 Openneer, *Kid Dynamite*, 27.
- 115 Oostindie en Maduro, *In het land van de overheersers*, 51.
- 116 H. de Bie en R. van der Heyden, *Rapport der Regeerings-commissie inzake het dansvraagstuk* (Den Haag 1931)

- 90; Cottaar, 'Cornelis Kogeldans en Carmen van Vliet', 63-64.
- 117 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 221-222.
- 118 Geciteerd in Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 228.
- 119 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 228.
- 120 D. van Vugt, Wetenschappers over ... Afro-Surinamers en -Antillianen. Het twintigste eeuwse Nederlandse sociaal wetenschappelijk discours (Rotterdam 2002, Doctoraal scriptie geschiedenis) 109-112.
- 121 Van Vugt, Wetenschappers over ... Afro-Surinamers en -Antillianen, 112.
- 122 Van Amersfoort, 'Van William Kegge tot Ruud Gullit', 482-483.
- 123 Cottaar, *Zusters uit Suriname*; Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*; Bayer, *Surinaamse arbeiders in Nederland*, 93.
- 124 Cottaar, *Zusters uit Suriname*, 23-30,37; F. Bovenkerk, 'De vlucht. Migratie in de jaren zeventig', in: G. Willemssen (red.), *Suriname. De schele onafhankelijkheid* (Amsterdam 1983) 152-181, 165; Bayer, *Surinaamse arbeiders in Nederland*.
- 125 'Nederland is te voorzichtig met Surinaamse lastposten', *De Telegraaf* (9-3-1963).
- 126 Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 123-124.
- 127 J. Schuster, "'De komst van nog meer rijksgenoten vervult mij zorg.'" De Nederlandse overheid en de naoorlogse immigratie van Surinamers', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 20: 1 (2001) 23-35, 25; Schuster, *Poortwachters over immigranten*.
- 128 'Drietal staat terecht voor beroving vriend', *Het Vrije Volk* (3-5-1963).
- 129 'Nederland is te voorzichtig met Surinaamse lastposten', *De Telegraaf* (9-3-1963).
- 130 'Nederland is te voorzichtig met Surinaamse lastposten', *De Telegraaf* (9-3-1963).
- 131 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*; Schuster, *Poortwachters over immigranten*.
- 132 Bayer, *Surinaamse arbeiders in Nederland*, 214-215.
- 133 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 216.
- 134 Bayer, *Surinaamse arbeiders in Nederland*, 87.
- 135 D. Pargas, *The quarters and the fields: Slave families in the non-cotton South (new perspectives on the history of the South)* (Gainesville 2010).
- 136 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 230-231.

Hoofdstuk 6 Migratie uit Suriname

- 1 Smith, 'Introduction. Europe's invisible migrants'.
- 2 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 242.
- 3 H. Ahmad Ali, *De Toescheidingsovereenkomst inzake nationaliteiten tussen Nederland en Suriname* (Den Haag 1998) 17.
- 4 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 223; Schuster, *Poortwachters over immigranten*; Ahmad Ali, *De Toescheidingsovereenkomst inzake nationaliteiten tussen Nederland en Suriname*.
- 5 Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*, 33; Ahmad Ali, *De Toescheidingsovereenkomst inzake nationaliteiten tussen Nederland en Suriname*, 15, noot 35; Van Amersfoort, 'Van William Kegge tot Ruud Gullit'.
- 6 Drees jr van DS '70; Regeringsverklaring 1971 kabinet Biesheuvel: HTK, 1971 (3-8-1971) 147; regeringsverklaring 1973 kabinet Den Uyl: HTK, 1972-1973 (28-5-1973) 1572; zie ook: Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, noot 136, pagina 224; Kamerstuk TK, 1971-1972, 11918 ondernummer 3.
- 7 Kamerstuk TK, 1971-1972, 11912 ondernummer 1, 2; memorie van toelichting, rijksbegroting hoofdstuk IV 1971; G. Oostindie en I. Klinkers, *Knellende Koninkrijksbanden. Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben, 1940-2000. Deel II: 1954-1975* (Amsterdam 2001).
- 8 Zie uitgebreid: Ahmad Ali, *De Toescheidingsovereenkomst inzake nationaliteiten tussen Nederland en Suriname*, 11-13.
- 9 Bosma, *Terug uit de koloniën*, 152; Schuster, "'De komst van nog meer rijksgenoten vervult mij zorg'".
- 10 Bosma, *Terug uit de koloniën*, 205-211.
- 11 F. Bovenkerk, 'Rasdiscriminatie bij misdaadverslaggeving in de pers', in: F. Bovenkerk (red.), *Omdat ze anders zijn: patronen van rasdiscriminatie in Nederland* (Meppel 1978) 119-135, 121.
- 12 Zie uitgebreider; Schuster, "'De komst van nog meer rijksgenoten vervult mij zorg'".
- 13 Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 133; Ahmad Ali, *De Toescheidingsovereenkomst inzake nationaliteiten tussen Nederland en Suriname*, 17.
- 14 Kamerstuk TK, 1970-1971, 10900 IV ondernummer 7; HTK, 1970-1971 (08-12-1970).
- 15 Schuster, "'De komst van nog meer rijksgenoten vervult mij zorg'".
- 16 Ahmad Ali, *De Toescheidingsovereenkomst inzake nationaliteiten tussen Nederland en Suriname*, 11. Kwantitatief materiaal: cbs, statline.
- 17 'Volgens nos-enquête: helft van Nederlanders voor autonoom Suriname', *de Volkskrant* (16-12-1971); 'Ons onbekende Suriname', *Algemeen Dagblad* (17-12-1971); 'Het slot van karakter', *De Tijd* (20-12-1971); 'Sterk

- karakter, zwak Suriname', *NRC* (20-12-1971).
- 18 NA, IND, inv. nr. 910, Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden 1975 ('s-Gravenhage 1975) nrs 132, 133 en 139.
- 19 Ahmad Ali, *De Toescheidingsovereenkomst inzake nationaliteiten tussen Nederland en Suriname*, 33-34; Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*; Schuster, "De komst van nog meer rijksgenoten vervult mij zorg"; Van Walsum, *De schaduw van de grens*, 72-75; S. Bonjour, *Grens en gezin*.
- 20 Bonjour, *Grens en gezin*, 129-132.
- 21 Bonjour, *Grens en gezin*, 132.
- 22 Bonjour, *Grens en gezin*, 132-134; zie ook: Ahmad Ali, *De Toescheidingsovereenkomst inzake nationaliteiten tussen Nederland en Suriname*; Schuster, *Poortwachters over immigranten*; Van Walsum, *De schaduw van de grens*, 76-77; Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*.
- 23 'Malaisestemming drijft Surinamers naar Nederland', *Het Vrije Volk* (4-1-1969).
- 24 Van Amersfoort, *Surinamers in de lage landen*; Van Amersfoort, 'Van William Kegge tot Ruud Gullit'.
- 25 'Half Suriname op de vlucht naar Nederland', *Elseviers Magazine*, 36:3 (12-1-1980) 38.
- 26 Zie bijvoorbeeld: Ahmad Ali, *De Toescheidingsovereenkomst inzake nationaliteiten tussen Nederland en Suriname*; Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*; Schuster, *Poortwachters over immigranten*; Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*; Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*.
- 27 Kamerstuk TK, 1970-1971, 11052 ondernummer 4, 2-3.
- 28 'PNP: Nederland wil strengere voorwaarden over terugkeer van Surinaamse studenten', *Het Parool* (30-9-1970).
- 29 'Suriname heeft dringend eigen intellect nodig', *Het Parool* (13-1-1970).
- 30 Kamerstuk TK, 1970-1971, 11052 ondernummer 4, 2-3.
- 31 Kamerstuk TK, 1970-1971, 11052, ondernummer 4, 3.
- 32 Kamerstuk TK, 1970-1971, 11052 ondernummer 4, 2.
- 33 Kamerstuk TK, 1970-1971, 11052 ondernummer 4, 2.
- 34 Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 136-139.
- 35 'Comité tegen onafhankelijkheid Suriname', *NRC* (14-12-1971).
- 36 'Felle betoging Surinamers', *NRC* (13-12-1971).
- 37 'Nieuw hulp voor Surinamers', *NRC* (9-1-1971).
- 38 'Boersma wil terugkerende Surinamers 2 mille schenken', *De Telegraaf* (26-2-1972).
- 39 'Gastarbeider wordt beter opgevangen dan Surinamer', *de Volkskrant* (29-4-1972).
- 40 'Boze Surinamers gooien ruiten KLM-kantoor in', *NRC* (16-8-1972).
- 41 Schuster, "De komst van nog meer rijksgenoten vervult mij zorg", 31; Bonjour, *Grens en gezin*, 128-132; Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*.
- 42 HTK, 1969-1970 (17-2-1970) 2287 - 2296; stemming: HTK, 1969-1970 (18-2-1970).
- 43 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 226.
- 44 Geciteerd in Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 144.
- 45 *de Volkskrant* (31-10-1972); *Het Parool* (31-10-1972).
- 46 'Minister van Agt: Surinaamse stroom moet ingedamd', *Het Parool* (20-12-1972).
- 47 'Surinamers', *Gooi- en Eemlander* (4-1-1972); 'Deskundigen oneens met bewindsman', *de Volkskrant* (21-12-1972); 'Onhoudbaar', *Amersfoortse Courant* (21-12-1972); 'Surinamers', *Gooi- en Eemlander* (21-12-1972); 'Meer vragen na 'racisme uitspraken' van Van Agt', *Het Parool* (22-12-1972); 'Van Agt wil de duivel met beelzebub uitdrijven', *NRC* (23-12-1972); 'Protesten tegen uitlatingen min Van Agt', *de Volkskrant* (28-12-1972); 'Van Agt blijft bij toelatingsregeling voor Surinamers', *Het Parool* (5-1-1973); 'Immigratie uit Suriname', *Nederlands Dagblad* (28-12-1972); 'Betere voorbereiding nodig', *Nieuwsblad van het Noorden* (3-1-1973).
- 48 'Minister van Agt: Surinaamse stroom moet ingedamd', *Het Parool* (20-12-1972).
- 49 Aanhangsel TK, 1972-1973, 517; 'Van Agt wil de duivel met beelzebub uitdrijven', *NRC* (23-12-1972); 'Immigratie uit Suriname', *Nederlands Dagblad* (28-12-1972).
- 50 'Surinamers', *Gooi- en Eemlander* (21-12-1972); 'Protesten tegen uitlatingen min. Van Agt', *de Volkskrant* (28-12-1972).
- 51 'Groep Surinamers dreigt met immigratie', *NRC* (2-12-1974).
- 52 'Half jaar geëist voor discriminatie jegens Surinamers', *NRC* (13-12-1974).
- 53 'Glimmerveen hoort voor hof een maand eisen', *Het Vrije Volk* (2-12-1975).
- 54 'Drees bouwde zijn redeneringen op kwalijke stereotypen', *Haagse Post* (28-9-1974).
- 55 'Surinaamse minister: Nederland te uitnodigend. "Help mee aan terugkeer van rijksgenoten"', *De Telegraaf* (14-8-1975).
- 56 NA, MICOS: H. van Doorn, Immigratie uit Suriname, brief gericht aan minister-president ter behandeling in de MICOS van 11-11-1975. inventarisnummer 15. Met dank aan de Leidse student Nik van Brink voor het aandragen van deze informatie.
- 57 'Twijfels Kamer aan effect verplicht visum Surinamers', *NRC* (27-8-1980).
- 58 'Surinaamse welzijnswerkers bang voor geweld', *NRC* (27-8-1980).

- 59 'Instelling visumplicht: uitstel van moeilijkheden', *NRC* (28-8-1980).
- 60 'Suriname boycot de visumplicht', *NRC* (29-8-1980).
- 61 'Intocht van Surinamers maandag aan banden', *Het Parool* (27-8-1980).
- 62 'Zij kwamen nog net op tijd; visumplicht wekt chaos' *Het Vrije Volk* (26-8-1980).
- 63 'Paniekgolf in Suriname bij bericht visumplicht', *Het Vrije Volk* (27-8-1980).
- 64 'Visumplicht voor mensen uit Suriname', *Het Vaderland* (27-8-1980).
- 65 'Rem op Surinamers noodzakelijk', *Algemeen Dagblad* (30-8-1980).
- 66 'Surinamers met visa mogen land toch niet in', *Algemeen Dagblad* (6-9-1980).
- 67 'Visumplicht Surinamers zal weinig uithalen', *de Volkskrant* (28-8-1980).
- 68 'Familiefabriek', *NRC* (30-8-1980).
- 69 Zie bijvoorbeeld: *Rapport van de adviescommissie inzake migratie van Surinamers en Antillianen* 1972; Bayer, *Surinaamse arbeiders in Nederland*, 15; Bovenkerk, 'De vlucht. Migratie in de jaren zeventig'.
- 70 Dit hoge aantal wordt verklaard door het feit dat alle artikelen gaan om retourmigratie: Surinamers willen naar 'huis'.
- 71 Het aantal onderzochte kranten en Kamerdebatten is vele malen groter dan hier is weergegeven. Niet alle debatten en kranten waren relevant voor dit onderzoek.
- 72 'Het beloofde Nederland', *Eindhovens Dagblad* (5-1-1972); 'Surinaams probleem', *Haarlems Dagblad* (6-1-1972) 'Minister van Agt: Surinaamse stroom moet ingedamd', *Het Parool* (20-12-1972); 'Deskundigen oneens met bewindsmann', *de Volkskrant* (21-12-1972); 'Onhoudbaar', *Amersfoortse Courant* (21-12-1972); 'Meer vragen na "racisme uitspraken" van Van Agt', *Het Parool* (22-12-1972); 'Van Agt wil de duivel met Beëlzebub uitdrijven', *NRC-Handelsblad* (23-12-1972); 'Immigratie uit Suriname', *Nederlands Dagblad* (28-12-1972). Zie ook Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 134.
- 73 'Surinaams probleem', *Haarlems Dagblad* (6-1-1972); 'Voorkomen dat ze er hier onder door gaan', *Haagsche Courant* (12-9-1974); 'Mogelijkheden voor opvang rijksgenoten zijn uiterst gering, *het binnenhof* (5-2-1975); 'Toestand explosief in Gliphoeve flats', *Het Parool* (23-5-1975); 'Stroom Surinamers anderhalf maal zo groot als vorig jaar', *Het Parool* (29-7-1975); 'Immigratie van 2000 rijksgenoten per maand', *De Telegraaf* (29-7-1975); 'Pandens voor huisvesting rijksgenoten', *Het Parool* (24-10-1975); "'Surinaamse immigratie kan na 25 november worden geordend'", *NRC* (5-11-1975); 'Stroom groter dan verwacht. Mogelijkheden tot opvang rijksgenoten raken op', *Het Parool* (12-11-1975); 'Koloniaal drama', *NRC* (12-11-1975); "Dit jaar 40.000 Surinamers in Nederland erbij", *NRC* (13-11-1975); "'De Javaan zal amok maken'", *De Telegraaf* (13 of 15-11-1975); 'KLM beperkt verkoop reizen uit Suriname', *NRC* (19-11-1975); 'Ook na 25 november toevloed Surinamers', *De Telegraaf* (13-11-1975); 'Den Uyl licht schrappen Suriname-vluchten toe', *Het Parool* (15-11-1975); 'Onafhankelijkheid in Bijlmer', *Het Parool* (25-11-1975); 'Wie wil de Surinaamse Nederlander hebben', *De Telegraaf* (29-11-1975).
- 74 'Onafhankelijkheid Suriname op ondeugdelijke motieven', *Trouw* (24-12-1971).
- 75 'Eigen toekomst', *de Volkskrant* (20-11-1971); 'Zoek maar een andere baas', *Het Vrije Volk* (24-12-1971); 'De west', *Haagsche Courant* (20-11-1971); 'Buitenlandse werknemers gaan probleem worden', *De Telegraaf* (13-11-1971); 'Het spreidingsbeleid werkt racisme in de hand', *De Tijd* (15-8-1975); 'Falend beleid', *Reformatorisch Dagblad* (6-8-1975); Den Uyl in: tros interview met de minister-president, op 27-9-1974, 23.00; 'bezwaar Arron weggenomen', *de Volkskrant* (1-10-1974); 'Suriname', *Nieuwsblad van het Noorden* (5-10-1974).
- 76 'Korte berichten uit het binnenland', *Zeeuws Nieuwsblad* (30-9-1974) 6; zie ook 'Minister van Agt: Surinaamse stroom moet ingedamd', *Het Parool* (20-12-1972).
- 77 tros interview met de minister-president op 27-9-1974, 23.00; zie ook: 'Bezwaar Arron weggenomen', *de Volkskrant* (1-10-1974); 'Suriname', *Nieuwsblad van het Noorden* (5-10-1974).
- 78 *De Telegraaf* (3-9-1974).
- 79 'Planmatige chaos', *De Waarheid* (13-9-1974).
- 80 'Het beloofde Nederland', *Eindhovens Dagblad* (5-1-1972); 'Bijstand aan Suriname?', *Het Parool* (4-1-1972).
- 81 'Voorkomen dat ze er hier onder door gaan', *Haagsche Courant* (12-9-1974).
- 82 'vvd: "Stroom Surinamers zal blijven"', *De Telegraaf* (28-10-1975) 6.
- 83 *HTK*, 1975-1976 (22-10-1975) 526.
- 84 "Het beloofde Nederland", *Eindhovens Dagblad* (5-1-1973); 'Te laat en te schrielt', *Utrechtsch Nieuwsblad* (3-10-1974); 'Van mensen die terugkomen verwacht ik veel inbreng', *Haagsche Courant* (25-9-1974); 'Neo-koloniaal valluik', *De waarheid* (14-9-1974); 'Van mensen die terugkomen verwacht ik veel inbreng', *Haagsche Courant* (25-9-1974); 'Kamerfractie vvd: toelatingsregeling Surinamers nodig', *Trouw* (11-9-1974); 'Voorkomen dat ze er hier onder door gaan', *Haagsche Courant* (12-9-1974); 'Pessimisme na Surinamegesprek', *Het Parool* (5-10-1974); 'Bij het scheiden van de markt (1)', *Trouw* (28-9-1974); 'Suriname', *Nieuwsblad van het Noorden* (5-10-1974); 'Dagblad De West: migratie-maatregelen zijn lapmiddelen', *Het Financieel Dagblad* (10-10-1974); 'Vliegtuigen ook vol terug naar Suriname', *Het Binnenhof* (3-9-1974); 'Surinamers zijn Nederlanders', *De Nieuwe Linie* (2-10-1974); 'Voorkomen dat er hier onder door gaan', *Haagsche Courant* (12-9-1974); 'Zoek maar een andere baas', *Het Vrije Volk* (24-12-1971); 'Palmbomen tussen de knotwilgen', *Panorama* (3-12-1971); 'Grondwet van Suriname wil 'verzoenen', *Het Parool* (28-10-1975) 4; 'Achter het Suri-

- name-beleid, *Het Parool* (22-10-1975) 2; 'Ware exodus van Surinamers naar Nederland', *Zeeuwisch Nieuwsblad* (22-8-1975) 2; 'Weerzien met rustig Suriname', *Het Parool* (28-10-1975) 17; HTK, 1975-1976 (21-10-1975) 470; HTK 1975-1976 (21-10-1975) 503; HTK, 1975-1976 (22-10-1975) 526; HTK, 1975-1976 (22-10-1975) 525; 'Uittocht' in: 'wie wil de Surinaamse Nederlander hebben', *De Telegraaf* (29-11-1975) 19; Suriname's weg naar 'fri', *Het Parool* (19-11-1975); 'Suriname reikt als gewoonlijk paspoorten uit; Suriname belet exodus Javanen', *De Telegraaf* (18-11-1975) 1 en 7; 'Kamer achter het Suriname-beleid', *Het Parool* (22-10-1975) 2; "De Javaan zal amok maken", *De Telegraaf* (13-11-1975) 5.
- 85 'Rotterdam en z'n Surinamers', *Het Vrije Volk* (16-8-1975).
- 86 'De herontdekking van A. de Kom. Wij slaven van Suriname', *Haagse Post* (1-12-1971); 'Surinamer wordt zwart gemaakt', *Algemeen Dagblad* (27-11-1971).
- 87 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 163, 292; G. Oostindie, 'Preludes to the exodus: Surinamers in the Netherlands 1667-1960s', in: G. Barna-Shute (red.), *Resistance and rebellion in Suriname, old and new* (Williamsburg 1990) 231-258.
- 88 HTK, 1975-1976 (22-10-1975) 525.
- 89 Schrover, *Om de meisjes, voor de meisjes*.
- 90 HTK, 1975-1976 (21 en 22-10-1975); HEK, 1975-1976 (28-10-1975); 'Wie wil de Surinaamse Nederlander hebben', *De Telegraaf* (29-11-1975); 'Surinaamse oppositie "onder protest" bij debat', *NRC* (22-10-1975); 'Onafhankelijkheid in Bijlmer', *Het Parool* (25-11-1975); 'Koloniaal drama', *NRC* (12-11-1975); 'Suriname, emoties en bedilzucht', *NRC* (10-11-1975); 'Weerzien met rustig Suriname', *Het Parool* (28-10-1975); 'Javanen pakken nu hun koffers', *De Telegraaf* (3-11-1975); 'Nederlanders blijven: zij worden Surinamer', *De Telegraaf* (8-11-1975); 'Remigratie niet uit ontwikkelingshulp', *Het Parool* (22-11-1975); 'Nederlander blijven of Surinamer worden?', *NRC* (21-11-1975); 'Surinamers in Bijlmer vieren enthousiast feest', *NRC* (25-11-1975); 'Triest gestemde Javanen hebben het vooral koud', *NRC* (26-11-1975); 'Tweede Kamer stelt Suriname geen voorwaarden', *Het Parool* (24-10-1975); 'Wie wil de Surinaamse Nederlander hebben', *De Telegraaf* (29-11-1975).
- 91 HTK, 1975-1976 (21-10-1975) 488; HTK, 1975-1976 (22-10-1975) 544.
- 92 HTK 1975-1976 (21-10-1975) 503.
- 93 Coppes, HTK 1975-1976 (22-10-1975) 523.
- 94 HEK, 1975-1976 (28-10-1975) 51.
- 95 HTK, 1975-1976 (22-10-1975) 540.
- 96 HTK, 1975-76 (21-10-1975) 493, zie ook: HTK 1975-1976 (22-10-1975) 531, 535, 543, 526.
- 97 'Wie wil de Surinaamse Nederlander hebben', *De Telegraaf* (29-11-1975) 19.
- 98 Het aantal onderzochte kranten en Kamerdebatten is vele malen groter dan hier is weergegeven. Niet alle debatten en kranten waren relevant voor dit onderzoek.
- 99 'Drees bouwt zijn redenering op kwalijke stereotypen', *Haagse Post* (28-9-1974); zie ook bijvoorbeeld: 'Nederland ziet Surinamers door vergroot glas', *NRC Handelsblad* (12-10-1974).
- 100 'Vliegtuigen ook vol terug naar Suriname', *Het Binnenhof* (3-9-1974).
- 101 'Werkloosheid onder Surinamers in ons land valt mee', *Trouw* (17-10-1974).
- 102 'Vrees rond komst Surinamers', *de Volkskrant* (5-10-1974).
- 103 Kamerstuk TK, 1971-1972, 11912 ondernummer 1, Verslag van de besprekingen, die in het kader van de tweejaarlijkse ontmoetingen tussen de drie Parlementen van het Koninkrijk in juni 1972 in Nederland zijn gevoerd door de leden van de Staten-Generaal met delegaties van de Staten van Suriname en de Staten van de Nederlandse Antillen.
- 104 HTK, 1971-1972 (18-11-1971) 1194.
- 105 33x tussen 1973 en 1980. Dit werd zonder uitzondering door communistische parlementariërs belangrijk gemaakt. Zie bijvoorbeeld: HTK, 1975-1976 (31-5-1976) 1068; HTK 1979-1980 (11-9-1980) 6295.
- 106 Van Zeil (KVP): HTK, 1975-1976 (21-10-1975) 484; 'Suriname loopt leeg', *Nederlands Dagblad* (29-11-1979); 'Van plannen kun je niet eten', *Nieuwsnet* (15-12-1979).
- 107 'Toekomst Suriname ziet er niet vrolijk uit', *NRC* (29-11-1974); zie ook 'Van plannen kun je niet eten', *Nieuwsnet* (15-12-1979).
- 108 HTK, 1971-1972 (18-11-1971) 1207.
- 109 'Remigratie Surinamers ieders belang', *NRC* (18-7-1975).
- 110 'Drees, de Surinaamse immigranten en de morele verantwoordelijkheid', *Radikaal* (16-10-1974).
- 111 Beleid Beschouwd. Samengesteld door de Rijksvoorlichtingsdienst, nr. 4026 (13-2-1980); nr. 4371 (19-5-1981); nr. 3216 (24-5-1976).
- 112 HTK, 1975-1976, 14048 nr1, overeenkomst tussen het koninkrijk der Nederlanden en de republiek Suriname inzake het verblijf en de vestiging van wederzijdse onderdanen (25-11-1975) 2; 'Massale intocht van Surinamers', *de Volkskrant* (18-10-1979); 'Nederland is zelf schuld aan stroom van Surinamers', *Het Binnenhof* (25-10-1979); *Rapport van de adviescommissie inzake migratie van Surinamers en Antillianen*
- 113 HTK, 1971-1972 (18-11-1971) 1210; HTK, 1971-1972 (18-11-1971) 119.
- 114 HTK, 1971-1972 (18-11-1971) 1210; zie ook: 'De drab van Drees', *De Waarheid* (16-10-1974).
- 115 E. de Vries, *Suriname na de binnenlandse oorlog* (Amsterdam 2005); W. Hoogbergen en D. Kruijt, *De oorlog*

- van de sergeanten: *Surinaamse militairen in de politiek* (Amsterdam 2005).
- 116 'Nieuwe vluchtroute omzeilt wachttijden Surinamers komen via Londen naar ons land', *De Telegraaf* (7-9-1987).
- 117 'Beter hier zelfmoord plegen', *Het Vrije Volk* (13-9-1985).
- 118 'Geen asiël voor 37 Surinamers', *Het Vrije Volk* (24-2-1986).
- 119 'Asiëlzoekers moeten terug naar Suriname', *Het Vrije Volk* (24-7-1986).
- 120 Walaardt, *Geruisloos inwilligen*.
- 121 'Suriname "in control"', *The Guardian* (17-12-1986)
- 122 'Suriname massacre', *The Guardian* (29-12-1986)
- 123 'Vluchtelingen?', *De Telegraaf* (27-9-1988).
- 124 'Jongeren betogen nu ook tegen regime. Onze grens open voor Surinamers', *De Telegraaf* (19-2-1987).
- 125 'Steunpunt Surinaamse asiëlzoekers geopend', *Het Vrije Volk* (23-11-1987).
- 126 'Zelfmoord', *De Telegraaf* (11-11-1988).
- 127 Van Eijl, *Tussenland*.
- 128 Bovenkerk, 'Rasdiscriminatie bij misdaadverslaggeving in de pers'.
- 129 Schusters, *Poortwachters over immigranten*, 119-132; zie ook Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 206-222.
- 130 'Daders snel gepakt. Steekpartijen in Rotterdam', *Nieuwe Leidsche Courant* (5-4-1965).
- 131 Aanhangsel TK, 1964-1965, 179 (25-1-1965).
- 132 'Surinamers pleegden 20 diefstallen. Geraffineerde methode van auto-inbrekers', *Nieuwe Leidsche Courant* (18-5-1965).
- 133 'Zes jaar geëist voor doodsteken vriendin. Raadsman: crime passionnel', *Nieuwe Leidsche Courant* (25-4-1968).
- 134 *Amigoe di Curacao* (27-11-1971).
- 135 *Nieuwsblad van het Noorden* (26-4-1974).
- 136 Bayer, *Surinaamse arbeiders in Nederland* (Assen 1965).
- 137 'Beraad over misdaden in Amsterdam', *Nieuwe Leidsche Courant* (19-8-1968).
- 138 Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 128-135.
- 139 P. van Gelder, 'Vriendjes en pooiers, wakaman en loverboys: nieuwe vormen van Pooierschap', in: I. Hoving, H. Dibbits en M. Schrover (red.), *Cultuur en migratie in Nederland. Veranderingen van het alledaagse 1950-2000* (Den Haag 2005) 273-302.
- 140 'Rechtbank ontrafelt marihuanazaak', *Het Parool* (25-8-1961) 5.
- 141 L. Esmijer en M. Luning, 'Surinamers in de ogen van de Amsterdamse politie', in: F. Bovenkerk (red.), *Omdat zij anders zijn: patronen van rasdiscriminatie in Nederland* (Meppel 1978), 136-165; *De Waarheid* (3-6-1982).
- 142 F. Vermeulen, *The immigrant organising process. Turkish organisations in Amsterdam and Berlin and Surinamese organisations in Amsterdam 1960-2000* (Amsterdam 2006).
- 143 'Opvang Surinaamse verslaafden zonder aantoonbaar succes', *Het Vrije Volk* (2-5-1977).
- 144 'Voorlichting toekomstige woonbuurt verslaafden', *nrc Handelsblad* (9-5-1979). 12 artikelen in *De Telegraaf* en *nrc Handelsblad*.
- 145 'Trots', *Nieuwsblad van het Noorden* (20-4-1979).
- 146 'Surinaamse junkies en de stem des volks', *nrc Handelsblad* (26-5-1979).
- 147 'Verslaafden willen geen onderdak in wisselpanden', *nrc Handelsblad* (8-6-1979).
- 148 C. Quispel, "'Toekomst te huur". Migratie, etniciteit en stigmatisering: de Robert Taylor Homes in Chicago en de Bijlmermeer in Amsterdam', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 7:1 (2010) 88-109, 89-90.
- 149 'Protest tegen krakers in flat Gliphoeve II', *Het Parool* (15-7-1975); Quispel, "'Toekomst te huur"', 88-109.
- 150 'Huurstaking tegen krakers. Gliphoeve II nieuw getto in Bijlmer?', *Het Vrije Volk* (14-7-1975)
- 151 'Bijlmer, een blunder', *Leidsche Courant* (28-11-1970).
- 152 'Toestand explosief in Gliphoeve flats', *Het Parool* (23-5-1975).
- 153 'Mensen uit Gliphoeveflats de dupe van rechtse media', *De Waarheid* (2-8-1975).
- 154 'Nota over Surinaamse leefwijze', *De Telegraaf* (28-10-1978).
- 155 'Bijlmermeer: ons eerste getto', *Het Vrije Volk* (17-10-1970).
- 156 'Bijlmermeer: ons eerste getto', *Het Vrije Volk* (17-10-1970).
- 157 'Rellen in de Bijlmer. Wéér 'n stap naar het einde', *Het Vrije Volk* (6-9-1975).
- 158 'Surinaamse remigratie hersenschim. Bijlmerexpres draait nog steeds op volle toeren', *De Telegraaf* (14-4-1979).
- 159 'Er is nog hoop voor Blákka Foto', *Leidsche courant* (17-12-1987). Zie ook: 'Getto-beeld', *De Waarheid* (8-2-1975); 'Gliphoeve: ghetto voor ontheemde Surinamers', *Haagsche Courant* (31-5-1975); 'Surinaamse stemmen uit de Bijlmer', *De Waarheid* (2-8-1975); 'Slopen alleen kan beruchte stadswijk niet redden. Bewoners zijn Bijlmer spuugzat', *De Telegraaf* (31-1-1990).

- 160 Quispel, "Toekomst te huur", 90, 103-108.
- 161 'Wie wil de Surinaamse Nederlander hebben?', *De Telegraaf* (29-11-1975).
- 162 J. Kardux, 'Monuments of the black Atlantic. Slavery memorials in the United States and the Netherlands', in: H. Raphael-Hernandez, *Blackening Europe. The African American presence* (New York en Londen 2004) 87-105.
- 163 Oostindie, *Slavernij, canon en trauma*, 9.
- 164 Van Vugt, Wetenschappers over ... Afro-Surinamers en -Antillianen, 82-83.
- 165 'Surinamers vierden afschaffing slavernij', *De Waarheid* (3-7-1961).
- 166 'Erger dan de Amerikanen', *Het Vrije Volk* (30-9-1970).
- 167 'Herdenking van afschaffing slavernij werd indrukwekkende demonstratie', *Het Vrije Volk* (2-7-1971).
- 168 'Surinamers eisen 500 miljoen van A.B.N.', *De Tijd* (24-10-1972).
- 169 J. Withuis *Erkenning, Van oorlogstrauma naar klaagcultuur* (Amsterdam 2002).
- 170 R. Wilson, *The politics of truth and reconciliation in South-Africa. Legitimizing the Post-Apartheid State* (Cambridge 2001); A. Norval, 'Memory, identity and the (im) possibility of reconciliation: The work of the Truth and Reconciliation Commission in South Africa', *Constellations* 5: 2 (1998) 250-265.
- 171 G. Oostindie (red.), *Het verleden onder ogen, herdenking van de slavernij* (Amsterdam 1999) 11; Oostindie, *Slavernij, canon en trauma*, 7.
- 172 G. Oostindie, 'Slavernij, canon en trauma: debatten en dilemma's', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 121:1 (2008) 4-21.
- 173 'Slavernij heeft de Surinaamse gemeenschap sterk beïnvloed', *Het Parool* (12-5-1999).
- 174 L. Sansone, *Schitteren in de schaduw: overlevingsstrategieën, subcultuur en etniciteit van Creoolse jongeren uit de lagere klasse in Amsterdam 1981-1990* (Amsterdam 1992) 224, 11.
- 175 Emmer, *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850*, 17-27.
- 176 'Achterstallig loon van eeuwen. Slavernij', *Trouw* (20-4-2002); 'De zware last van de slavernij', *Brabants Dagblad* (5-8-2000).
- 177 B. Biekman, *Petitie. Sporen van slavernij*, 3-4; B. Biekman en M. Dors, *Brief aan de leden van de vaste 2^e Kamercommissie binnenlandse zaken (22-9-1998)*: <http://www.platformslavernijmonument.nl/images/sophiedela.pdf>.
- 178 B. Biekman, *Petitie. Sporen van slavernij*, 3; <http://www.platformslavernijmonument.nl/images/sophiedela.pdf>.
- 179 Bestuur Sophiedela, "*Brief aan sophiedela sympatisanten betreffende minderheden-debat en rootsynergy weekend*" (30-10-1998) 1.
- 180 Bestuur Sophiedela, "*Brief aan sophiedela sympatisanten*", 2.
- 181 НТК, 1997-1998 (25-8-1998) 6234.
- 182 НТК, 1998-1999 (29-9-1998) 7-275.
- 183 B. Biekman, *Gedenboek realisatie van het Nationaal Monument Nederlands Slavernijverleden: met de menselijke waardigheid voor ogen* (Amsterdam 2002) 15.
- 184 *Convenant inzake de totstandkoming van het Nationaal Monument Slavernijverleden tussen de staat der Nederlanden en de gemeente Amsterdam (1-7-2000)*: <http://www.platformslavernijmonument.nl/docs/convenantmonumentversie6.pdf>.
- 185 G. Oostindie, H. Schulte Nordholt en F. Steijlen, *Postkoloniale monumenten van Nederland* (Leiden 2011).
- 186 Er verschenen 89 krantenberichten tussen 1-7-2002 en 8-7-2002.
- 187 'Surinamers als "slaven" achter hek bij monument', *Rotterdams Dagblad*, (2-7-2002); 'Weer hekken, blanke meesters en verraders', *Het Parool* (2-7-2002). Zie ook: 'Verborgten slaven bestaan nog altijd', *de Volkskrant* (2-7-2002); 'Dit is moderne slavernij', *BN/DeStem* (2-7-2002).
- 188 НТК, 2001-2002 (2-7-2002) 5238-5240.
- 189 'Trots', *Nieuwsblad van het Noorden* (20-4-1979).
- 190 D. Hondius, *Gemengde huwelijken, gemengde gevoelens. Hoe Nederland omgaat met etnisch en religieus verschil* (Den Haag 2001).
- 191 'Weet u wel waaraan u begint? Het gemengde huwelijk', *Het Parool* (11-8-1998).
- 192 'De nieuwe kijk op liefde', *Het Parool* (27-7-2001); Hondius, 'Huidskleur onbelangrijk?', 234-275.
- 193 R. Alba en V. Nee, *Remaking the American mainstream. Assimilation and contemporary immigration* (Cambridge 2003); Lucassen en Laarman, 'Immigration, intermarriage', 52-68.
- 194 Interviews door Dienke Hondius: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Geluidsdocument BG GC6/385-493, Interviews voor het proefschrift van Hondius, *Gemengde huwelijken, gemengde gevoelens* (signatuur 2003/323).
- 195 'Gemengde relaties. Liefde in zwart wit?', *Full Color* 1:2 (1991) 30-31, 31; 'De nieuwe kijk op liefde', *Het Parool* (27-7-2001); Nederveen Pieterse, *White on black*.
- 196 'De nieuwe kijk op liefde', *Het Parool* (27-7-2001).
- 197 'De nieuwe kijk op liefde', *Het Parool* (27-7-2001).
- 198 http://forum.viva.nl/list_messages/10325; 'Weet u wel waaraan u begint? Het gemengde huwelijk'; www.

- weerwoord.nl/weerwoord/viewtopic.php?t=4543&highlight; 'In elke zwarte zit de religie van de negers', *de Volkskrant*.
- 199 Zie ook: W. Wilson, *When work disappears. The world of the new urban poor* (New York 1996) 87-110.
- 200 'Blank en zwart', *Haagse Post* (24-1-1981) 42-49.
- 201 'Blank en zwart', *Haagse Post* (24-1-1981) 42-49, 45.
- 202 D. de Rooij, "'Ze is mooi, maar zwart.' De relatie tussen schoonheid en huidskleur bij Afro-Surinaamse jonge vrouwen', *Oso: Tijdschrift voor Surinamistiek* 24: 1 (2005) 136-149, 143.
- 203 Zie voor literatuur over de vs en de Cariben: K. Russel e.a., *The color complex. The politics of skin color among African Americans* (New York 1993); L. Young, 'Racializing femininity', in: J. Arthus en J. Grimshaw (red.), *Women's bodies. Discipline and transgression* (Londen 1999) 67-90; K. Kempadoo, *Sexing the Caribbean. Gender, race and sexual labor* (Oxon en New York 2004). Zie voor Afro-Surinaamse migranten in Nederland: Van Niekerk, 'De krekkel en de mier', 187-188; De Rooij, "'Ze is mooi, maar zwart'", 140-141; Hondius, 'Huidskleur onbelangrijk?', 237, 239, m.n. noot 11 en 12; S. Jones, *Met vlag en rimpel. Surinamers over Nederland* (Utrecht and Antwerpen 2004) 91.
- 204 Van Niekerk, 'De krekkel en de mier', 188. Zij hield haar interviews in de periode 1994-1996.
- 205 R. Gowricharn, 'Normbeelden als structuurprincipe', *Oso: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 24 (2005) 66-81.
- 206 Oostindie, *Slavernij, canon en trauma*.
- 207 "'Die blonde gaat er met onze man vandoor'", *Onze Wereld* 40:9 (1997) 14-21; 'Het huwelijk een smelt-pot', *de Volkskrant* (23-3-1996); <http://www.waterkant.net/suriname/2007/01/15/gemengd-huwelijk/> (6-12-2007).
- 208 S. Zebroski, 'Black-white intermarriages: The racial and gender dynamics of support and opposition', *Journal of Black Studies* 30:1 (1999) 123-132.
- 209 "'Die blonde gaat er met onze man vandoor'", *Onze Wereld* 40:9 (1997) 14-21.
- 210 Kardux, 'Monuments of the black Atlantic; H. Raphael-Hernandez, 'Introduction: making the African American experience primary', in: H. Raphael-Hernandez (red.), *Blackening Europe. The African American presence* (New York en Londen 2004) 1-12.
- 211 'Kleurenblind Nederland telt steeds meer gemengde relaties', *Elsevier* 51:19 (1991) 26-35, 32; 'Surinaamse vrouwen over Elisabeth Samson. Gemengde gevoelens rond een gemengd huwelijk', *Alerta. Het andere nieuws over Latijns-Amerika en de Cariben* 23:239 (1997) 17-18, 18; www.waterkant.net/suriname/forum/viewtopic.php?id=98; "'Weet u wel waaraan u begint?' Het gemengde huwelijk", *Het Parool* (11-8-1998); J. Wijne, 'Liefde overwint niet alles', *HN* 55:28 (1999) 22-23, 23; "'Die blonde gaat er met onze man vandoor'"; 'De nieuwe kijk op liefde', *Het Parool* (27-7-2001).
- 212 M. Diederichs, *Wie geschoren wordt moet stil zitten. De omgang van Nederlandse meisjes met Duitse militairen* (Amsterdam 2006); Zebroski, 'Black-White Intermarriages'.
- 213 "'Weet u wel waaraan u begint? Het gemengde huwelijk'", *Het Parool* (11-8-1998).
- 214 Zebroski, 'Black-White Intermarriages'; Diederichs, *Wie geschoren wordt moet stil zitten*.
- 215 'Onzichtbaarheid', *Hindorama* 4:3 (2003) 3; C. Choenni, 'Schaduwzijde van de Hindostaanse emancipatie. De balans is zoek', *Hindorama* 5:5 (2004) 12-14; Van Niekerk, *De krekkel en de mier*, 198-199; Choenni, *Integratie Hindostani Stijl?*.
- 216 Choenni, *Integratie Hindostani stijl?*, 22.
- 217 'Hindoestanen in Nederland. Portret van een succesvolle minderheid', *Elsevier* (1992).
- 218 'Van onderdanigheid naar assertiviteit', *Hindorama* 1:3 (2000) 3.
- 219 Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 125-126; Van Niekerk, *De krekkel en de mier*, 1-3; Choenni, *Integratie Hindostani stijl?*, 26.
- 220 'Kalkattiyān ke yad men...', *Aisa Samachar* 4:3 (1978) 10-12, 11.
- 221 *Aisa Samachar* 4:4 (1978) 35; *Aisa Samachar* 14:1 (1988) 26; 'Hindoestanen op zoek naar hun wortels in India', *Hindorama* 1:3 (2000) 27; S. Hira, *Terug naar Uttar Pradesh. Op zoek naar de wortels van Surinaamse hindostanen* (Den Haag 2000); Bal en Sinha-Kerkhoff, 'Hindostaanse Surinamers en India'; Bal en Sinha-Kerkhoff, 'Eternal call of the Ganga'; R. Gowricharn, 'De duurzaamheid van het transnationalisme: de tweede generatie Hindostanen in Nederland', *Migrantenstudies* 20: 4 (2004) 252-268; R. Gowricharn, *Etniciteit en transnationalisme van Surinaamse Hindoestanen* (Den Haag 2008); Choenni, *Integratie Hindostani Stijl?*.
- 222 S. Neuerburg, *Een rijke erfenis. De invloed van het Surinaams en Indiaas verleden op de etnische identiteit van Surinaams-Hindoestanen in Nederland* (Scriptie Instituut voor Geschiedenis Universiteit Leiden, Leiden 2006); Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*, 130-131.
- 223 Nederlandse dagbladen: Lexis Nexis, zoektermen Hindo(e)staan/ Hindo(e)staans/ Hindo(e)stanen Indo-Surinaamse tijdschriften uitgegeven in Nederland: *Hindorama*, *Aisa Samachar*.
- 224 S. Verstappen, *Jong in Dollywood: Hindostaanse jongeren en Indiase films* (Amsterdam 2005); N. Warikoo, 'Gender and ethnic identity among second-generation Indo-Caribbeans', *Ethnic and Racial Studies* 28: 5 (2005) 803-831.

- 225 Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*, 131.
- 226 'Hindoestaanse gemeenschap verankerd in Schilderswijk', *Haagsche Courant* (29-6-2004).
- 227 Kamerstuk TK, 2004-2005, 29800 VI (11-5-2005); M. Garssen, J. Hoogenboezem en A. Kerkhof, 'Zelfdoding onder Nederlandse Surinamers naar etniciteit', *Tijdschrift voor Psychiatrie* 49: 6 (2007) 373-381.
- 228 'Een goed gesprek over zelfmoord', Radio Nederland Wereldomroep (8-10-2011), <http://www.rnw.nl/nederlands/article/een-goed-gesprek-over-zelfmoord>.
- 229 www.overheid.nl.
- 230 Aanhangsel TK, 2009-2010, 244.
- 231 Van Niekerk, 'De krekel en de mier', 198.
- 232 'Jonge Hindoestaan wil verandering', *Trouw* (28-7-2003).
- 233 'Oosterse bruidsjurken bij Paul Kruger', *Algemeen Dagblad* (4-6-2011).
- 234 Zie bijvoorbeeld: 'Hindostanen integreren geruisloos', *Trouw* (18-6-2011); 'Altijd die moslims. Maar wie heeft het over ons?', *NRC* (21-3-2011); 'Ook Hindoestanen zitten met pijnlijk verleden', *Trouw* (20-5-2008).
- 235 Van Niekerk, 'De krekel en de mier', 198.
- 236 Van Niekerk, 'De krekel en de mier', 198-199.
- 237 Zie onder vele andere: Exodus: Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*; Niekerk, 'De krekel en de mier', 62; Bosma, *Terug uit de koloniën*, 151. Stroom: Bonjour, *Grens en gezin*, 129-130.

Hoofdstuk 7 Migratie uit de Antillen

- 1 Kamerstuk TK, 1971-1972, 11912 ondernummer 1, 10.
- 2 Gezocht in www.statengeneraaldigitaal.nl en kranten.kb.nl. Deze empirische bevindingen werden bevestigd door onderzoek van Oostindie.
- 3 Van Welie, 'Patterns of slave trading and slavery in the Dutch colonial world', 171.
- 4 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 56-62.
- 5 Oostindie, *Het paradijs overzee*; L. Dalhuisen, R. Donk, R. Hoeft en F. Steegh, *Geschiedenis van de Antillen* (Zutphen 2009) 26-27.
- 6 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 35.
- 7 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 54.
- 8 Janse, *De afschaffers*, 88; Dalhuisen, et al., *Geschiedenis van de Antillen*, 56-57.
- 9 Van Hoëvell, *Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet*, VIII.
- 10 W. Klooster en G. Oostindie (red.), *Curaçao in the age of revolutions, 1795-1800* (Leiden 2011), 9.
- 11 Klooster en Oostindie (red.), *Curaçao*, 5-6.
- 12 Klooster en Oostindie (red.), *Curaçao*, 8.
- 13 J. Hartog, *Tula: verlangen naar vrijheid* (Aruba 1973) 100-104.
- 14 Hartog, *Tula*, 105-111.
- 15 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 55-56.
- 16 Van den Doel, *Zo ver de wereld strekt*, 67.
- 17 H. van Kol, *Naar de Antillen en Venezuela* (Leiden 1904) 538, 542.
- 18 Van Kol, *Naar de Antillen en Venezuela* 549.
- 19 G. Oostindie, *Het Koninkrijk in de Caraïben. Een korte geschiedenis van het Nederlandse dekolonisatiebeleid, 1940-2000* (Amsterdam 2001) 31; L. van der Horst, *Wereldoorlog in de West: Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba, 1940-1945* (Hilversum 2004) 45-46.
- 20 Dalhuisen, et al., *Geschiedenis van de Antillen*, 124-125.
- 21 Oostindie, *Het paradijs overzee*, 22; <http://kranten.kb.nl>.
- 22 Oostindie et al., *In het land van de overheersers*, 133-166.
- 23 Bosma, *Terug uit de koloniën*, 318-320; Dalhuisen, et al., *Geschiedenis van de Antillen*.
- 24 Zie voor uitgebreide beschrijving van de debatten: Oostindie, *Het Koninkrijk in de Caraïben*, 35-47.
- 25 Oostindie, *Het Koninkrijk in de Caraïben*, 55.
- 26 НТК, 1968-1969 (3-6-1969) 2991-3037; Zie bijvoorbeeld: 'Den Haag gelast operatie in Caribisch gebied', *De Waarheid* (22-3-1969).
- 27 Oostindie, *Het Koninkrijk in de Caraïben*, 89-91; Zie ook hoofdstuk zes.
- 28 Oostindie, *Het Koninkrijk in de Caraïben*, 98-131.
- 29 Oostindie, *Het Koninkrijk in de Caraïben*, 173.
- 30 Oostindie, *Het Koninkrijk in de Caraïben*, 173, 180-184.
- 31 W. Koot, *De omvang, richting en samenstelling van de Antilliaanse emigratie. Onderzoek naar oorzaken en gevolgen van de migratie van Surinamers en Antillianen naar Nederland – rapport nr. 8* (Amsterdam 1977) 50; Dalhuisen, et al., *Geschiedenis van de Antillen*, 166-173.
- 32 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 271-274.
- 33 Zie hoofdstuk zes.
- 34 НТК, 1963-1964 (19-2-1964) 1395, geciteerd in Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 275.

- 35 Zie ook Schuster, “De komst van nog meer rijksgenoten vervult mij zorg”; Oostindie, *Het Koninkrijk in de Caraïben*; Oostindie en Klinkers, *Knellende Koninkrijksbanden*.
- 36 I. Amesz, F. Steijlen en H. Vermeulen, *Andere Antillianen. Carrières van laaggeschoolde Antilliaanse jongeren in een grote stad* (Amsterdam 1989) 10.
- 37 Bosma, *Terug uit de koloniën*, 115-117.
- 38 HEK, 1967-1968 (16-1-1968) 219.
- 39 HEK, 1968-1969 (15-4-1969) 491.
- 40 ‘Demonstranten bekogelen Antillenhuis met stenen’, *Het Vaderland* (2-6-1969); zie ook ‘Antillen-rel: Raadslid stelt vragen over politie-optreden’, *Haagse Courant* (7-6-1969); ‘Burgemeester Marijnen over rel bij Antillen: politieoptreden op 1 juni was juist’, *Haagse Courant* (16-6-1969).
- 41 ‘Politie chargeert protestmars uiten. Demonstranten bekogelen Antillenhuis met stenen’, *Het Vaderland* (2-6-1969); ‘Harde charge en schermutselingen na protestmars naar Antillenhuis’, *Haagse Courant* (2-6-1969) 5; ‘Politie oorzaak Haagse rellen’, *Het Vrije Volk* (5-6-1969); ‘Burgemeester Marijnen over rel bij Antillen: politieoptreden op 1 juni was juist: Politieoptreden op 1 juni was juist’, *Haagsche Courant* (16-6-1969) 5.
- 42 HEK, 1962-1963 (17-4-1963) 294.
- 43 HEK, 1961-1962 (10-7-1962) 2343.
- 44 Kamerstuk TK, 1970-1971, 10900 XVI ondernummer 2, 27; zie ook: Kamerstuk TK, 1965-1966, 8300 XVI ondernummer 10, 25.
- 45 Aanhangsel TK, 1970-1971, nummer 690, 1385.
- 46 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 277-278.
- 47 Kamerstuk EK, 1969-1970, 10300 IV ondernummer 108b, 2.
- 48 HTK, 1968-1969 (5-12-1968) A2.
- 49 N=24 artikelen.
- 50 www.statengeneraaldigitaal.nl.
- 51 ‘P. Broerse, eigenaar van Caramella: “mijn dancing dicht door kleurlingen”, *Het Parool* (17-8-1964); ‘Portiers tegen kleurlingen. Gevecht ging vooraf aan weren negers’, *Het Parool* (13-8-1964); ‘Aparte normen’, *Het Vrije Volk* (19-8-1964); ‘Apartheidspolitiek’ in Amsterdam. Kleurlingen toegang tot twee dancings ontzegd’, *Het Vrije Volk* (18-8-1964); ingezonden brief, *Het Vrije Volk* (29-8-1964).
- 52 ‘Apartheidspolitiek’ in Amsterdam. Kleurlingen toegang tot twee dancings ontzegd’, *Het Vrije Volk* (18-8-1964).
- 53 ‘Apartheidspolitiek’ in Amsterdam. Kleurlingen toegang tot twee dancings ontzegd’, *Het Vrije Volk* (18-8-1964).
- 54 Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 143-144.
- 55 Kamerstuk TK, 1971-1972, 11569 ondernummer 2, 2.
- 56 Van Vugt, Wetenschappers over ... Afro-Surinamers en -Antillianen, 116.
- 57 J. With, *Rassenvoorkeur bij partnerkeuze. Een onderzoek over gemengde relaties c.q. huwelijken van Nederlanders en Surinamers of Antillianen in de steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht* (Utrecht 1981); C. Kool, *Bevolkingsprognose allochtonen in Nederland ; Dl. 2: Surinamers en Antillianen* (Rijswijk 1982); Centraal Bureau voor de Statistiek, *De leefsituatie van Surinamers en Antillianen in Nederland 1985* (Den Haag 1986-1988); Y. Brouwers, *Segregatie op trapniveau: een onderzoek naar het woonspreidingspatroon van Mediteranen, Surinamers en Antillianen in Amsterdam* (Amsterdam 1985); Oostindie en Maduro, *In het land van de overheersers*; W. van Hoorn, ‘Het kindertal van Surinamers en Antillianen in Nederland’, *Maandstatistiek van de bevolking* 36:1 (1988) 18-21; R. Klein, *Surinaamse en Antilliaanse werkers in de Amsterdamse drugshulpverlening: een onderzoek* (Amsterdam 1989); Van Vugt, Wetenschappers over ... Afro-Surinamers en -Antillianen.
- 58 Van Vugt, Wetenschappers over ... Afro-Surinamers en -Antillianen, 94-116.
- 59 Zoals beschreven in hoofdstuk zes.
- 60 Kamerstuk TK, 1971-1972 11912 ondernummer 1, 14.
- 61 Kamerstuk TK, 1971-1972 11912 ondernummer 1, 10.
- 62 ‘Immigratiebeleid moet anders’, *NRC Handelsblad* (6-12-1974).
- 63 ‘Nederland ziet Surinamers door vergroot glas’, *NRC Handelsblad* (12-10-1974).
- 64 ‘Geen gezinnen’, *Amigoe di Curacao* (26-10-1974).
- 65 30 artikelen. Bijvoorbeeld: ‘Tien procent Antillianen is in Nederland’, *Leidsch Dagblad* (16-2-1978); ‘Campagne om toenemende stroom Antillianen te beperken’, *Leidsch Dagblad* (28-9-1978); ‘Stroom Antillianen niet zo groot. Minister bespreekt opvang van Antillianen’, *Leidse Courant* (24-10-1978); ‘Van der Stee: elke band met de Antillen is mogelijk’, *Provinciale Zeeuwse Courant* (9-11-1978).
- 66 ‘Steeds meer Antillianen nemen de wijk naar Nederland’, *De Telegraaf* (7-10-1978).
- 67 ‘Wilde immigratie’, *Haarlems Dagblad* (28-9-1978); ‘Antillianen goed voorlichten over Nederland’, *Amersfoortse Courant* (13-10-1978); zie ook ‘Nog veel vragen over onafhankelijkheid’, *Elseviers Magazine* (28-10-1978).
- 68 8 artikelen, zie bijvoorbeeld: ‘De exodus van de Antillen maakt voorlichting overbodig’, *Provinciale Zeeuwse Courant* (7-10-1978).

- 69 'Antillianen blijven thuis', *Nieuwe Leidsche Courant* (19-12-1979). Vergelijkbaar: 'Geen Antillianenstroom naar Nederland', *Nederlands Dagblad* (29-12-1979). Zie ook: 'Leerkrachten vertrekken', *Leidsch Dagblad* (23-5-1970); 'Uittocht bewoners Antillen', *Leidsch Dagblad* (7-10-1978).
- 70 'Eldred Maduro verrast door Antilliaans kabinetscrisis', *De Telegraaf* (19-12-1975).
- 71 'Mistgordijn rondom 'invasie' Antillianen', *NRC Handelsblad* (6-10-1978).
- 72 'Massale vlucht van teleurgestelde Antillianen naar ons land', *Elsevier Magazine* (14-10-1978)
- 73 'Antillianen bang voor puinhoop', *Het Parool* (28-10-1978).
- 74 'Antillianen op de vlucht', *Eindhovens Dagblad* (26-10-1978); Kamerstuk, 1978-1979, 14398, 377-381.
- 75 Kamerstuk, 1978-1979, 14398, 378.
- 76 HTK, 1978-1979 (20-11-1978).
- 77 'Oppositie verzet zich vergeefs', *Amigoe di Curacao* (3-12-1980); 'Omgekeerd effect', *De Waarheid* (4-12-1980).
- 78 'Terugkeer naar de Antillen groter dan trek naar Nederland', *Amigoe di Curacao* (18-3-1982).
- 79 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 285.
- 80 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 289.
- 81 Oostindie, *Het Koninkrijk in de Caraïben*, 251; Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*, 295.
- 82 'Bezetting van pand stichting Antillianen', *Het Vaderland* (20-4-1979).
- 83 Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*, 162-3.
- 84 Reubsat, 'On the way up? Surinamese and Antilleans in the Dutch labour market'; Amesz, Steijlen en Vermeulen, *Andere Antillianen*; F. Steijlen en J. Didde, *Gemiste kansen: een onderzoek naar randgroepvormingsprocessen onder Antilliaanse jongeren in Amsterdam-Zuidoost* (Amsterdam 1989); A. van Dijke, H. van Hulst en L. Terpstra, *Mama Soltera. De positie van "alleenstaande" Curaçaose en Arubaanse moeders in Nederland* (Den Haag 1990); W. Hoefnagels en D. Rietbergen, *Aangekomen, opgenomen, in de kou. Rapport over de opvang van Antilliaanse en Arubaanse nieuwkomers in Utrecht* (Utrecht 1994); T. Olton, *Minderheidsstatus of stijgingsdrang. Antilliaanse/ Arubaanse vrouwen in Amsterdam en hun gezinsvorming* (Delft 1994); P. Vedder, *Antilliaanse kinderen. Taal, opvoeding en onderwijs op de Antillen en in Nederland* (Utrecht 1995); Y. Henzen, 'Falend minderhedenbeleid niet proberen te compenseren met inburgeringscontract. Antillianen en Arubanen kritisch over nieuwkomersbeleid', *Samenwijs* 16:9 (1996) 4-6; E. Martens, *Antillianen en Arubanen in Nederland: kerncijfers 1996* (Rotterdam 1997); W. de Jong, F. Steijlen en K. Masson, *Hoe doe je je ding: Antilliaanse jongeren en criminaliteit in de politieregio Rotterdam-Rijnmond* (Rotterdam 1997); L. Wiebbing, C. van Rozendaal, J. Scheepens, J. Fennema, J. Dorigo-Zetsma en H. Houweling, *HIV-surveillance onder intraveneuze druggebruikers en Surinaamse/Antilliaanse harddruggebruikers in Amsterdam 1996* (Den Haag 1997); M. van San, *Stelen en steken. Delinquent gedrag van Curaçaose jongens in Nederland* (Amsterdam 1998); H. van Hulst, *Morgen bloeit het diabaas. De Antilliaanse volksklasse in de Nederlandse samenleving* (Amsterdam 1998); J. Hulshof, 'Taalonderwijs aan Antillianen en Arubanen: een bijzondere uitdaging', *Migranten Informatief* 130 (1999) 18-21; Jongmans, "De soep wordt niet zo heet gegeten als ze wordt opgediend"; J. de Haan, 'Een restrictief toelatingsbeleid ten aanzien van Antillianen?', *Nederlands justitieblad* 76:12 (2001) 583-585; A. van Romondt, *Met vlag en rimpel. Antillianen en Arubanen over Nederland*. (Utrecht en Antwerpen 2003).
- 85 Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*, 106-107.
- 86 HTK, 1997-1998 (3-6-1998) 5769. Een selectie van krantenartikelen: 'Controle Antillianen verscherpt', *Het Parool* (10-11-1998); 'Toestroom van Antillianen afgeremd', *Trouw* (11-11-1998); 'Rem op immigratie kansarme minderjarige Antillianen', *De Gelderlander* (11-11-1998); 'Premier Antillen blijft bij koppelen registers', *Het Parool* (3-12-1998); 'Voogdijregeling voor Antilliaanse minderjarigen', *NRC* (10-11-1998); 'Dordt mogelijk niet voorbereid op nieuwe golf Antillianen', *De Dordtenaar* (9-12-1999); 'Rem op komst van Antillianen', *De Telegraaf* (10-12-1999).
- 87 G. van der Wal en J. Heringa, 'Excellentie, er zijn geen Antillianen', *Migrantenrecht* 20: 7 (2005) 216-225; De Haan, 'Een restrictief toelatingsbeleid ten aanzien van Antillianen?'
- 88 Jones, *Tussen onderdanen, rijksgenoten en Nederlanders*.
- 89 Amesz, et al., *Andere Antillianen*; Steijlen en Didde, *Gemiste kansen*; Van San, *Stelen en steken*; Van Hulst, *Morgen bloeit het diabaas*.
- 90 Waaronder illegale bewoning/ onderhuur; overlast; bendes; vuurwapens; geweld; agressie; criminaliteit; drugsgebruik en -dealen.
- 91 Waaronder voogdijregeling; registratieplicht; visumplicht; inburgering op Antillen; niet nader gespecificeerde beperkingen op migratie.
- 92 Zie bijvoorbeeld: 'Ik voel me hier op Curaçao eindelijk weer op mijn plaats', *Het Parool* (25-3-1995); 'Postbodes in Den Helder bewaakt', *Algemeen Dagblad* (23-9-1997); 'Politiek vrees nieuwe golf kansarme Antillianen', *Eindhovens Dagblad* (8-9-1998); 'Wassende stroom vanuit Antillen', *Het Parool* (10-9-1998); 'Dam tegen vloedgolf Antilianen', *De Dordtenaar* (7-10-1999); Dordrecht overrompeld door vloedgolf', *De Dordtenaar* (7-10-1999); 'Antillen: verwende puber overzee die maar blijft brassen', *De Gelderlander* (6-11-1999).
- 93 'De opkomst van de Surinaamse middenklasse; Wit denken', *NRC Handelsblad* (25-10-1997).

- 94 'Eens achterop, altijd achterop', *NRC Handelsblad* (11-10-1999).
- 95 'Surinamer wint terrein op arbeidsmarkt', *Het Financieele Dagblad* (3-2-1996).
- 96 'Lang niet alle werklozen geschikt voor simpel werk', *de Volkskrant* (19-1-1997).
- 97 'Antillianenteam succesvol bij politie regio Rotterdam-Rijnmond', *Algemeen Dagblad* (30-10-1995).
- 98 'Positieve actie. Voortrekken en naduwen', *de Volkskrant* (8-6-1996).
- 99 'Kritiek op registratie Antillianen. "Moeten ze soms een gele A op hun jas naaien?"', *Algemeen Dagblad* (7-9-1998); zie ook 'Wierenga: als ik ongelijk had, zou ik dat zeggen', *Het Parool* (2-2-1996).
- 100 'Terug naar Curaçao', *de Volkskrant* (3-4-1997).
- 101 'Oorlog in de Bijlmer/De politie slaat terug/De strijd om de E-buurt', *Het Parool* (16-1-1999).
- 102 Quispel, "Toekomst te huur".
- 103 'Otrabanda, een veilige andere kant voor Antillianen', *de Volkskrant* (7-6-1997); Steijlen en Didde, *Gemiste kansen*.
- 104 "Den Helder kan de overlast van Antillianen niet alleen oplossen". Wethouder Doede Scholte: "Wij gaan een militante houding aannemen", *de Volkskrant* (14-10-1999).
- 105 'Welzijnswerker wijt criminaliteit in Den Helder aan frustratie door werkloosheid en gebrek aan status', *de Volkskrant* (24-9-1997).
- 106 'Brede steun voor aanpak Antillianen. Eerste maatregelen zijn al genomen', *De Dordtenaar* (14-10-1999).
- 107 'Het Droste-effect van Guus Luijters', *Trouw* (14-10-1999).
- 108 Oostindie, *Postkoloniaal Nederland*, 165.
- 109 Oostindie, et al., *Postkoloniale monumenten van Nederland*.
- 110 G. Bacilio, 'Ontketenend? Een droom is werkelijkheid geworden', in: G. Oostindie (red.), *Het verleden onder ogen: herdenking van de slavernij* (Den Haag 1999) 67-75, 70-71.
- 111 'Jong Curaçao viert Curacao-dag met "love-in" bij Rif-monument', *Amigoe di Curaçao* (27-7-1967) 3; 'Betekenis 17-8-1795', *Amigoe di Curaçao* (17-8-1968) 6; 'Movimiento 17-8-1795 door jongeren opgericht', *Amigoe di Curaçao* (17-5-1968) 3; Herdenking van de slavenopstand van 17 augustus 1795 op het Rif', *Amigoe di Curaçao* (13-8-1979) 3; 'Voorbereidingen reeds gestart voor herdenking van slavenopstand', *Amigoe di Curaçao* (26-6-1981) 2; 'Activiteiten rondom herdenking slavenopstand', *Amigoe di Curaçao* (1-8-1983) 3; 'Dag van de Vrijheidsstrijd: 17 augustus', *Amigoe di Curaçao* (17-8-1984) 11; 'Grote opkomst publiek bij herdenking slavenopstand', *Amigoe di Curaçao* (19-8-1986) 8; N. Hendrikse, 'Toela: held of schobbejak?', *Amigoe di Curaçao* (18-8-1990) 13 en 22.
- 112 'Jong Curaçao viert Curacao-dag met "love-in" bij Rif-monument', *Amigoe di Curaçao* (27-7-1967).
- 113 'Betekenis 17-8-1795', *Amigoe di Curaçao* (17-8-1968).
- 114 'Jong Curaçao viert Curacao-dag met "love-in" bij Rif-monument', *Amigoe di Curaçao* (27-7-1967).
- 115 'Movimiento 17-8-1795 door jongeren opgericht', *Amigoe di Curaçao* (17-5-1968).
- 116 'Herdenking van de slavenopstand van 17 augustus 1795 op het Rif', *Amigoe di Curaçao* (13-8-1979).
- 117 'Herdenking Slavenopstand', *Amigoe di Curaçao* (9-8-1975).
- 118 'Voorbereidingen reeds gestart voor herdenking van slavenopstand', *Amigoe di Curaçao* (26-6-1981).
- 119 'Activiteiten rondom herdenking slavenopstand', *Amigoe di Curaçao* (1-8-1983).
- 120 'Dag van de Vrijheidsstrijd: 17 augustus', *Amigoe di Curaçao* (17-8-1984).
- 121 'Fundashon Tula prooi van interne conflicten', *Amigoe di Curaçao* (17-8-1978).
- 122 'Grote opkomst publiek bij herdenking slavenopstand', *Amigoe di Curaçao* (19-8-1986); V. Smeulders, *Slavernij in perspectief. Mondialisering en erfgoed in Suriname, Ghana, Zuid-Afrika en Curaçao* (Rotterdam 2012).
- 123 'Toela: held of schobbejak?', *Amigoe di Curaçao* (18-8-1990).
- 124 'Slavenopstand', ingezonden brief *Antiliaans Dagblad* (18-8-2008).
- 125 Smeulders, *Slavernij in perspectief*, 185-206.
- 126 'Een monument als Gutmachung voor het leed op Antillen', *Het Parool* (7-3-1998).
- 127 HTK, 1999-2000 (14-10-1999) 811; HTK, 1999-2000 (22-9-1999); HEK, 1998-1999 (27-4-1999); HTK, 1998-1999 (25-8-1998).
- 128 'Slavenmonument', *de Volkskrant* (5-7-1999); 'Slavenboeien zijn nooit verbroken', *de Volkskrant* (1-7-1999); 'Positieve actie: Voortrekken en Naduwen', *de Volkskrant* (8-6-1996).
- 129 Van San, *Stelen en steken*, 60-71; A. Ramdas, *Strijd van de dansers: biografische vertellingen uit Curaçao* (Amsterdam 1988) 69-74.
- 130 'Macho-gedrag vader stamt uit slavernij', *de Volkskrant* (3-2-1997).
- 131 'Surinaamse voedt haar zoon weer als macho op. Creoolse moeders zetten 'Caribisch patroon' voort', *Rotterdams Dagblad* (27-8-2004).
- 132 'Traditioneel gezin op de terugtocht', *Algemeen Dagblad* (6-11-1997).
- 133 'Sociale positie allochtone vrouwen langzaam sterker', *NRC Handelsblad* (20-6-1995).
- 134 'Wij vrouwen hebben die man zo gemaakt.' Nederlandse Antillen, *Trouw* (21-6-2001).
- 135 'Interview: Marianne van den Anker. Over zelfbeschikking of gedwongen abortus: "Ik snap het dilemma heel goed"', *De Groene Amsterdammer* (24-3-2006).
- 136 'Jeugdbendes Vaders bekommeren zich nauwelijks om opvoeding – "Zo'n getint kindje geeft je aanzien"',

Algemeen Dagblad (7-8-2008).

137 'De banvloek van de geschiedenis', *de Volkskrant* (24-6-1998).

138 'Respect – leren van de wortels. Jonge Antillianen', *Trouw* (15-8-2003).

139 'Nederland moet schuld aan slavernij erkennen', *de Volkskrant* (10-7-1999).

140 'Verdonk beledigt Antillianen flink', *De Stentor* (27-9-2004) 3.